C

V

Mal. Studiefonds
fol. 32

CULTUURGESCHIEDENIS VAN JAVA IN BEELD

SAMENGESTELD DOOR
Dr. W. F. STUTTERHEIM

UITGEGEVEN DOOR HET JAVA-INSTITUUT EN G. KOLFF & Co
TE WELTEVREDEN 1926

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
2188 5201

Fonds ten behoeve van
Indologische Studiën aan
de Rijks Universiteit
te Utrecht.

UNIVERSITEITS BIBLIOTHEEK UTRECHT

TER INLEIDING

Tot beter verstand van de eenheid, die schuilt achter de veelheid der platen van dit boek, zij het mij vergund een vluchtige schets vooraf te doen gaan van de groote lijnen, waarlangs de wording der javaansche cultuur, die meer en meer op het gebied der algemeene belangstelling komt, plaats vond. Uit den aard der zaak is onze kennis daarvan nog zeer lacuneus en vertoont zij groote hiaten, gedeeltelijk te wijten aan het feit, dat uit sommige perioden der javaansche en oudjavaansche geschiedenis bitter weinig over is gebleven aan berichten, monumenten of andere cultuurhistorische gegevens, gedeeltelijk aan de soms zeer gespecialiseerde belangstelling der onderzoekers. Hoe merkwaardig het ook klinken moge, een feit is het, dat wij meer zekers van Java te weten komen, naarmate wij ons met een ouder tijdvak bemoeien. Zelfs het praehistorische verliest in den laatsten tijd meer en meer de vaagheid van zijn vormen en, eenmaal op het terrein der hindoe-javaansche geschiedenis gekomen, worden wij van alle kanten omringd door nauwkeurige en vaak omvangrijke gegevens op oorkonden, bouwwerken en meer. Dan breekt echter een tijdperk aan, waarin het te voren steeds helderder wordende beeld van de javaansche geschiedenis weer vervaagt, tot wij ons bevinden in een chaos van tegenstrijdige berichten en eerst in den allerlaatsten tijd weer vasten grond onder de voeten voelen. Het direkte gevolg van het plotselinge ophouden van zekere en betrouwbare gegevens uit den tijd vlak na het afsterven van het laatste javaansche rijk uit den vóór-moehammadaanschen tijd, Madjapahit, is wel allereerst geweest het ontstaan van een meening, als zou na dien val en met het opkomen van den Islam op Java een tijdperk aangebroken zijn, zoozeer van het voorafgaande verschillend, dat deze twee in één adem noemen, een van beiden onrecht aandoen beteekende. Meer en meer blijkt echter, dat, gelijk toch ook weer niet zeer bevreemdend is, de huidige javaansche cultuur tallooze en tallooze elementen heeft bewaard uit den vóór-moehammadaanschen tijd, die daarbij nog steeds een zoo integreerend onderdeel van die cultuur vormen, dat de kennis daarvan en van hetgeen ertoe geleid heeft noodzakelijk mag genoemd worden, indien men eenigermate deze cultuur wil leeren verstaan. Tegelijk echter dringt zich meer en meer de overtuiging op, dat ook met het aantoonen van de herkomst dezer gebruiken in het gehindoeïseerde Java nog niet het laatste woord gezegd is. Telkens toch blijken zij in den grond vóór-hindoeïstisch genoemd te kunnen worden; van hen sprekende, gebruikt men dan den term oud-inheemsch. De herkomst van dit oud-inheemsche komt men eerst in den laatsten tijd meer en meer op het spoor.

Ingewikkeld is dus het worden van de javaansche cultuur zeer zeker, maar toch ook weer niet ingewikkelder dan die van eenig ander cultuur-volk in het Oosten of het Westen. Van vier zijden is het javaansche volk aan een krachtigen invloed onderworpen geweest: het grootste aandeel daarin hebben ongetwijfeld de boeddhistische en hindoeïstische bewoners van Voor-Indië gehad, voorzoover zij door hunne komst op Java met de Javanen in aanraking zijn gekomen.

Minder ingrijpend op maatschappelijk gebied, doch zeer belangrijk in geestelijk opzicht is de invloed geweest, die uitging van de voor-indische en arabische brengers van den Islam. Oppervlakkig, maar desalniettemin onmiskenbaar die der Westerlingen, hetzij Portugeezen, hetzij Hollanders, hoewel die der laatsten natuurlijk, tengevolge van hun langer verblijf, sterker dan die der eerstgenoemden. Ten slotte heeft, gedurende al deze perioden, de chineesche invloed stil, doch niet steeds naar volle waarde en beteekenis geschat, zijn werk gedaan.

Dat alles legde zich nu eens als een dunne laag over de oud-inheemsche cultuur, verkreeg er dan weer eens een nauw contact mede, bracht er soms zelfs groote wijzigingen in teweeg; en deze oud-inheemsche cultuur is ook al niet van Java, aangezien hare herkomst uit Achter-Indië kon worden vastgesteld.

Interessant mag het probleem van de ontwikkeling der javaansche cultuur dus zeker genoemd worden en ik geloof niet te veel te zeggen als ik beweer, dat het tot de interessantste problemen van dien aard behoort. Java's ligging aan den grooten handelsweg van de Oude Wereld naar China, over Indië en den indischen Archipel, doet dit zonder meer duidelijk worden. Waar handelsverkeer is, daar is uitwisseling van goederen en gedachten, daar werken invloeden en daar vinden wij problemen. Intusschen, een probleem of liever, een reeks van problemen, blijft het nog in vele opzichten en voorloopig zullen wij ons tevreden moeten stellen met het aangeven van de groote lijnen, waarlangs zich de ontwikkeling der javaansche cultuur waarschijnlijk heeft voltrokken.

Van de oudste bewoners van Indonesië zijn ons nog slechts weinig sporen bekend. Zooveel is reeds waarschijnlijk, dat er onder deze weinige sporen een is, dat vermoedelijk tot het oudste steentijdperk gerekend moet worden. Het is een vuistbijl, in de omgeving van Medan op Soematra gevonden. Elders trof men overblijfselen aan uit het middelste steentijdperk en bijkans overal voorwerpen uit het laatste tijdperk. Dit zijn schoon gepolijste „donder-tanden", die nog steeds als heilige voorwerpen worden bewaard en vereerd. Ook graven uit dit tijdperk zijn ons overgebleven, doch veel is het nog niet, wat met zekerheid over de oudste bewoners van den Archipel kan gezegd worden.

In deze omgeving kwamen nu omstreeks de laatste eeuwen vóór onze jaartelling de volken, die om een ons onbekende reden van Achter-Indië over den Archipel uitzwermden, zooals op taalvergelijkende gronden kon worden aangetoond. Het zijn de eigenlijke voorouders van de huidige indonesische bevolking, met uitzondering van enkele volken, als Papoea's en Negrito's. Van de Paasch-eilanden tot Madagascar hebben zij zich verspreid; het is grootendeels aan deze enorme verspreiding te danken dat heden ten dage de samenstellende deelen van het indonesische ras onderling zoo sterke verschillen in taal en gebruiken vertoonen.

Uit Achter-Indië ook zal, evengoed als hun taal, hun cultuur stammen en nog steeds is het mogelijk een zekeren verwantschapsgraad aan te toonen met de oorspronkelijke bewoners der huidige achter-indische rijken. Overblijfselen uit den eersten tijd van hun verblijf op den Archipel hebben wij echter niet en slechts door reconstructie is het mogelijk ons eenigermate een beeld te verschaffen van deze cultuur, die hoog genoeg ontwikkeld moet geweest zijn om als hechte en blijvende basis te dienen voor de latere hindoeïstisch-javaansche en moehammadaansch-javaansche maatschappij, tot in onze dagen.

Kort na het begin van onze jaartelling moet daar echter verandering in gekomen zijn. De oudste berichten omtrent de komst van Indiërs op den Archipel dateeren uit dezen tijd en met groote zekerheid kan men zeggen, dat in de vierde en vijfde eeuw n. C. reeds bepaalde hindoeïstische rijken van bescheiden omvang en misschien ook weinig direct contact met de overige bevolking, langs den handelsweg tusschen Indië en China moeten hebben gelegen; sporen daarvan zijn ons over op Malakka, Soematra, Java en Borneo. De drie eerste rijken of rijkjes hebben later het aanzien gegeven aan een intensen invloed van indische zijde, het laatstgenoemde is in het niet opgegaan, misschien tengevolge van het verleggen van den ouden handelsweg.

Dat, hetwelk op Java gelegen was, heette het rijk Taroema (welke naam nog over is in dien van de rivier Taroem) en strekte zich ongeveer daar uit, waar zich heden de residentie Batavia bevindt. Een zijner vorsten heette POERNAWARMAN; van dezen vorst hebben wij een oorkonde op steen over, die is opgesteld in het Sanskrit en waarbij gebruik is gemaakt van een schriftsoort, die in dien tijd in een bepaald gedeelte van Zuid-Indië, het rijk der Pallawa's, gebruikelijk was. Daarmede bestaat er dus groote kans dat, hetzij POERNAWARMAN zelf, hetzij zijn geslacht, uit dat deel van Indië afkomstig was.

Eenige eeuwen later, omstreeks het midden van de achtste, moet zich in Midden-Java een dergelijk, sterk hindoesch getint rijk hebben bevonden, onder den koning SANNAHA en diens zoon en opvolger SANDJAJA. Ook van dit koningsgeslacht kan met eenige waarschijnlijkheid de oorsprong in Zuid-Indië geplaatst worden, zooals uit een gevonden inscriptie op steen blijken kan. De beleden godsdienst was een Sjiwaisme, welke godsdienst waarschijnlijk eveneens in het rijk Taroema gehuldigd is geweest.

Het heeft er allen schijn van als zou deze verschuiving naar het Oosten voortgang gevonden hebben (misschien ten gevolge van hetgeen wij straks zullen vermelden), want eenige tientallen jaren later vernemen wij van sjiwaietische vorsten op Oost-Java (in het Malangsche), DEWASINGHA en zijn zoon, GADJAJANA geheeten. Waar nu een verband valt te leggen tusschen de speciale godsdienstige vereering dezer midden-javaansche en oost-javaansche vorsten, is het lang niet onmogelijk dat ook hun huis verwant was en dat de oost-javaansche dynastie dezelfde geweest zou zijn als die, welke op Midden-Java geheerscht had.

Intusschen geschiedt er iets, wat voor Java van groot belang is geworden. Op Soematra had zich uit enkele kleine Hindoe-rijkjes een steeds machtiger wordend rijk ontwikkeld, geheeten Sjriwidjaja, gelegen in de omgeving van Palembang en in zijn ontwikkeling ongetwijfeld steunend op de gunstige ligging aan den grooten handelsweg. De vorsten van dit rijk, behoorend tot het geslacht der Sjailendra's, hebben gedurende een eeuw ongeveer den scepter ook over Midden-Java gezwaaid en er sporen achter gelaten, die nog heden ten dage den bezoekers bewondering afdwingen. Aan hunne regeering over Midden-Java is namelijk het ontstaan van den Baraboedoer te danken en dat der vele andere boeddhistische bouwwerken in de Kedoe en het Prambanansche. Daartegenover maken de veel kleinere tempels van het Diëngplateau en van Gedong Sanga, die hun oorsprong waarschijnlijk hadden in de boven aangeduide sjiwaietische dynastie, een zeer eenvoudigen indruk en terecht kan het immense tempelcomplex van het boeddhistische Midden-Java tot de belangrijkste en schoonste heilige plekken van de boeddhistische wereld gerekend worden. Indien men zich tenminste, in de plaats van de vele ruïnes, den glorierijken tijd van weleer levend voor den geest haalt en kleurt met de schelle verwen van het Mahajana. Want deze ontwikkeling van het oude Boeddhisme, zelf nauwelijks meer daarop gelijkend en in sommige opzichten dichter bij het Sjiwaisme staande, was het, die door de opkomst van Sjriwidjaja op den Archipel het eraan voorafgaande Hinajana had vervangen en er een godsdienstig centrum had gesticht van wereldvermaardheid. De orthodoxe traditie van Boeddha's oorspronkelijke leer, wat het Hinajana bedoelde te zijn, heeft op den Archipel geen beter lot gekend dan in Indië zelf, met uitzondering dan van Ceylon, waar het nog immer heerschende is.

Zooals gezegd, slechts een eeuw ongeveer heeft het rijk der Sjailendra's op Java stand gehouden; de oudste sporen zijn twee gedateerde oorkonden van tempelstichtingen uit de achtste eeuw (waarvan die van Tjandi Kalasan bij Jogjakarta, uit 778, de bekendste is) en reeds in de tweede helft van de negende eeuw blijken sjiwaietische heerschers het bewind overgenomen te hebben. Niettemin blijft het rijk Sjriwidjaja op Soematra machtig, om eerst in de veertiende

eeuw onder javaansche heerschappij te geraken en later met het javaansche rijk van Madjapahit het ongunstig lot te deelen.

Daarmede staan wij aan het begin van den eigenlijk javaanschen tijd. Want, men mag het er al niet over eens zijn welk aandeel de Soematranen of Javanen in den bouw der boeddhistische midden=javaansche tempels hebben ge=had, javaansch=indonesisch is noch conceptie, noch opzet. Dat valt eerst goed op in den tijd als deze vreemde invloed en de nasleep daarvan voorgoed van Java verdwenen is en, een honderd jaar later, het hindoesch leengoed, volkomen door den javaanschen geest verwerkt, het aanzijn heeft gegeven aan een echt=javaansche cultuur, ontstaan uit de volkomen samensmelting van indische en indonesische elementen.

Zooals gezegd, een nasleep heeft deze Sjailendra=periode, zooals men dit tijdperk van vreemde overheersching wel noemt, zeer zeker gehad. Op Midden=Java toch vinden wij, in den tijd, direct volgende op deze periode, verschei=dene bouwwerken (waaronder de Lara Djonggrang=groep bij Prambanan ongetwijfeld de voornaamste is), die het nauw=ste verband vertoonen met hetgeen eraan vooraf was gegaan. Plotseling echter houdt dan deze sjiwaietische voortzetting van de boeddhistisch=middenjavaansche periode op en van dan af is het zwaartepunt van de javaansche cultuur voor langen tijd naar Oost=Java verplaatst. Het heeft weinig zin hier de namen te noemen van de eerste vorsten uit de lange reeks, die nu volgt, waar wij immers van dezen niet veel meer dan den naam weten. Een uitzondering mogen wij echter maken voor koning DAKSJA (± 920), wiens regeering misschien met de stichting van bovengenoemde tempels van Lara Djonggrang mag in verband gebracht worden en zijn opvolger SINDOK (± 930), die ons door talrijke oorkonden, waar=onder vele, die betrekking hebben op vrome stichtingen, een blik heeft gegund in de toenmalige maatschappelijke ver=houdingen en die de stichter is van een drie eeuwen regeerende oost=javaansche vorstendynastie.

Vier perioden zijn te onderscheiden in den nu volgenden oost=javaanschen tijd. De eerste is die van ERLANGGA, oorspronkelijk een prins van Bali, uit Sindoks geslacht, en door zijn huwelijk met een javaansche koningsdochter tot het koningschap over Java gekomen. Zijn leven en regeering is merkwaardig; kort na zijn huwelijk met de dochter van DHARMAWANGSJA, werd diens rijk verwoest en veroverd door een ons onbekenden vijand (1007), misschien het rijk Sjri=widjaja. Langen tijd bleef ERLANGGA zonder land en troon, tot hij den strijd aanbond met verschillende rijkjes op Java (1030) en het hem gelukte een rijkseenheid te scheppen, die hij echter, om vooralsnog duistere redenen, op het einde van zijn leven teniet deed. Hij verdeelde zijn rijk onder zijn opvolgers (1042).

Uit den tijd van ERLANGGA hebben wij de eerste sporen van een zelfstandige oud=javaansche literatuur; *voor* hem, onder de regeering van DHARMAWANGSJA, hadden de vertalingen der indische Mahabharata=boeken reeds plaats gehad, *in* zijn tijd vallen de zelfstandige dichterlijke bewerkingen der zelfde indische stof. De Ardjoenawiwaha is er een schoon voorbeeld van. Doch niet slechts van letterkundigen aard zijn de sporen van zijn regeering; onder andere worden op oorkonden waterwerken vermeld en wij mogen met recht veronderstellen dat deze vorst, die misschien in de legenden als Rēsi Gĕntajoe nog voortleeft en in de wajang een rol speelt, van groote beteekenis voor Java zal geweest zijn.

Een grooten bloei moet Java eveneens gekend hebben onder de vorsten van het door ERLANGGA geschapen rijks=deel Kadiri, toenmaals Pandjaloe of Daha geheeten. Uit de veelheid der producten van schoone letteren der kadirische periode blijkt daarvan; ook nu weer is het de javaansche bewerking van indische stof, waaraan waarschijnlijk de oudere vertalingen ten grondslag hebben gelegen.

En ook uit dezen tijd is een koningsfiguur tot op heden in de herinnering van het javaansche volk blijven leven: DJAJABHAJA, die, aldus de legende, het lot van Java voor eeuwen zou voorspeld hebben.

Ten slotte breekt in 1222 deze tot op Midden=Java teruggaande traditie af, doordat iemand, die zich langs slink=sche wegen van de macht in het andere rijksdeel, Djanggala of Singasari geheeten, had meester gemaakt, tot het ko=ningsschap geklommen, Kadiri onderwierp en de grondvester werd van de laatste vorstendynastie uit den vóór=moeham=madaanschen tijd: KEN AROK of, zooals hij als eerste koning van Singasari heette, RANGGA RADJASA. Van nu af zijn wij beter ingelicht over het beloop van zaken, eensdeels door de min of meer legendarisch getinte kroniek Pararaton, die een overgang vormt naar de latere babad=literatuur en die na den val van Madjapahit is samengesteld, anderdeels door de als geschiedschrijving meer directe waarde hebbende Nagarakĕrtagama, een lofdicht op Madjapahits beroemden vorst HAJAM WOEROEK.

Van nu af aan gaan ook de oost=javaansche tempels spreken, daar zij, zooals uit deze beide geschiedbronnen kan blijken, voor het overgroote deel gediend hebben als bijzettingstempels der vorsten. Wel weten wij met groote waar=schijnlijkheid dat reeds de badplaats van Bĕlahan ERLANGGA's graf heeft bevat en dat elders, en ook op Midden=Java, dergelijke graftempels der oudere vorsten moeten te vinden zijn, doch nu eerst kunnen wij met zekerheid plaatsen aan=wijzen, waar vorsten onder een beeld van de godheid in asche zijn bijgezet en zelfs moeten wij rekening houden met de mogelijkheid, dat deze beelden de trekken dier vorsten voor het nageslacht bewaarden. Helaas zijn dergelijke beelden niet voor alle gevallen aan te wijzen, daar zij tallooze malen zonder opgave van herkomst naar musea zijn weggesleept.

Een der weinige beteekenisvolle opvolgers van RADJASA in de singasarische dynastie was de in Tjandi Djago bij=gezette WISJNOEWARDDHANA, doch meer belang voor de geschiedenis van Java en tevens voor die van Soematra heeft de regeering van zijn opvolger KERTANAGARA gehad, die een expeditie naar dit naburige eiland zond en daar een vazal=

staat in het leven riep, doch tevens te strijden had tegen een der laatste vorsten uit de kadirische dynastie, DJAJAKATWANG. Het gelukte dezen KERTANAGARA te overwinnen; de vorst werd gedood en voorgoed was het met de zelfstandige macht van Singasari gedaan (1292).

Tot overmaat van ramp kwam een chineesche strafexpeditie den toch reeds weinig rustigen toestand vertroebelen, doch KERTANAGARA's schoonzoon RADEN WIDJAJA verstond het in dit troebele water te visschen, wist den toestand meester te worden en ging als koning KERTARADJASA DJAJAWARDDHANA, de eerste vorst van Madjapahit, het roemrijke geslacht van dit rijk voor.

Heeft de kadirische periode (11e en 12e eeuw) een bijzondere beteekenis voor de oud-javaansche letteren, die van Singasari (1222-1294) heeft dit voor de bouw- en beeldhouwkunst gehad. De tjandi's Kidal, Djago, Singasari en hunne beelden getuigen van een ongekenden bloei, waarin de javaansche kunstenaar in vele opzichten de meester werd van zijn hindoe-leeraar uit het verleden. De vreemde stof en vormen zijn in dit tijdperk volkomen tot eigen verwerkt.

Met den bloei van het nu Java beheerschende rijk Madjapahit (1294-±1520), dat zijn centrum had in de helaas geheel verdwenen hoofdstad van dien naam aan den voet van den Penanggoengan, den oud-javaanschen rijksberg, breekt nu ook aan de heerschappij over den Archipel. Uit de Nagarakertagama weten wij, dat deze heerschappij zich inderdaad over ongeveer geheel het indonesische eilandenrijk heeft uitgestrekt. Doch dit geschiedde eerst onder HAJAM WOEROEK en er dreigden nog vele gevaren voor het zoover was. KERTARADJASA's opvolger DJAJANAGARA moest de onder het krachtig optreden van zijn voorganger onderdrukte ontevredenheid van velen, die zich achteruit gezet waanden, aan den lijve ondervinden, zoo zelfs, dat het weinig scheelde of de zoo juist gestichte dynastie zou haar ondergang alweder beleven. Het was de later zoo bekende rijksbestuurder van Hajam Woeroek, GADJAH MADA geheeten, die, nog niet tot die waardigheid geklommen, zijn vorst redde; vanaf dat oogenblik dateert zijn opkomst.

Dan kent, na den dood van DJAJANAGARA, de javaansche geschiedenis een regentes, TRIBHOEWANA, die, halfzuster van DJAJANAGARA, het regentschap voerde voor haar moeder, KERTANAGARA's dochter GAJATRI. Uit haar regentschap, dat zich al evenzeer door opstanden onderscheidde, die door den voortreffelijken GADJAH MADA werden onderdrukt, dateeren de voornaamste bouwwerken van het tempel-complex van Panataran; een schoon voorbeeld van de immer voortschrijdende verjavaniseering der kunst en zoowel in opzet als in uitvoering, doch tevens in godsdienstige beteekenis dan ook principieel verschillend van de tempels van Midden-Java. Onder dit regentschap valt de gelofte, door GADJAH MADA afgelegd, om den geheelen Archipel te veroveren, aan welke gelofte hij in den loop der komende jaren voldeed.

In 1350 aanvaardt dan TRIBHOEWANA's zoon HAJAM WOEROEK, zooals deze vorst meestal met zijn „kleinen" naam genoemd wordt (officiëel heette hij RADJASANAGARA), het bewind en dank zij de leiding, aan de regeeringszaken door GADJAH MADA gegeven, gelukt het hem gedurende een negen-en-dertig jaar lange regeering de absolute heerschappij over den geheelen Archipel te verkrijgen en daardoor Java zijn glorierijkste periode te doen beleven.

Na zijn dood echter gaat het spoedig bergafwaarts. De berichten worden hoe langer hoe onduidelijker en verwarder tot tenslotte het jaar, waarin Madjapahit had opgehouden een hindoeïstische mogendheid van eenige beteekenis te zijn, kan worden geplaatst tusschen 1515 en 1526. Na dat jaar is de werkelijke macht in moehammadaansch-javaansche handen overgegaan.

Intusschen had zich sinds lang iets in een ander deel van den Archipel afgespeeld, wat voor Java van de grootste beteekenis zou worden. In het eind van de dertiende en het begin van de veertiende eeuw breidde zich de door Goedjaratsche en Perzische kooplieden langs den ouden handelsweg op Noord-Soematra gebrachte Islam langzaam maar zeker uit en in het begin van de vijftiende eeuw was het rijk van Malakka, de handelspoort tot den Archipel, geheel moehammadaansch. Omstreeks dienzelfden tijd vestigden zich vreemde Moehammadanen op Java, waarvan een, MALIK IBRAHIM, door zijn graf te Grésik, aan de vergetelheid is ontrukt. Zooals te verwachten was, waar ook hier de handel het voertuig werd voor den nieuwen godsdienst (zooals die het waarschijnlijk eveneens geweest was voor het Hindoeïsme, dat niets kende, wat op zending geleek), ging de invloed van den Islam van de kuststeden uit en nadat in de zestiende eeuw de regenten van die streken allengs tot den Islam waren overgegaan, was het pleit spoedig beslist. Diezelfde eeuw zag op Java den ouden godsdienst vervangen door den nieuwen en het reeds langen tijd verzwakt sjiwaietisch gezag van Madjapahit vermocht aan deze langzame infiltratie geen weerstand te bieden. Wel bleven er nog verscheidene streken weigeren den nieuwen godsdienst te omhelzen, waarbij de meer oostelijk gelegene steun vonden in het tot op den huidigen dag hindoeïstisch gebleven Bali en een enkele (Tĕnggĕr) nog in onze dagen in het proces van islamisatie verkeert, doch de officiëele macht kwam spoedig in moehammadaansche handen. Intusschen was van een gewapende zegetocht van den Islam geen sprake en behoefde daarvan ook geen sprake te wezen; beide godsdiensten hadden in den vorm waarin zij op Java bestonden en er gebracht werden, zooveel gemeenschappelijke elementen, dat er niet zoo heel veel behoefde uitgeroeid of vernietigd te worden. De Islam kwam immers tot Java uit hetzelfde Indië, dat reeds lang met dat eiland in contact had gestaan en had daar en in Perzië zich zoo sterk in mystieke richting ontwikkeld, dat in vele gevallen een naamsverandering voor verwante zaken voldoende zal geweest zijn om den nieuwen godsdienst ingang te doen vinden.

Deze godsdienstovergang heeft zich in de overlevering eenige figuren gekozen als dragers; het zijn de wali's, op wier naam de bekeering van Java wordt gesteld en die daardoor in hooge mate de vereering der latere geslachten genoten

en nog genieten. De plaatsen, waar zij geleefd hebben en gestorven zijn, gelden nog immer als heilige plaatsen van den eersten rang en rond hunne persoonlijkheid hebben zich talrijke legenden geschaard. Inmiddels trachtten de moehammadaan geworden regenten der kuststreken zich van de suprematie van Madjapahit te bevrijden, wat hen, gezien het feit dat de macht van dit rijk reeds in andere handen was overgegaan (de Girindrawarddhana's) en dus waarschijnlijk niet meer steunde op de traditie, niet al te veel moeite moet gekost hebben.

Boven de daaraan gepaard gaande troebelen, waarover wij intusschen al zeer slecht zijn ingelicht, steekt de figuur uit van DIPATI OENOES uit Dĕmak, van wien de Portugeezen, die zich ± 1500 in den Archipel vertoonden, ons iets weten te vertellen. Deze OENOES, misschien te vereenzelvigen met den veroveraar RADEN PATAH, trachtte Malaka, dat in portugeesche handen was, te vermeesteren. Wat hem weliswaar niet gelukte, maar welke poging hem blijkbaar de populariteit heeft verzekerd in Dĕmak, door zijn palembangschen vader als eerste islamietische rijk op Java gesticht. Het is lang niet onwaarschijnlijk, hoewel wij ons in dezen tijd maar al te vaak als tegenover een gesloten boek bevinden, dat het ook OENOES was, die voorgoed een eind maakte aan het nog immer sjiwaietische Madjapahit; tusschen 1515 en 1526 moet dit hebben plaats gevonden. Doch ook hier hebben wij niet de geringste geschiedkundige gegevens voor een geweldadige zege van den Islam en een verwoesting van Madjapahit; het waarschijnlijkste is dat deze rijksstad, aan zich zelf overgelaten, den Tijd als grootsten verwoester en vijand heeft leeren kennen: in 1677 wordt de stad nog op een kaart gevonden.

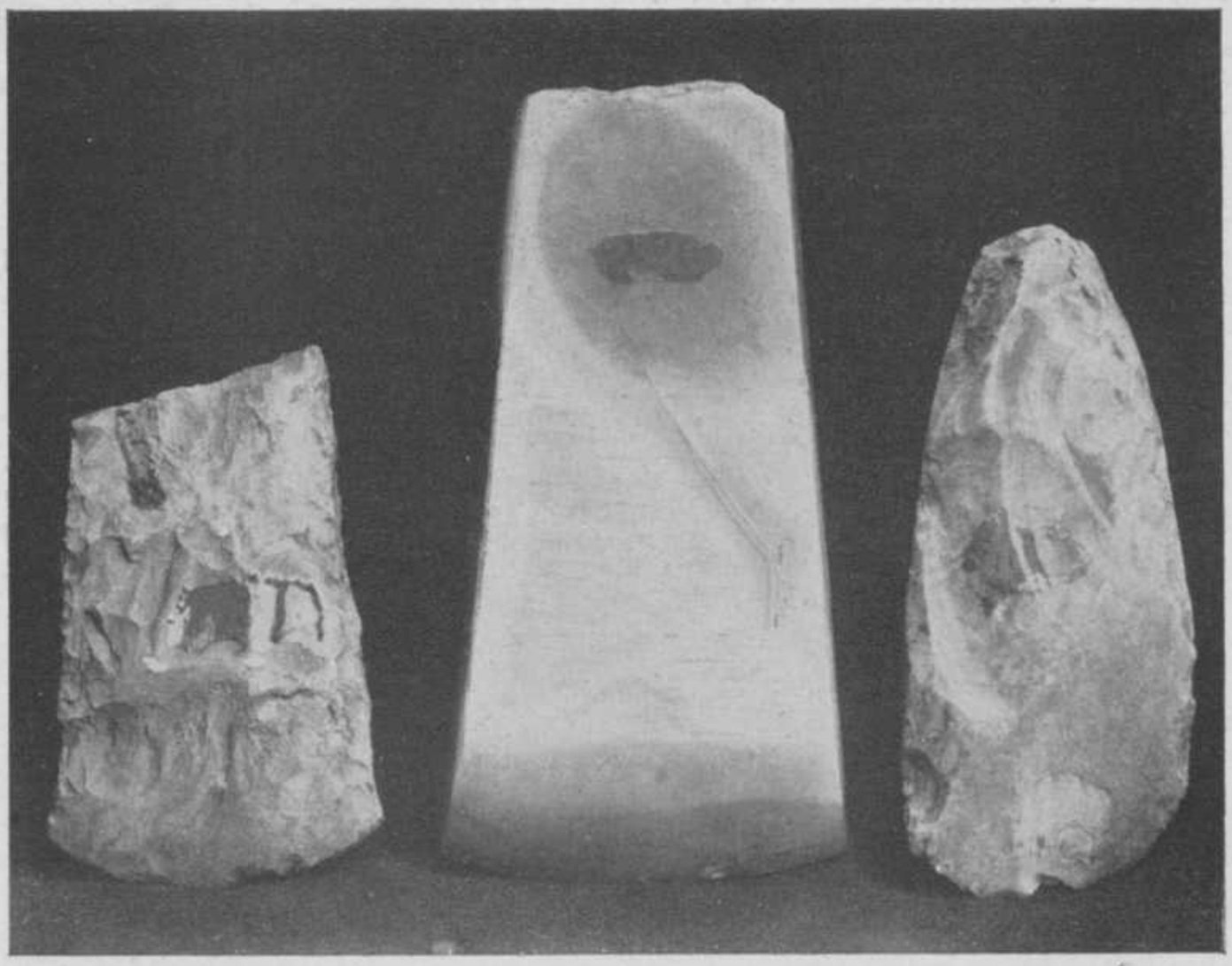
In relatie met Dĕmak is ook de islamisatie van West-Java geschied. Het westen van Java, Soenda, heeft zich gedurende bijkans den geheelen hindoe-javaanschen tijd buiten contact met het eigenlijke Java, d.w.z. Midden- en Oost-Java gehouden. Wel hoorden wij in 1030, dus in den tijd van ERLANGGA, van een overwonnen vorst van Soenda, doch tot aan den tijd van HAJAM WOEROEK zwijgt de geschiedenis dan weer over dit deel van Java. Chineesche berichten blijven er echter van spreken en maken waarschijnlijk, dat het aan Sjriwidjaja onderhoorig zou geweest zijn; ten slotte zou een vorst van Soenda, tijdgenoot van HAJAM WOEROEK, in Madjapahit zijn gesneuveld. Veel is het dus niet, wat wij van dit rijk, dat wij ook onder den naam Padjadjaran kennen, weten; zooveel echter is zeker dat het zonder veel contact met het Oosten daarneven zal bestaan hebben en eerst in later tijd is geïslamiseerd. De groote figuur in de islamisatie van West-Java is vermoedelijk iemand uit Pase, die vermaagschapt was aan het hof van Dĕmak en als voorvader van het Bantënsche en Tjirèbonsche soeltansgeslacht onder den naam van SOENAN GOENOENG DJATI nog immer wordt vereerd.

Dezelfde zestiende eeuw zou nog tweemalen de hegemonie zien overgaan. Eerst van Dĕmak op Padjang, welks vorst ADIWIDJAJA (DJAKA TINGKIR) zich door den Soenan van Giri tot soeltan liet wijden. Dan van Padjang op Mataram onder den pleegzoon van Padjangs vorst, SENAPATI, die, zijn vader in Mataram opgevolgd hebbend, na een gelukkig verzet tegen Padjang de macht aan zich trok en het rijkscentrum naar Mataram, dus weer naar het Midden-Java van Daksja, verlegde.

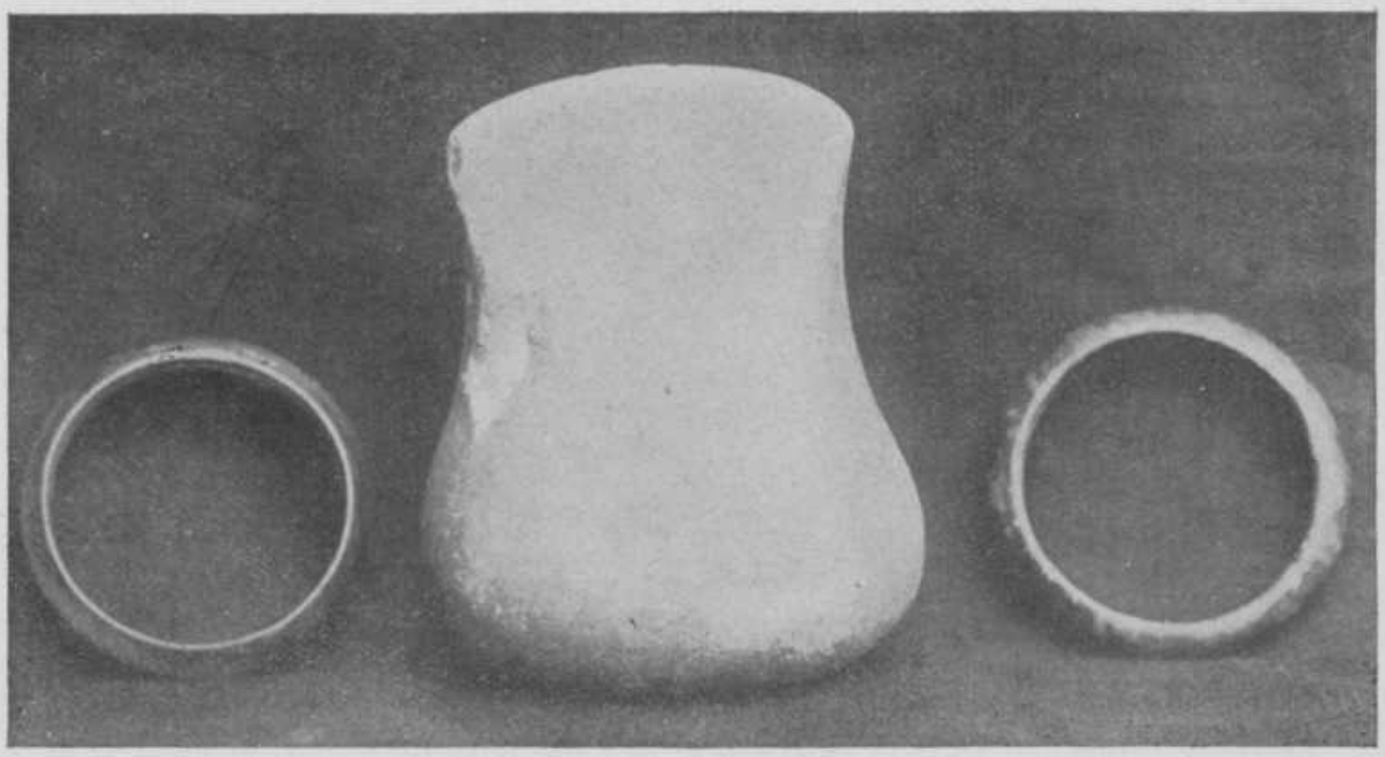
Het heeft weinig zin hier de voortdurende oorlogen en twisten, welke nu volgden en die in alle opzichten een getrouwe afspiegeling geven van hetgeen reeds gedurende het hindoe-javaansche tijdvak geschied was en waarin enkele krachtige figuren, als die van Soeltan AGOENG, den belegeraar van het door de Hollanders inmiddels gestichte Batavia, naar voren treden, op den voet te volgen. De hoofdzaak is dat het rijkscentrum, dat zich gedurende de hindoe-javaansche periode naar het Oosten had verlegd, zich nu weer westwaarts verplaatste en tenslotte in Mataram gevestigd bleef. Cultureel gesproken bevindt het er zich nog steeds en zijn de Vorstenlanden, hoewel versnipperd en beknot, de rechtmatige voortzetters van de oude javaansche cultuur. Politiek en economisch is Java aan de vele en soms onherstelbare wonden, opgeloopen in de uitmoordende en verwoestende burgeroorlogen, die feitelijk twee eeuwen lang hadden geduurd (van den strijd om de Madjapahitsche Rijks-erfenis in de zestiende eeuw tot na de verdeeling van Mataram in de Vorstenlanden, Soerakarta en Jogjakarta, in de achttiende eeuw) en waarin de mataramsche successie-oorlogen de grootste verwoestingen hadden aangericht, bijkans doodgebloed. Daarmede was aan den bloei der cultureele waarden, der letteren en kunsten, de levenskracht ontnomen. Geen moehammadaansch fanatisme heeft dezen bloei geknot en de vruchten verboden; de verdere ontwikkeling der kunststijlen is onder moehammadaansche vlag rustig voortgegaan, zooals de vele in de zestiende en zeventiende eeuw gebouwde moskeeën, graven, poorten etc. kunnen bewijzen. En ook het nationaal zoo beteekenisvolle schimmenspel, de wajang, behoefde zich nimmer veel van den veranderden stand van zaken aan te trekken, terwijl de oude stof der literatuur in het einde der achttiende en het begin der negentiende eeuw, dus na het intreden van politieke rust, verjongd werd door nieuwere javaansche bewerkingen. Maar de economische bloei, die benoodigd is voor den natuurlijken groei en ontwikkeling van elke cultuur, was door die moordende eeuwen van strijd en intrigue vernietigd. Er is geen plotseling afbreken van een hindoe-javaansche en een daarvoor in de plaats stellen van een essentieëel daarvan verschillende moehammadaansche cultuur geweest; de Islam heeft zich er in vele opzichten mede vergenoegd het oude cultuurbezit te adopteeren en de overgang kan even rustig geweest zijn als die van den godsdienst zelf. Zoo komt het, dat men, naarmate men dieper doordringt in het wezen der zoogenaamd moehammadaansch-javaansche cultuur, achtereenvolgens het hindoeïstische en het oud-inheemsche aan het daglicht ziet treden; in hetgeen deze drie gemeen hebben is de kern gelegen, die nog immer leeft.

DR. W. F. STUTTERHEIM.

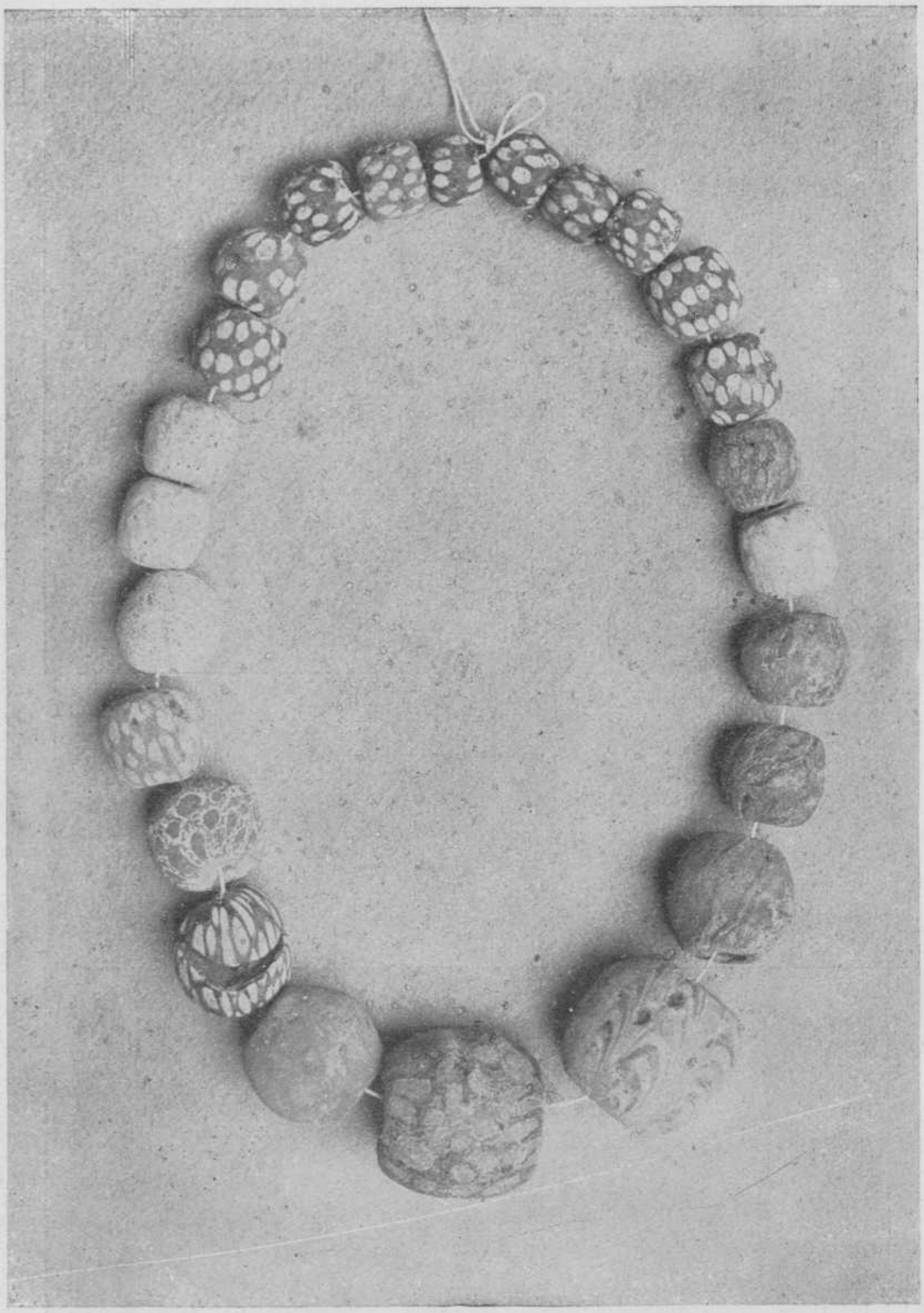
Weltevreden, 1926

FIGUUR 1. Terwijl op Soematra voorwerpen uit het oudste steentijdperk (palaeol:= thicum) gevonden zijn, op Celebes vele uit het middelste steentijdperk (mesolithicum), treft men op Java, vooral in den Preanger, talrijke neolithen aan, uit het laatste steen= tijdperk afkomstig. Het zijn o.a. de z.g. dondertanden (gigi goentoer), fraai gepolijst en misschien in later tijd nog gediend hebbend als „magisch staatsiewapen". Hun oor= spronkelijke bestemming was die van hak= en snijvoorwerp, waartoe ze op een houten steel werden gemonteerd. (Museum Batavia)

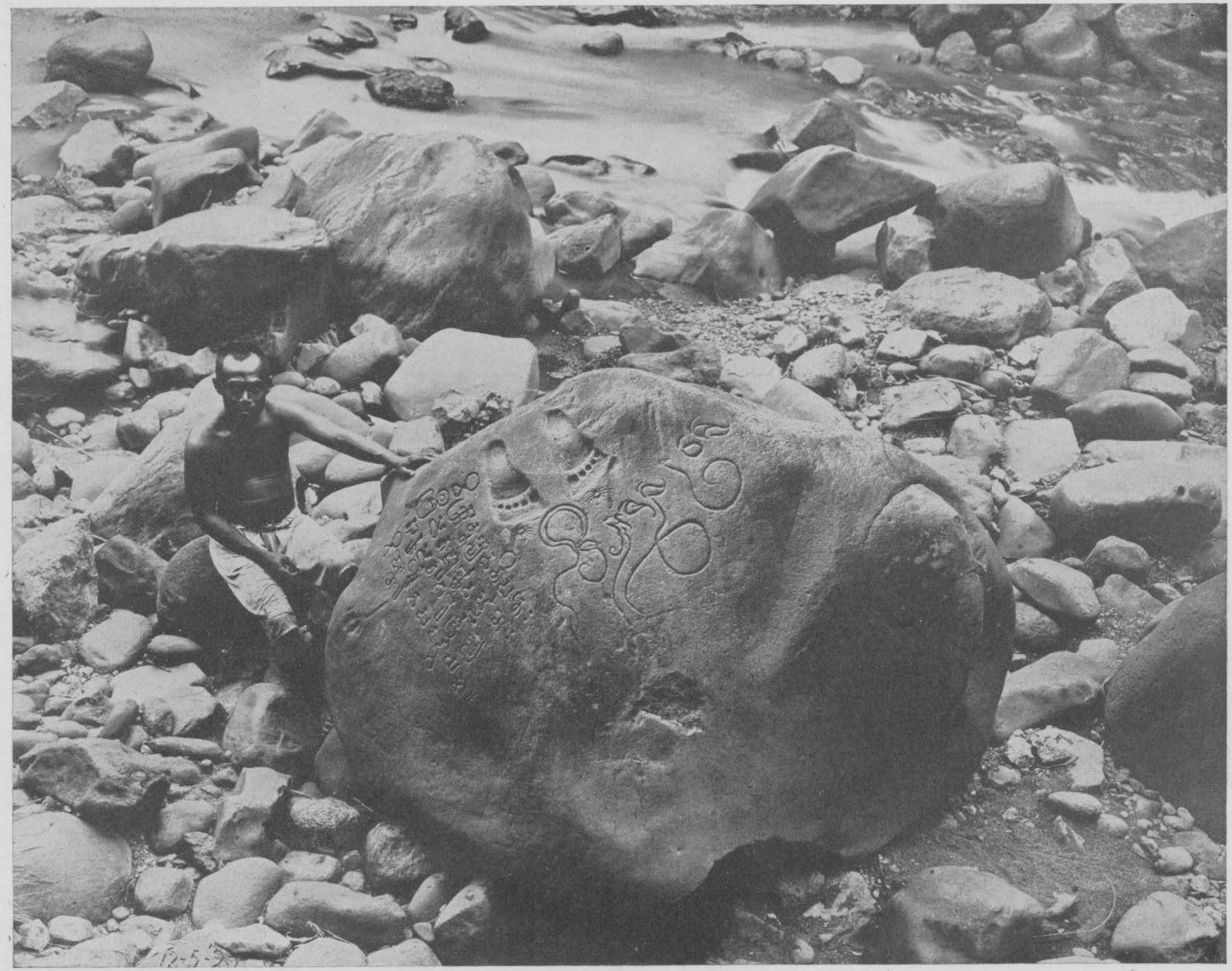

FIGUUR 2. Ook andere voorwerpen uit een praehistorisch tijdperk zijn op Java ge= vonden. Bovenstaande afbeelding vertoont, behalve een soort steenen vuistbijl, nog ringen van schelp vervaardigd. Ook zijn er bronzen wapens gevonden, waarvan het echter niet zeker is of zij niet door de tegenwoordige bewoners zouden zijn medege= bracht. Hoewel deze en dergelijke vondsten een sterke overeenkomst vertoonen met die, welke b.v. in Europa zijn gedaan, kunnen zij niet dezelfde vaststaande waarde heb= ben voor de dateering. Dergelijke culturen komen namelijk op den Archipel nog levend voor; steenen bijlen zijn op verschillende plaatsen nog in gebruik. (Museum Batavia)

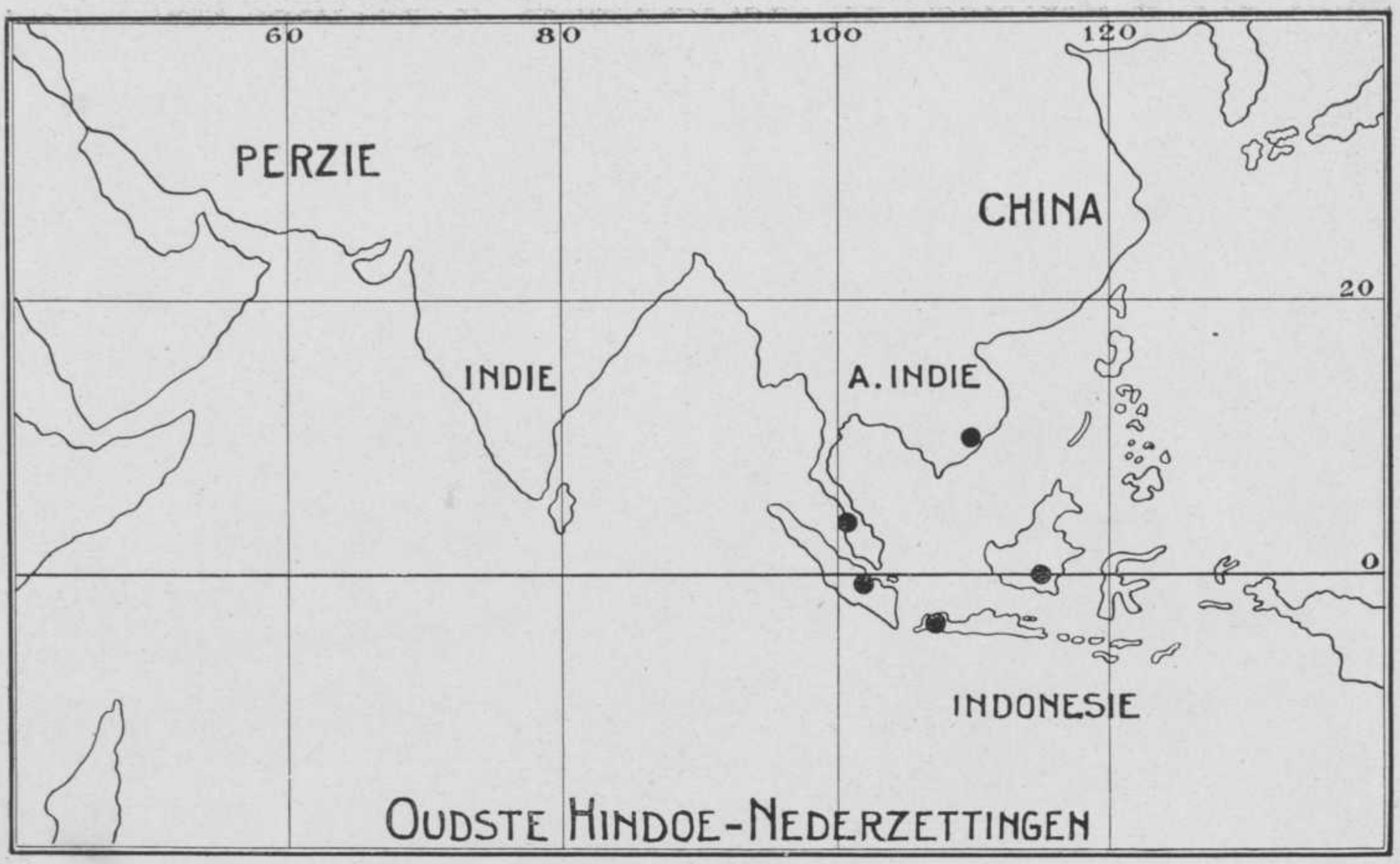

FIGUUR 3. Snoer van bontgekleurde kralen, tesamen met eenige andere voorwerpen opgedolven uit een praehistorisch graf op Oost=Java (Djĕmbĕr). De reeks van praehistorische graven strekt zich over bijna geheel het westelijk deel van den Archipel, tot op de kleine Soenda=eilanden, uit en houdt waarschijnlijk verband met dergelijke graven in Voor=Indië. (Museum Batavia)

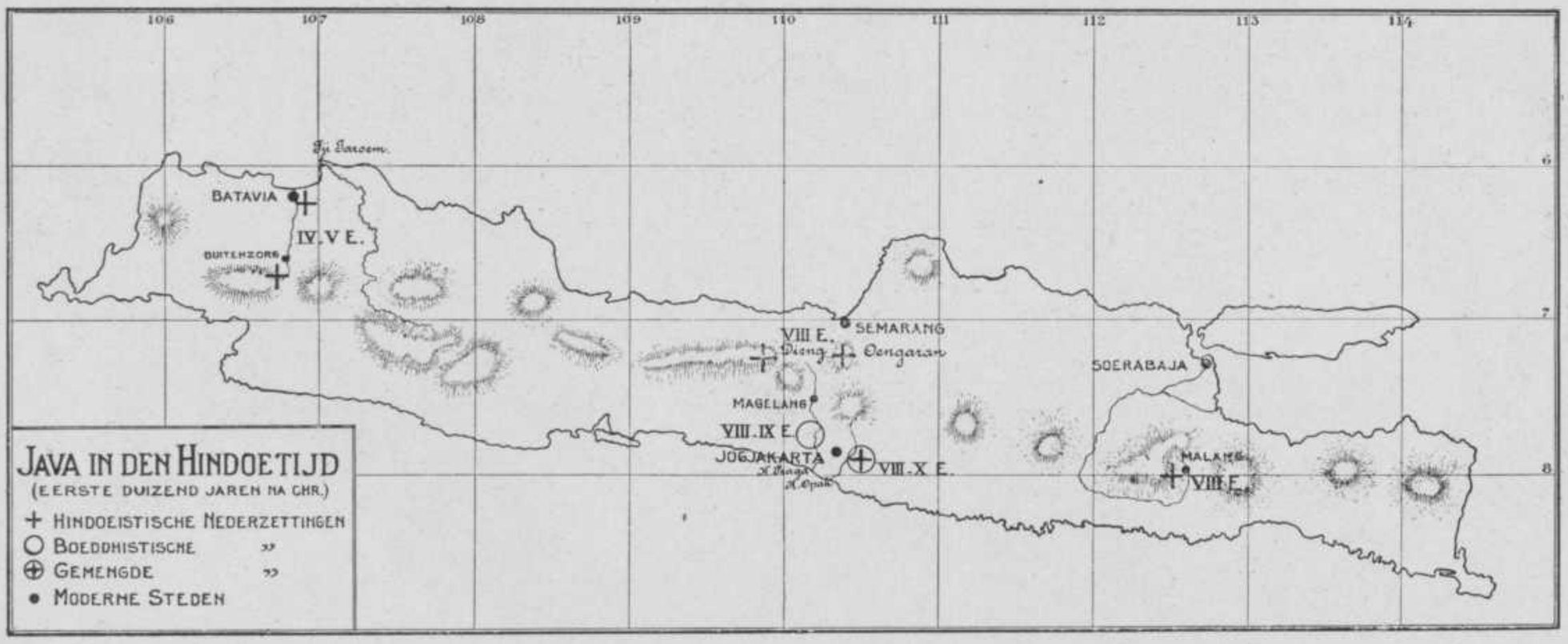
FIGUUR 4. Inscriptie van Tji=Aroeteun (Preanger), een der oudste sporen van Hindoe=invloed. Het Sanskrit=opschrift, geschreven in een schrift, dat in de 4e—5e eeuw in het zuid=indische rijk der Pallawa's gebruikelijk was, vermeldt den naam van koning Poernawarman van Taroema, een Hindoerijk op West=Java (vergl. Tji=Taroem). Zijn voetstappen zijn in den steen uitgehouwen. Het kortere opschrift, vlak onder de voeten, is nog niet ontcijferd.

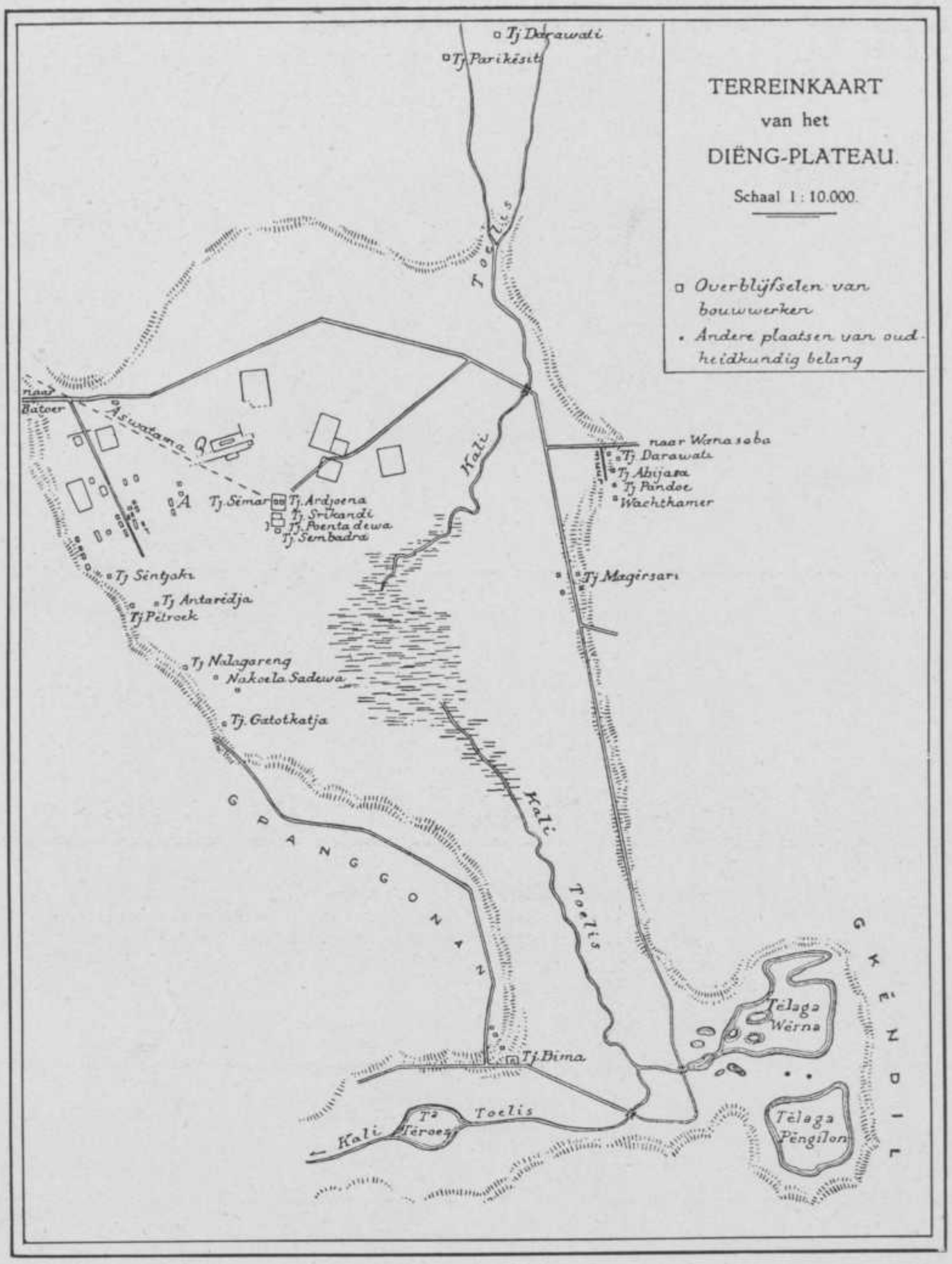
FIGUUR 4

FIGUUR 5. Het Hindoerijk Taroema was één der oudste Hindoe=nederzettingen, die, gezien hun ligging aan den handelsweg tusschen Voor=Indië en China en op voor de zeevaart nog immer gunstige ankerplaatsen, misschien handelsstations waren. Een dergelijk station was gelegen op Soematra, een ander (dat later te niet ging) op Borneo (Koetei). Ook daar zijn inscripties aangetroffen in eenzelfde letterschrift en eveneens in het Sanskrit. Waarschijnlijk dateert deze hindoeïstische expansie uit de 1e—6e eeuw na Chr.

FIGUUR 6. Het is niet onwaarschijnlijk dat het Hindoerijk Taroema in later tijd het aanzien heeft gegeven aan dergelijke rijkjes, elders langs de Noordkust, op voor den handel gunstig gelegen plaatsen. Bovenstaand kaartje toont de ligging der vind= plaatsen van de oudste overblijfselen in de omgeving van Batavia (Taroema), Sëmarang (Diëng, Gëdong Sanga) en Soerabaja (Dinaja). De gevonden inscripties maken waarschijnlijk, dat ook in de latere dezer rijkjes de vorst en zijn brahmanen (pries= ters) afstammelingen van Hindoes geweest zijn. In het Zuiden ontwikkelde zich een boeddhistisch centrum (Baraboedoer, Prambanan), van Soematraanschen oorsprong (Sjriwidjaja onder de dynastie der Sjailendra's).

FIGUUR 7. Het Diëng=plateau bevat de *oudste* hindoe=javaansche *bouwwerken*. Deze dateeren uit ± 800. In veel later tijd heeft de bevolking aan de tempel=ruïnes, al naar gelang van hun grootte en positie, de namen gegeven der daarmede overeenkomende helden uit de wajang (schimmenspel). Het plateau ligt zeer hoog en is in den hindoe=javaanschen tijd bewoond geweest (overblijfselen van fundamenten van huizen, waterleiding enz.). In de nabijheid bevinden zich solfataren en andere plaatsen, waar=aan de vereering van goden en geesten kan aanknoopen en in de hindoe=javaansche oorkonden wordt zelfs een speciale „God van Diëng" genoemd. De godsdienst was een Sjiwaisme.

FIGUUR 8. Tjandi Ardjoena op het Diëng=plateau, een der oudste hindoeistische tempels op Midden=Java (8e—9e eeuw). De bekroning is gedeeltelijk afgestort, doch twee daketages resten nog. De nissen van het eigenlijke tempellichaam, waarin zich beelden bevonden, en de poort zijn omlijst met het op Midden=Java zoo vaak voorkomend kala=makara=motief (een monsterkop, aan weerszijden door een ornament=band verbonden aan twee makarakoppen). De muren zijn zeer dik, zoodat de tempelkamer binnen slechts 2.50 M. in het vierkant meet, tegen 6 M. buiten. De stijl draagt reeds een eigen karakter en is niet zonder meer in Zuid=Indië terug te vinden; de Hindoe=dynastie, waaraan deze tjandi's hun ontstaan te danken hebben, was immers waarschijnlijk reeds eenige eeuwen op Java gevestigd.

FIGUUR 9. Tjandi Bima op het Diëng=plateau. De in later tijd gegeven naam van den heldhaftigen en reusachtigen held Bima uit de wajang typeert deze tjandi tegenover Tjandi Ardjoena, die kleiner en fijner is. De bekroning is afwijkend door de nissen met koppen (zie fig. 10 en 11), waarvan onzeker is wat zij voorstellen; in ieder geval *niet* Bima. Dergelijke nissen vindt men ook aan de daken der oudste tempels van Noord=Indië, die een eerste stap op den weg naar de huidige noord=indische spitse tempeldaken vormen. De ruïne is ± 10 M. hoog. Men lette op de lijst van uitstekende balkkoppen, die hun oorsprong in houtbouw hebben. De twee versierde lijsten onder de nissen zijn lotusblad=lijsten. De bekroning van het portaal is afgestort.

FIGUUR 10. Kop uit één der nissen van Tjandi 'Bima. Zie fig. 9. (Museum Batavia)

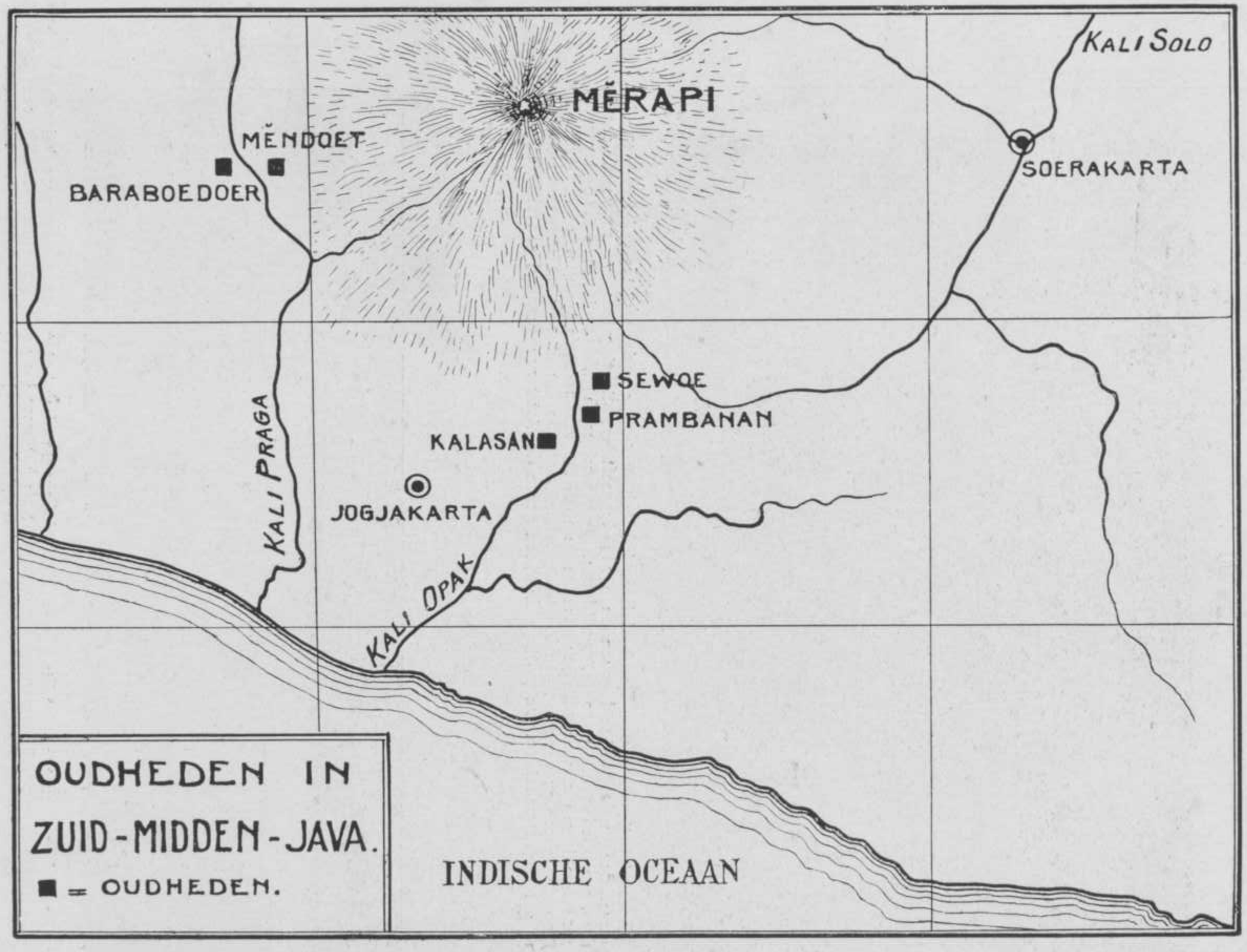
FIGUUR 11. Kop uit één der nissen van Tjandi Bima. (Museum Batavia)

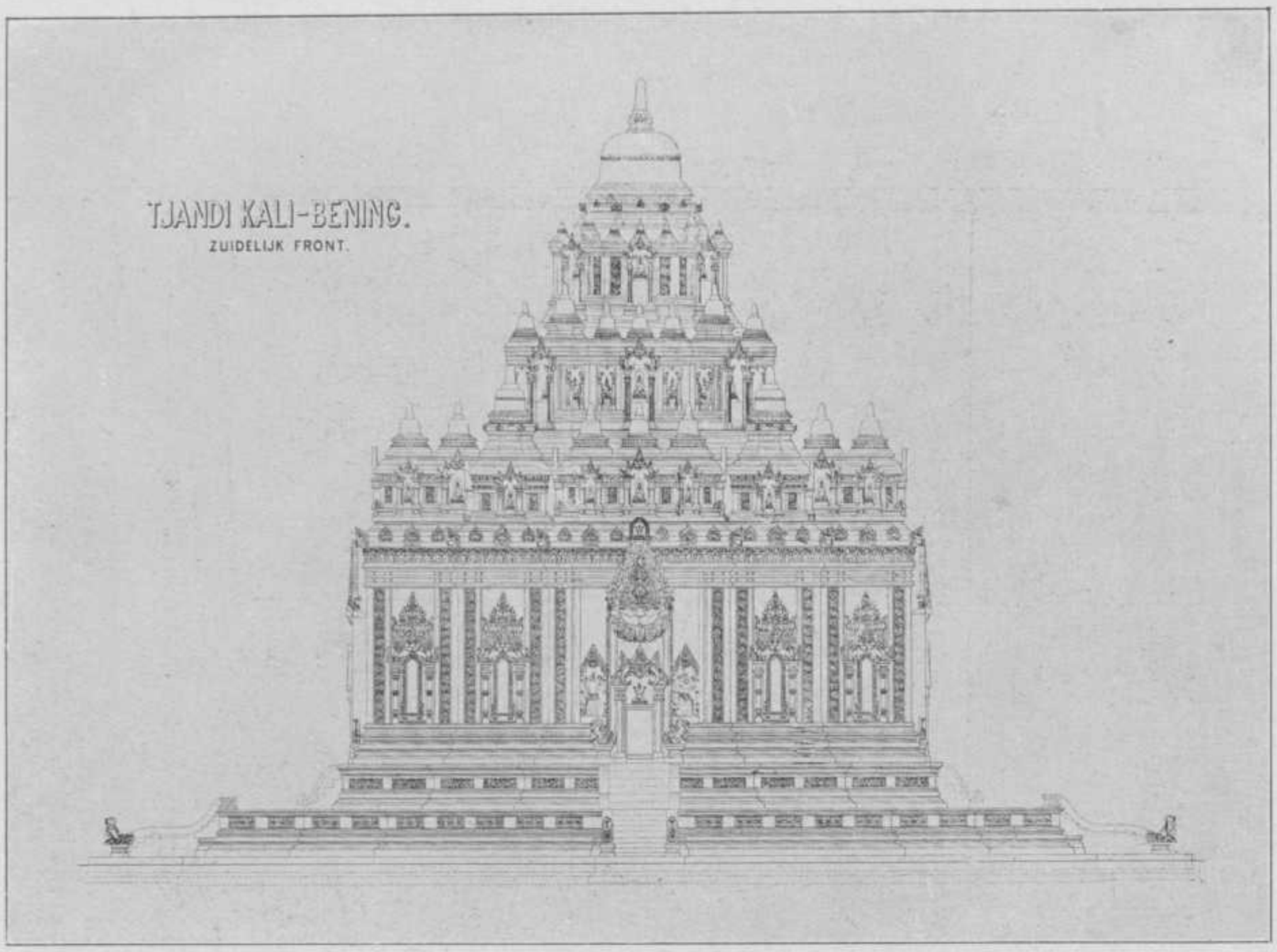
FIGUUR 12. Ganesja van het Diëng=plateau (steen). Ganesja is de god van het welslagen en de zoon van Sjiwa. Hij is op Java zeer vereerd geweest, getuige de honderden van beelden die hem voorstellen. Aan den tempel is zijn plaats in den achterwand buiten, tegenover den ingang (West, of, als de tempel op het Westen georiënteerd is, Oost). Onder zijn lo= tuszetel twee zijner onderdanen, gana's, als dragers. In de linkerhand heeft hij een etensnap, waaruit hij met zijn slurf voedsel neemt, in de rechterhand een tandbrok, waaraan een legende verbonden was (niettemin heeft men hem twee gave slagtanden gegeven). In de achterhanden een bidsnoer (rechts) en een bijl (hier afgebroken). (Museum Batavia)

FIGUUR 13. Sjiwa en Parwati, uit de omgeving van het Diëng=plateau (brons). Vóór hen de rijdieren, stier en leeuw. Tusschen hen op een lotus het juweel=symbool. Hoogstwaarschijnlijk is dit een boeddhistische voorstelling, waarbij de beide sjiwaietische godheden met boeddhistische zijn vereenzelvigd. Sjiwaisme en Boeddhisme hadden namelijk, voordat zij op Java kwamen, wederzijdsch grooten invloed op elkaar uitgeoefend en waren in vele opzichten samengesmolten. Een volkomen strenge scheiding laat zich op Java reeds niet steeds meer maken. (Museum Batavia)

FIGUUR 14. Schetskaart der voornaamste oudheden in het zuidelijk deel van Midden=Java, in de omgeving van den kraterberg Mĕrapi. In hoofdzaak zijn deze oudheden boeddhistisch, met uitzondering van enkele bij Prambanan. De boeddhistische hebben hun ontstaan te danken aan de overheersching over dit deel van Java door het soematraansche rijk Sjriwidjaja. Dit rijk speelde, vooral op godsdienstig gebied, een belangrijke rol in geheel het Oosten. Aan een op Soematra gevestigde universiteit van boeddhistische wetenschappen kwamen zelfs geleerden uit Indië studeeren (men vergelijke Al=Azghar=universiteit in Caïro voor den Islam). De weinige niet=boeddhistische monumenten bij Prambanan (o.a. Lara Djonggrang=groep) stammen uit den tijd van het herstel van de macht der oude dynastiën over dit deel van Java. Deze na=bloei heeft slechts kort geduurd en houdt in de tiende eeuw tamelijk plotseling op.

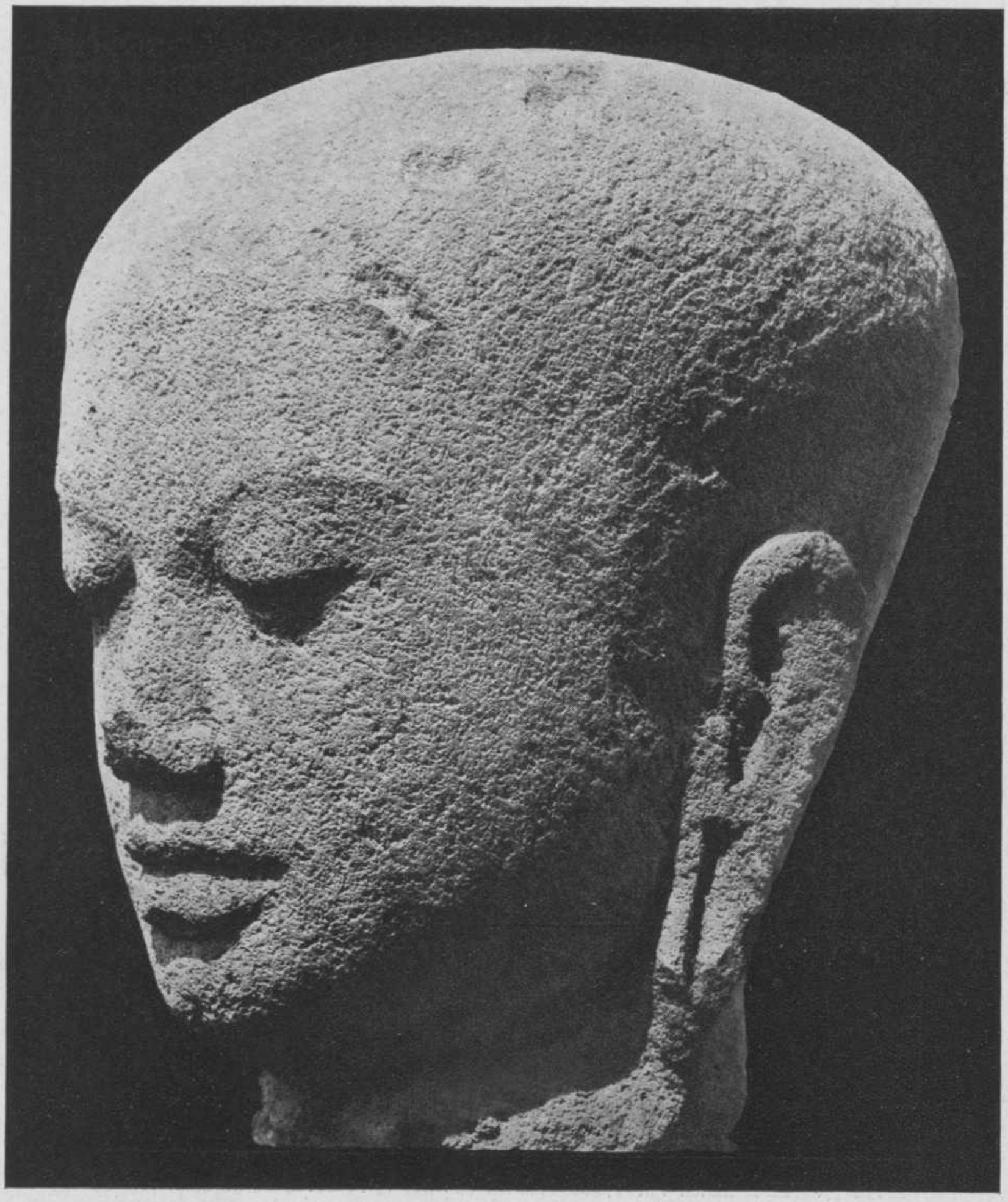
FIGUUR 15. Reconstructieschets van Tjandi Kalasan (of Kali Bëning), een der weinige gedateerde tjandi's van Midden=Java. Een in de nabijheid gevonden oorkonde geeft het stichtingsjaar 778 en vertelt dat de tempel aan Tara, een boeddhistische godin, gewijd was. De schets verschaft, al is hij niet in alle onderdeelen zeker, een goed beeld van een midden=javaanschen tempel. De vele stoepa's (symbolen van Boeddha's reliekheuvel) op de bekroning verraden een boeddhistischen aard. De details van het ornament laten zich op fig. 17 beter onderscheiden. De gestippelde lijnen geven de niet teruggevonden gedeelten aan.

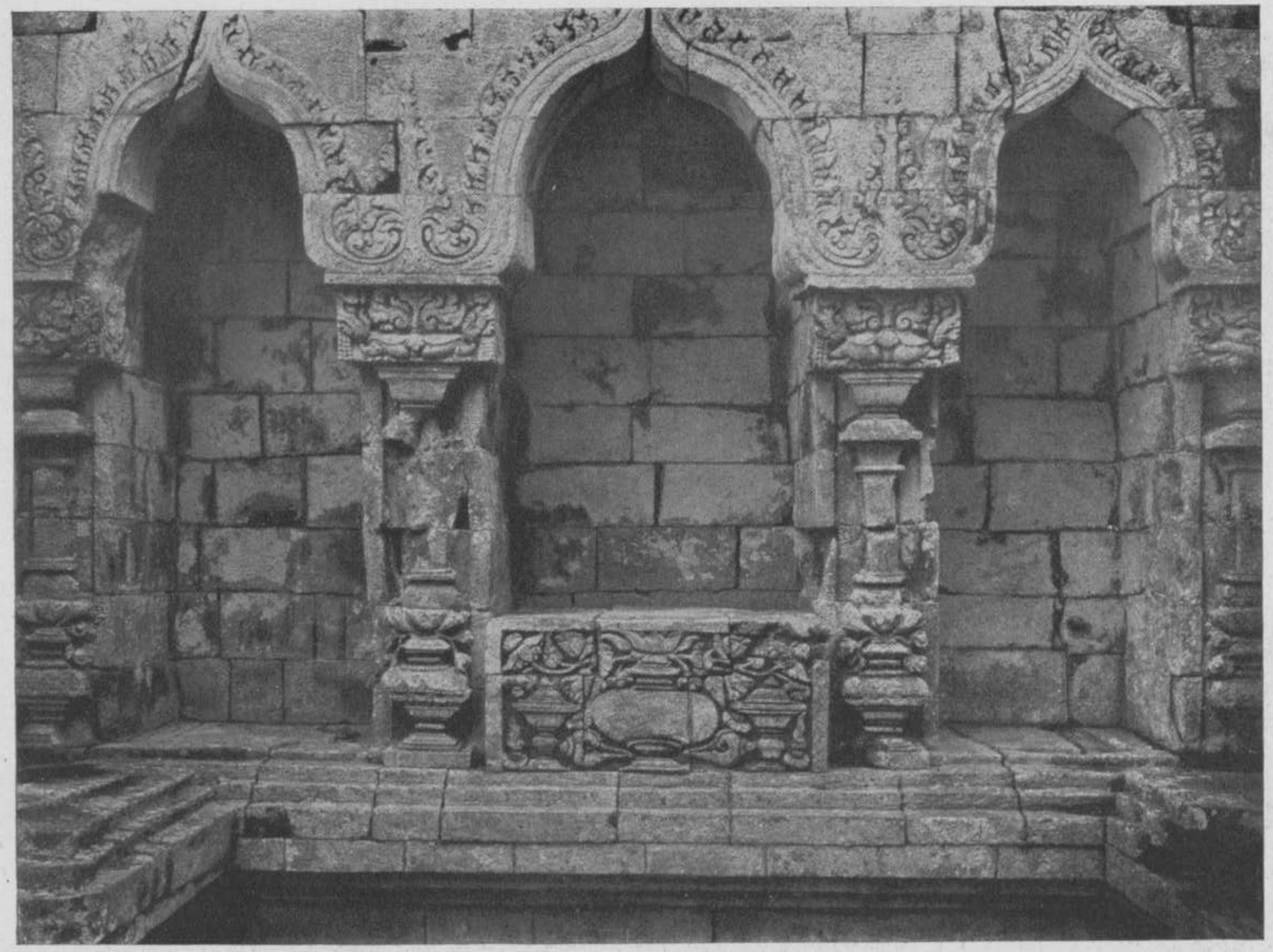
FIGUUR 16. Bovendorpel met voorstelling van de geluksgodin Laksjmi tusschen watersprenkelende olifanten. Men lette op de wijze waarop het ornament als het ware los op den steen ligt; de olifanten dragen groote olifantschellen aan den nek en op het zadel het symbolische juweel (rijkdom, geluk). De godin houdt in de rechterhand een roode lotus en leunt tegen een groot indisch rolkussen. Afkomstig van Tjandi Nagasari, Midden=Java.

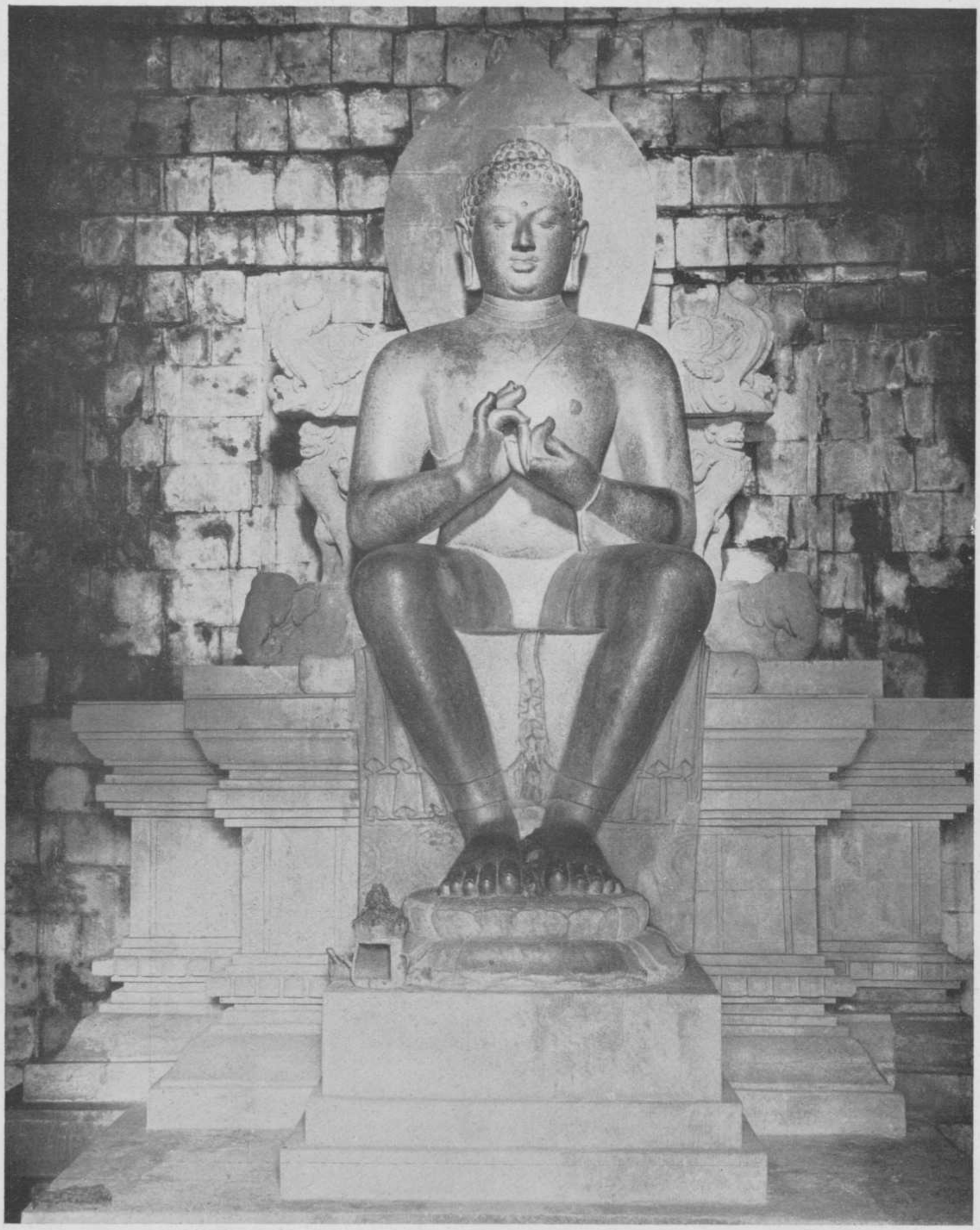
FIGUUR 17. Twee nissen van Tjandi Kalasan (zie fig. 15). Boven de pilasters van de nis de kala=makaraboog met naar binnen gewende makara=koppen en naar buiten gewende verstyleeringen daarvan. Daarboven nisbekroning met hemelingen. Links en rechts spiraalornament (nog steeds op Java en Bali in de houtsnijkunst in zwang. Ook de kala=kop wordt nog druk toegepast). Boven gana's als dragers van de kroonlijst met guirlandes. De tempel was, evenals vele andere, met pleister overdekt, dat nog op Bali denzelfden naam draagt als in de oude indische geschriften (badjralepa).

FIGUUR 18. Monnikskop, gevonden bij Tjandi Sewoe. De boeddhistische monniken schoren het hoofd kaal en droegen een oranjekleurig gewaad. Vergelijking met de hierarchische indeeling der christelijke monniksorden geeft, onder voorbehoud van het verschil in uiterlijke verschijning, een vrij goed beeld van de boeddhistische orden der noordelijke secte, die op Java de heerschende was, het Mahajana. (Museum Batavia)

FIGUUR 19. Beeldnissen van Tjandi Sewoe, tusschen pilasters met kala=kopkapiteelen en sterk verstyleerde makarabogen. Tjandi Sewoe is een ongedateerde boeddhistische tempelgroep bij Prambanan, uit ongeveer denzelfden tijd als Tjandi Kalasan. De hoofdtempel is omringd door eenige rijen van kleine tempeltjes. Het hoofdbeeld uit den hoofdtempel (die drie afzonderlijke aangebouwde kapellen heeft) is waarschijnlijk van brons geweest, zittend in boeddhahouding, ± 4 M. hoog en een voorstelling van den (aardschen) Boeddha, den stichter van het Boeddhisme. Het tempelplan, zoowel als dat van het complex waarin Tjandi Sewoe ligt, heeft den vorm van een kruis, een ook voor het Boeddhisme bekend symbool.

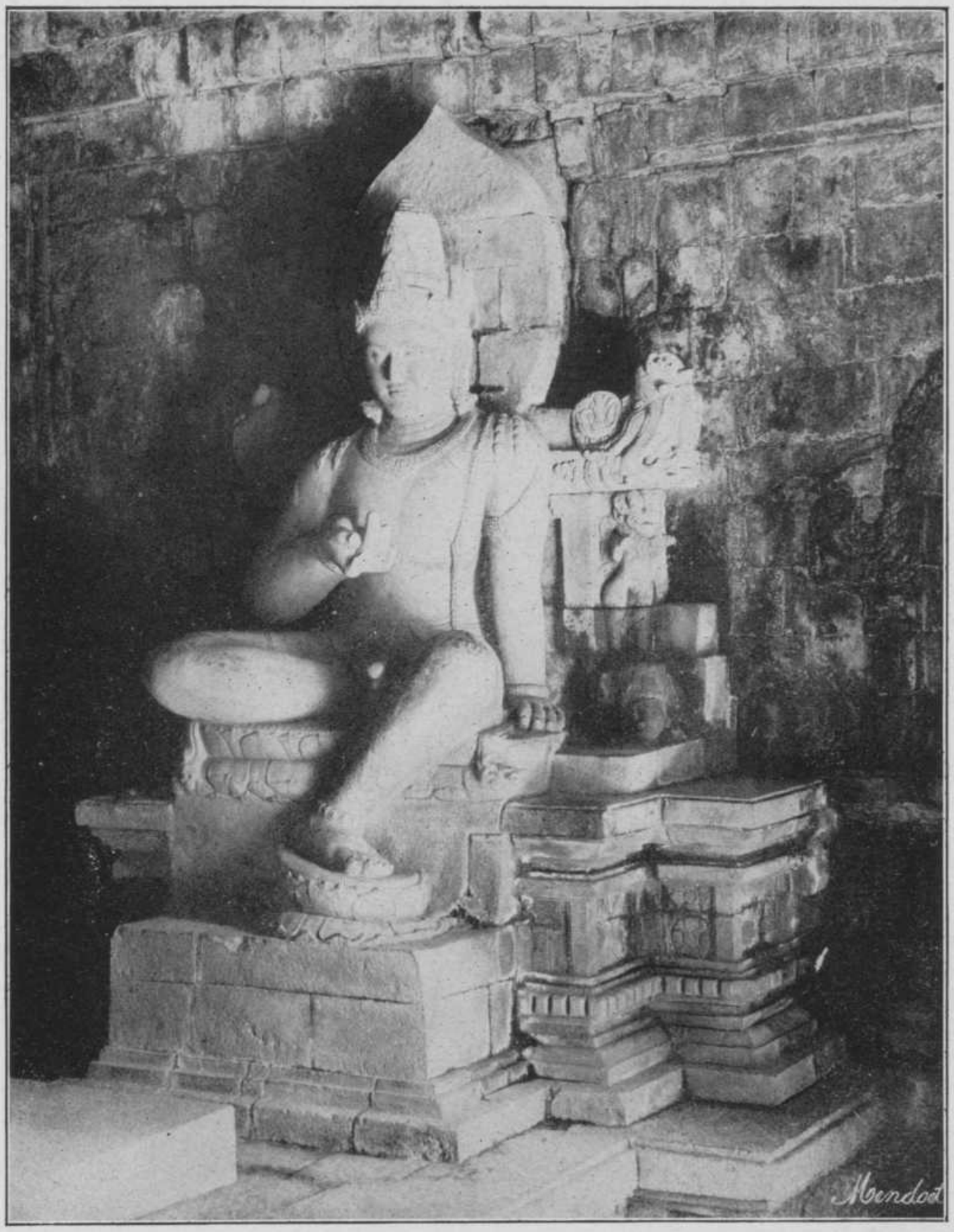
FIGUUR 20. Hoofdbeeld uit den Tjandi Mĕndoet, voorstellende den Boeddha op het oogenblik, waarop hij te Benares zijn leer verkondigde. Op het hoofd de typische verhooging, op het voorhoofd de „oerna" tusschen de wenkbrauwen, lange ooren, huidplooien in de hals, naar rechts krullende haren enz., alles kenmerken van een bovennatuurlijk volmaakt wezen. Tegen de rugleuning van den troon aan weerszijden de steeds weerkeerende olifant, leeuw en makara. Het beeld wordt, evenals zoovele andere, nog vereerd met reuk- en bloemoffers en zalving; op het voetstuk staat een comfoor met wierook, terwijl de beenen door het bestrijken met boreh (een gele zalf) als het ware gepolijst zijn.

FIGUUR 21. Tjandi Měndoet op Midden=Java. Vormt met de tjandi's Pawon (zie fig. 24) en Baraboedoer (zie fig. 25 vlg.) een trits, die waarschijnlijk tusschen 750 en 850 gebouwd is, eveneens onder de boeddhistische soematraansche overheersching. Is gedeeltelijk hersteld, doch mist de bekroning, terwijl veel verloren ornament door vlakken steen is vervangen. Tegen de tempelwanden een „stel" van bodhisattwa's, goddelijke nevenfiguren uit het boeddhistisch pantheon.

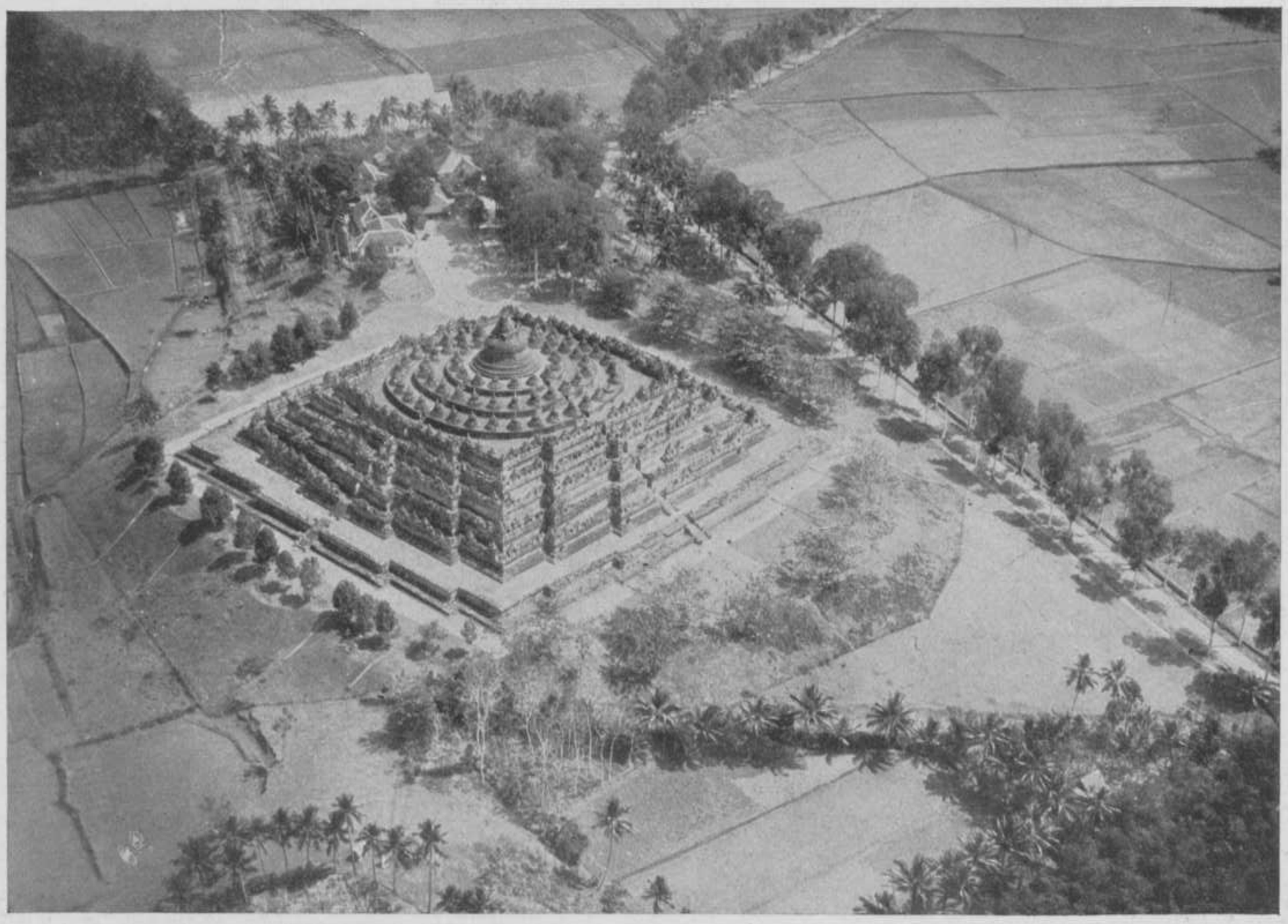
FIGUUR 22. Rechter nevenbeeld van den Boeddha van Tjandi Mĕndoet, de bodhisattwa (toekomstige boeddha) Awalokitesjwara, aldus gewaarmerkt door de afbeelding van zijn geestelijken vader Amitabha in den kroon. Bodhisattwa's worden, in tegenstelling tot de reeds in monniksgewaad gestoken boeddha's, meest als vorsten getooid voorgesteld, daar zij de geestelijke waardigheid van een boeddha nog niet hebben bereikt. Awalokitesjwara is in het bijzonder de godheid, die zich, nadat eenmaal de Boeddha den dadeloozen nirwana-toestand ingegaan was, het lot der menschheid aantrekt. Hij is de Middelaar tusschen mensch en hoogere macht.

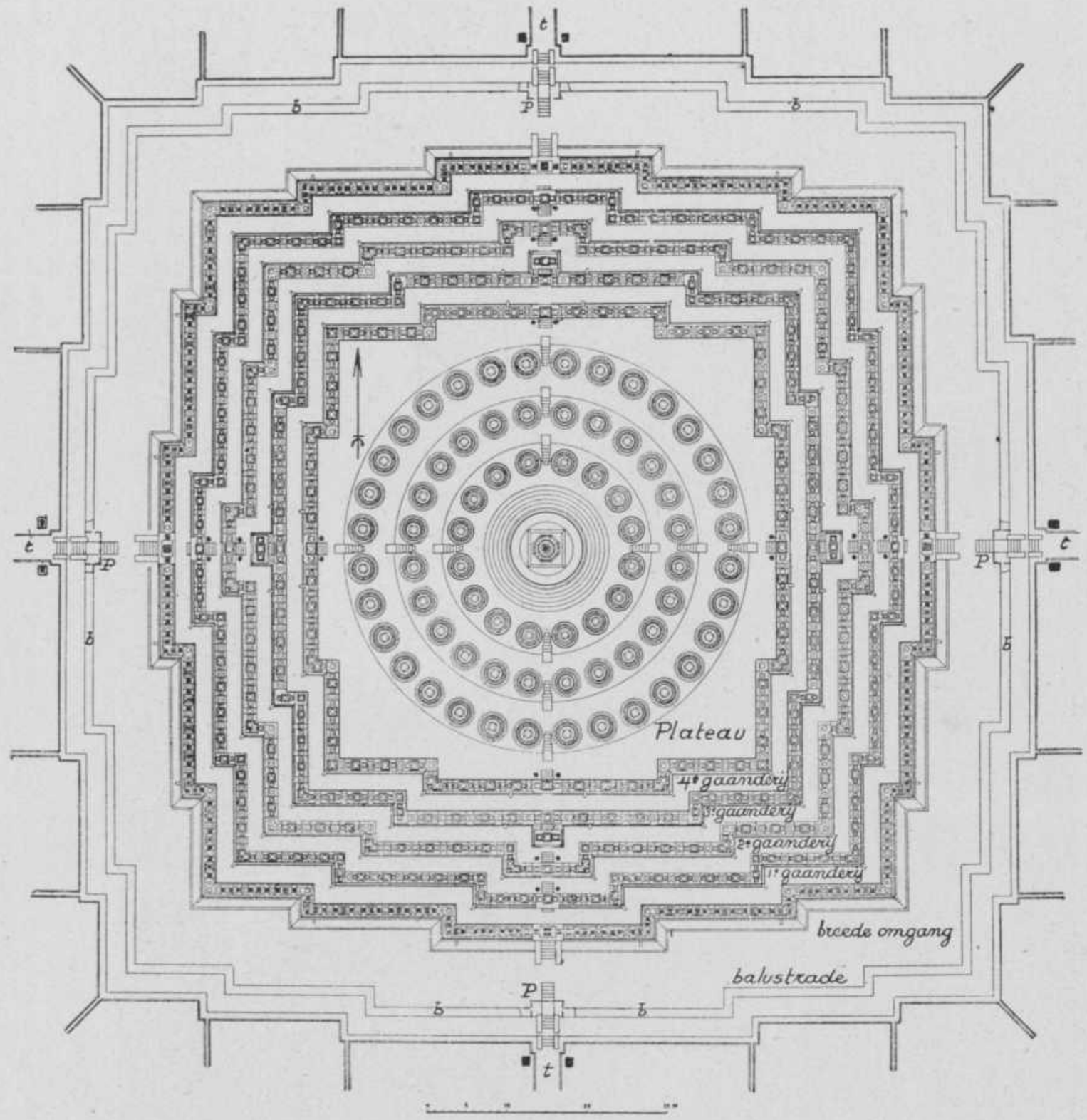
FIGUUR 23. Linker nevenbeeld van den Boeddha van Tjandi Mĕndoet, de bodhisattwa Mandjoesjri. De gewone voorstelling is die met het zwaard, waarmede hij de onwetendheid afsnijdt; hier ontbreekt dit attribuut. Het aantal bodhisattwa's is in het Mahajana vrijwel onbegrensd en in Tibet, waar dit Boeddhisme nog heerschende is, geldt elke lama (priester) als bodhisattwa. De oudere kerk, het Hinajana, die ook op Java moet zijn voorgekomen, kent maar één bodhisattwa, Maitreja, die in den hemel verwijlt om later op aarde als boeddha de leer te zuiveren en opnieuw te prediken.

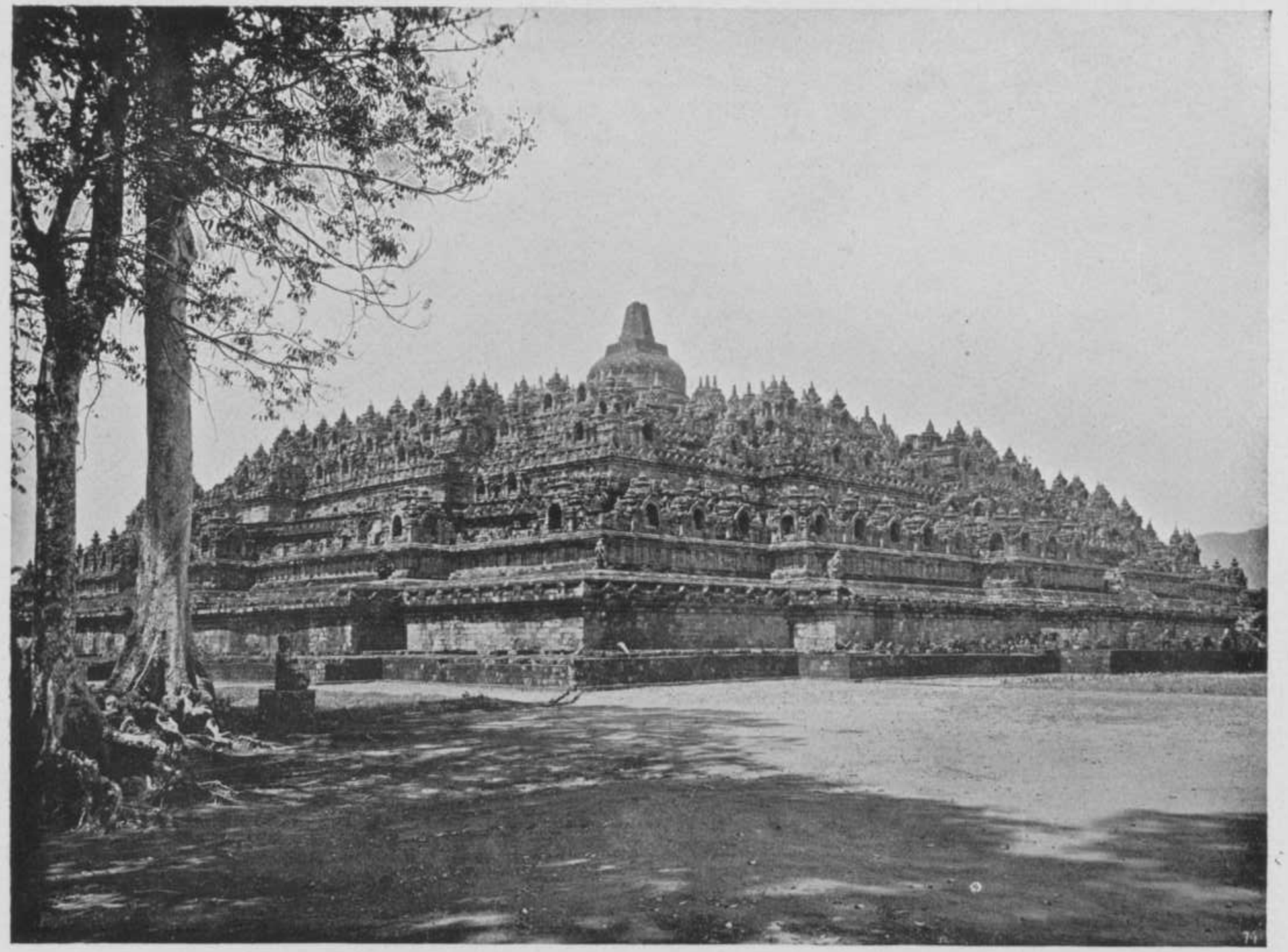
FIGUUR 24. Tjandi Pawon op Midden=Java; is gelegen tusschen en op een rechten lijn met de tjandi's Mĕndoet en Baraboedoer, zoodat deze blijkbaar bijeenhooren. Gerestaureerd. Boven den toegang de kala=makaraboog in weer andere oplossing. De ommegang, die hier niet door een balustrade verborgen wordt, diende o.a. tot het verrichten van de ritueele omwandeling van het bouwwerk, dit daarbij aan de rechter=hand houdende (pradaksjina).

FIGUUR 25. Vogelvluchtzicht op Tjandi Baraboedoer. Achter het monument ligt de pasanggrahan, vanwaar men het nadert. Duidelijk wordt door deze foto de samenstelling van Tjandi Baraboedoer uit een groot vierkant, piramidaal voetstuk en een door vele kleine omringden grooten stoepa. De voet is omgeven met een later aangestapelde tweede voet, niet om technische gebreken te voorkomen (zooals wel aangenomen wordt) doch als bij den stoepabouw behoorend symbolisch bouwdeel.

FIGUUR 26. Plattegrond van Tjandi Baraboedoer. De symboliek van de vele onderdeelen is nog lang niet duidelijk, doch zeker is dat elk onderdeel, hoe klein ook, een symbolische rol speelde in dit bouwwerk, dat in oorsprong teruggaat op den eenvoudigen halfbolvormigen stoepa op een voetstuk, waarin in Indië relieken van den Boeddha en anderen werden bijgezet. Alvorens echter van zulk een eenvoudigen oud=indischen reliekheuvel tot dezen gecompliceerden stoepa te worden, hebben zich vooral hellenistische en andere centraal=aziatische invloeden laten gelden. Dergelijke monumenten vindt men vooral in Achter=Indië.

FIGUUR 27. Tjandi Baraboedoer. Aanzicht van uit het Z. W. Boven de met reliefvoorstellingen versierde gaanderijen (ter gezamenlijke lengte van meer dan een K. M.) scharen zich de nissen met dhjani=boeddha's (bovenmenschelijke boeddha's), voor elk der vier windstreken met een afzonderlijke symbolische handhouding.

Daarboven steken de opengewerkte stoepa's uit, elk eveneens met een dhjani=boeddha, op de bovenste onversierde terrassen. De herstelde pinakel van den hoofdstoepa met de vorstelijke zonneschermen is later gedeeltelijk verwijderd, daar er geen absolute zekerheid kon worden verkregen omtrent de samenstelling (zie fig. 39). Het geheele monument is gerestaureerd.

FIGUUR 28. Makara=spuier van Tjandi Baraboedoer. De monsterkop van het gedrochtelijke mythische zee=dier wordt gesteund door een gana. In zijn opgerolde slurf houdt hij als gewoonlijk een bloemknopsnoer.

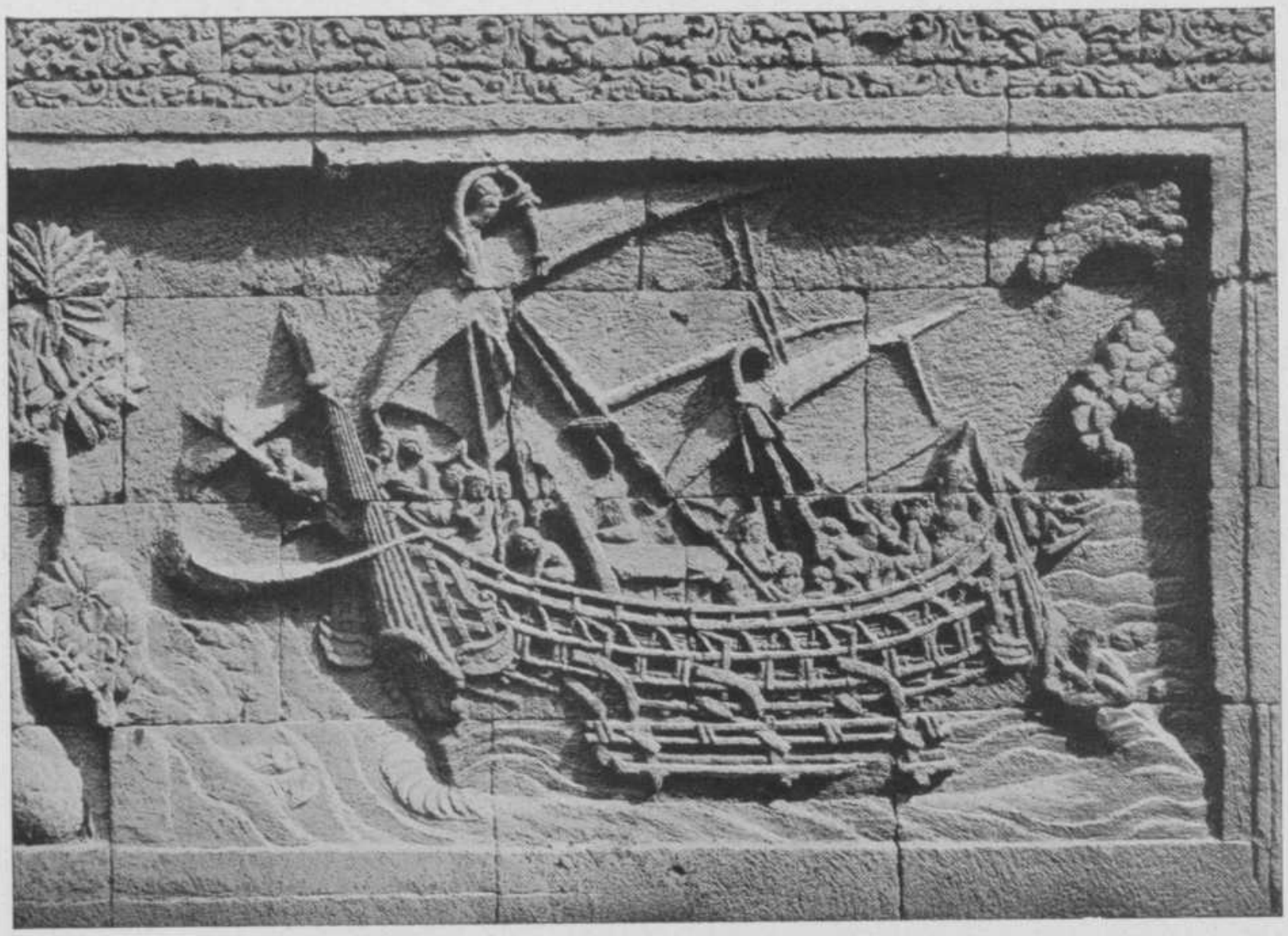
FIGUUR 29. Makara van een trappoort van Tjandi Baraboedoer. Over de herkomst van de makara is veel geschreven, doch een geheel bevredigende oplossing is nog niet gevonden. Er zijn onderling zeer sterk verschillende vormen.

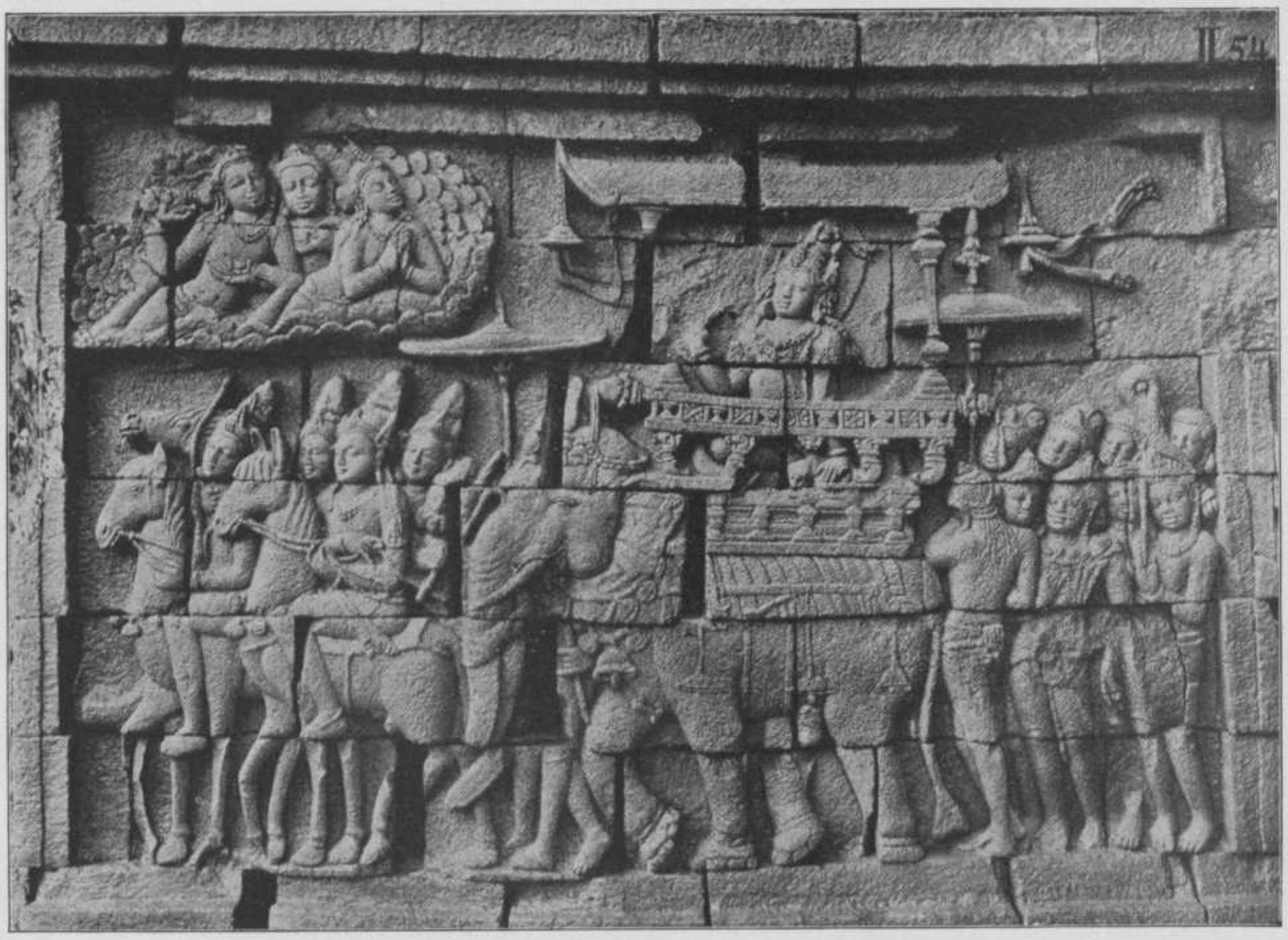
FIGUUR 30. Trappoort van Tjandi Baraboedoer. Prachtig voorbeeld van den kala=makara=boog. Vier trappen voeren van de vier windstreken naar den top van dit monument en elk der vier toe= gangen had een afzonderlijke beteekenis. Waar de verticaal klimmende trappen de horizontaal om= loopende gaanderijen snijden, bevinden zich deze trappoorten. De steenblokken, waaruit de trap en ook het geheele monument is samengesteld, zijn samengezochte en daarna behakte rivierkeien; zij zijn van een hard soort andesiet en werden eerst in het werk gebracht om daarna van ornament voorzien te worden.

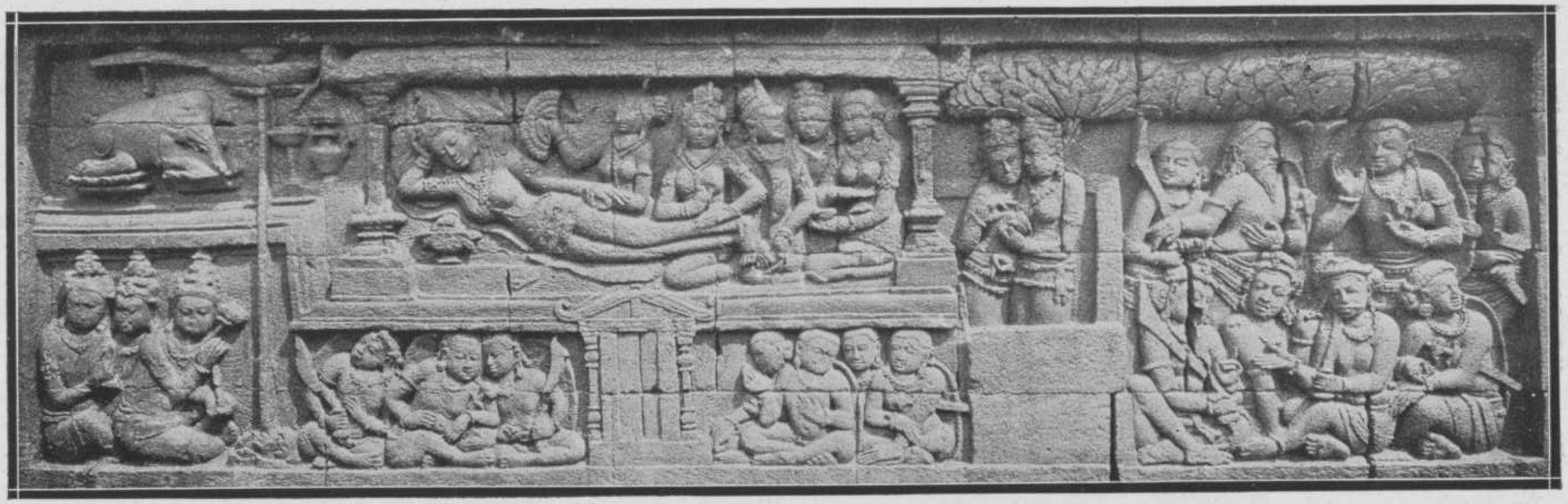
FIGUUR 31. Dhjani=boeddha in een nis boven reliefvoorstellingen. Gaanderij van Tjandi Baraboedoer. Meer dan 500 dhjani=boeddha's hebben zich eenmaal op het monument bevonden, volgens hunne beteekenis (die door de verschillende handhoudingen wordt uitgedrukt) gericht naar de verschillende windstreken. De hier afgebeelde is Wairotjana. Men lette erop hoe de nisboog, hoewel rond, toch door horizontale steen= stapeling is geconstrueerd; misschien tegen aardbevingen, waarbij zijdelingsche druk vermeden dient te worden. Het relief stelt de opstijging van een bodhisattwa voor; de drie fazen van deze opstijging zijn synoptisch op één relief uitgebeeld.

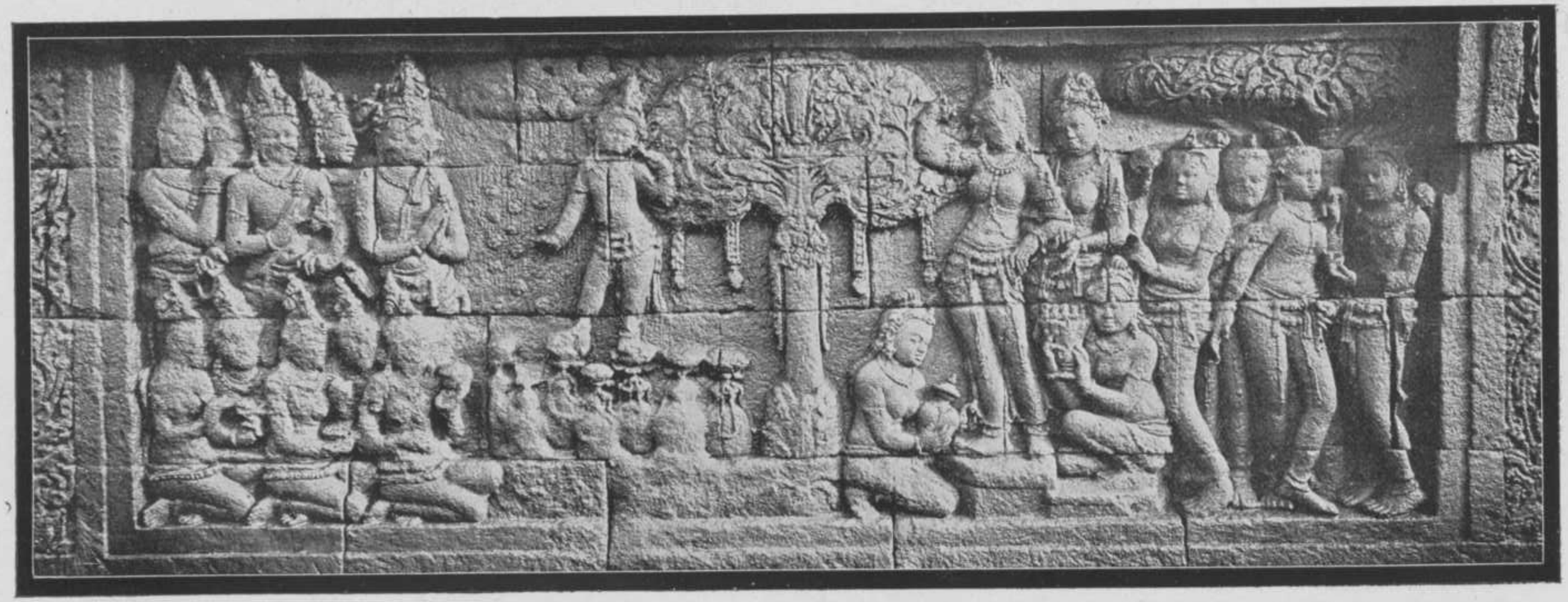
FIGUUR 32. Zeilend schip van het grootè type op een relief van Tjandi Baraboedoer. Het schip heeft uitleggers (vlerkprauw), twee masten, een ver uitstekend roer, waarop steeds een man gehurkt zit. De bedrijvigheid der bemanning verraadt duidelijk „land in zicht".

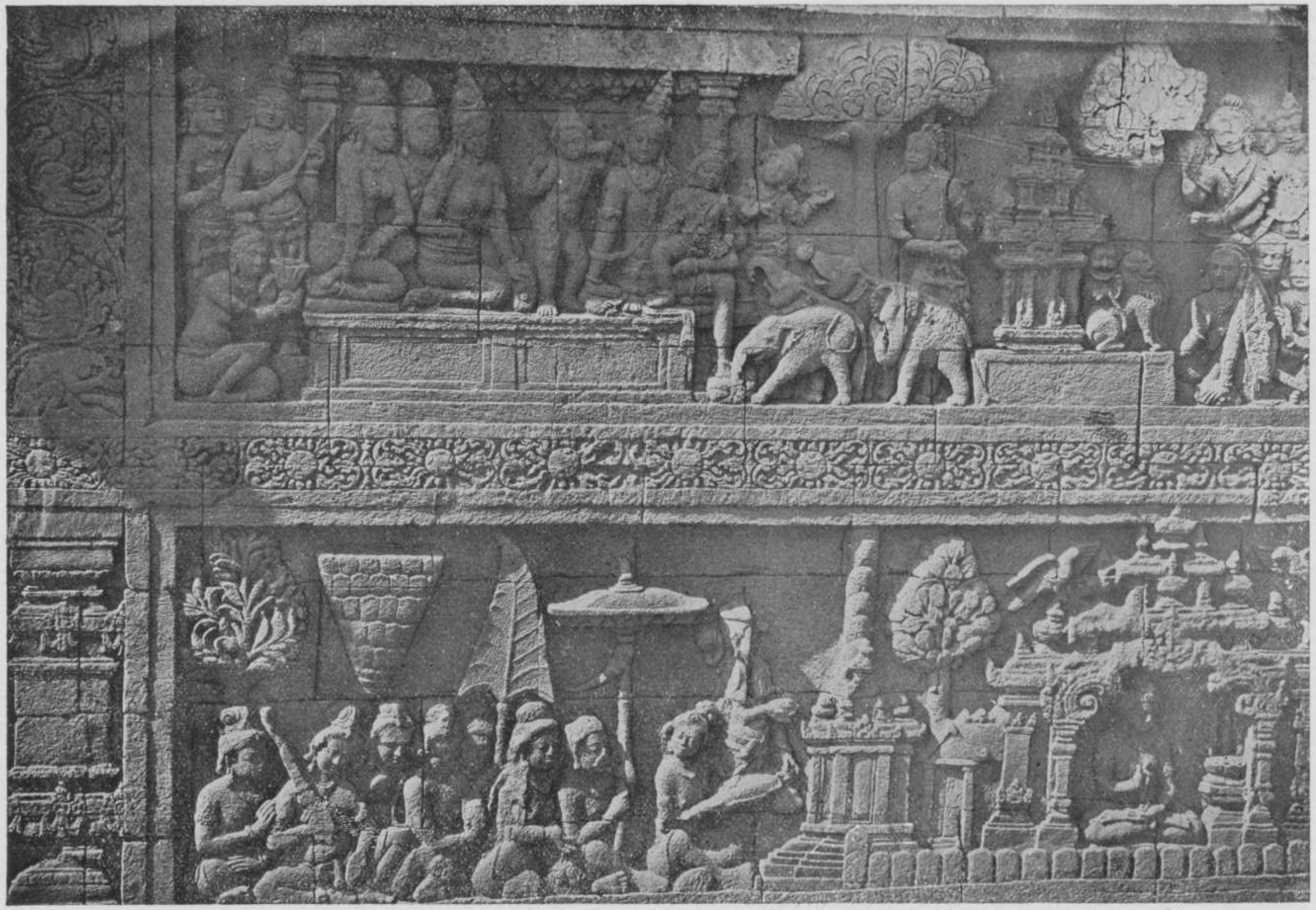
FIGUUR 33. Reis van prins Soedhana. Relief van Tjandi Baraboedoer. De hoofdpersoon reist op een van een zonnescherm voorzien olifantenzadel, zooals dat nog in Siam en Kambodja het geval is. De teekens van zijn waardigheid (zonneschermen, vliegenwaaiers enz.) worden hem nagedragen.

FIGUUR 34. Droom van Maja, moeder van den Boeddha. Relief van Tj. Baraboedoer. De vorstin droomt dat een olifant van bijzondere schoonheid haar schoot binnengaat. Het is de voorstelling van de conceptie, waarna zij den Bodhisattwa (den toekomstigen Boeddha) baren zal. De gesloten deur onder de legerstede der vorstin zal moeten beduiden dat een en ander zich binnen de muren van het paleis afspeelde. Naast de deur wachters; links boven de olifant, Een dienares waait de vorstin koelte toe, andere masseeren haar.

FIGUUR 35. Geboorte van den Bodhisattwa, prins Siddhartha, den stichter van het Boeddhisme. Rechts heeft de eigenlijke geboorte plaats gehad, zooals blijkt uit de daarvoor traditioneele houding der vorstin, die ondersteund wordt en met opgeheven arm een boomtak vasthoudt (aldus ook op indische reliefs). Links ziet men den als knaap geboren Bodhisattwa de zeven stappen doen, die de legende vermeldt; bij elke stap ontspringt een lotus. Tevens wordt hij door den uit wolken neergutsenden regen en neervallende bloemen gebaad. Rechts dienende vrouwen, links vereerende goden.

FIGUUR 36. Reliefs van Tj. Baraboedoer. Het bovenste vertoont een episode uit de levensgeschiedenis van den Boeddha (als fig. 34, 35) en wel de wonderen te Kapilawastoe (de residentie van den vader van den Boeddha, Sjoeddhodana). Leeuwen, jonge witte olifanten en godenkinderen komen hulde brengen aan den vader van den Boeddha. De laatsten zijn kenbaar aan het halvemaanvormige neksieraad. De leeuwen hebben zich voor een tjandi neergezet. Het onderste paneel stelt weer een episode voor uit de geschiedenis van prins Soedhana (fig. 33). Men lette op de vorstelijke waardigheidsteekens links (zonnescherm, senteblad, pauwenveer=waaier, zwaard enz.). Het troonpavilloen rechts is door een palissade omgeven.

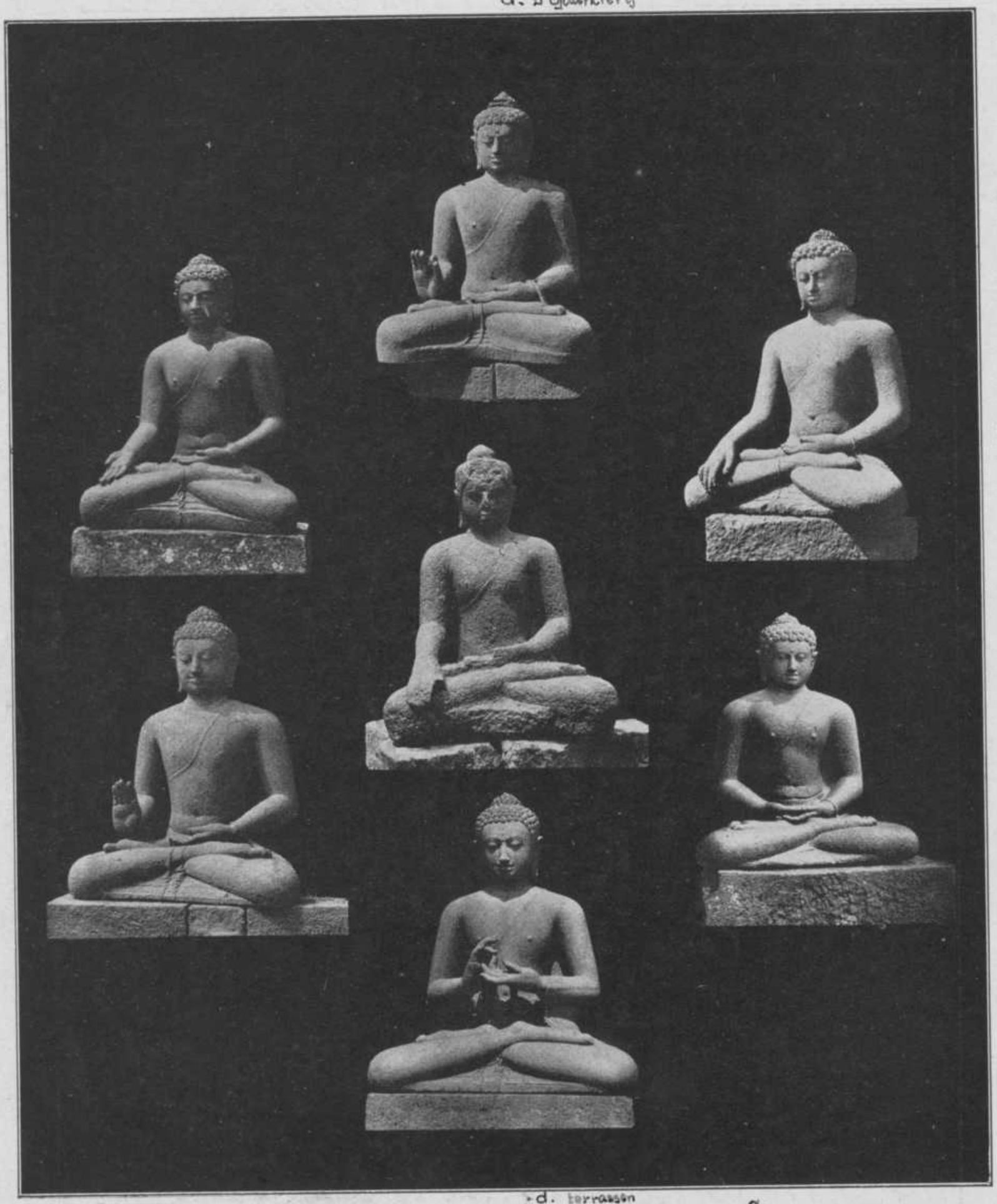

FIGUUR 37. Leeuw van Tjandi Baraboedoer, aan den westelijken toegang (1.70 M. hoog). De leeuw is voor Java en Indië uitsluitend een mythisch dier, vandaar de meest uiteenloopende vormen; de oorsprong der figuur is in West=Azië te zoeken. (Men vergelijke de oost=javaansche leeuwen verderop en de chineesche draak=leeuwen.)

a. 5e gaanderij

b.

Z.z.

F.
Oostzijde

c.

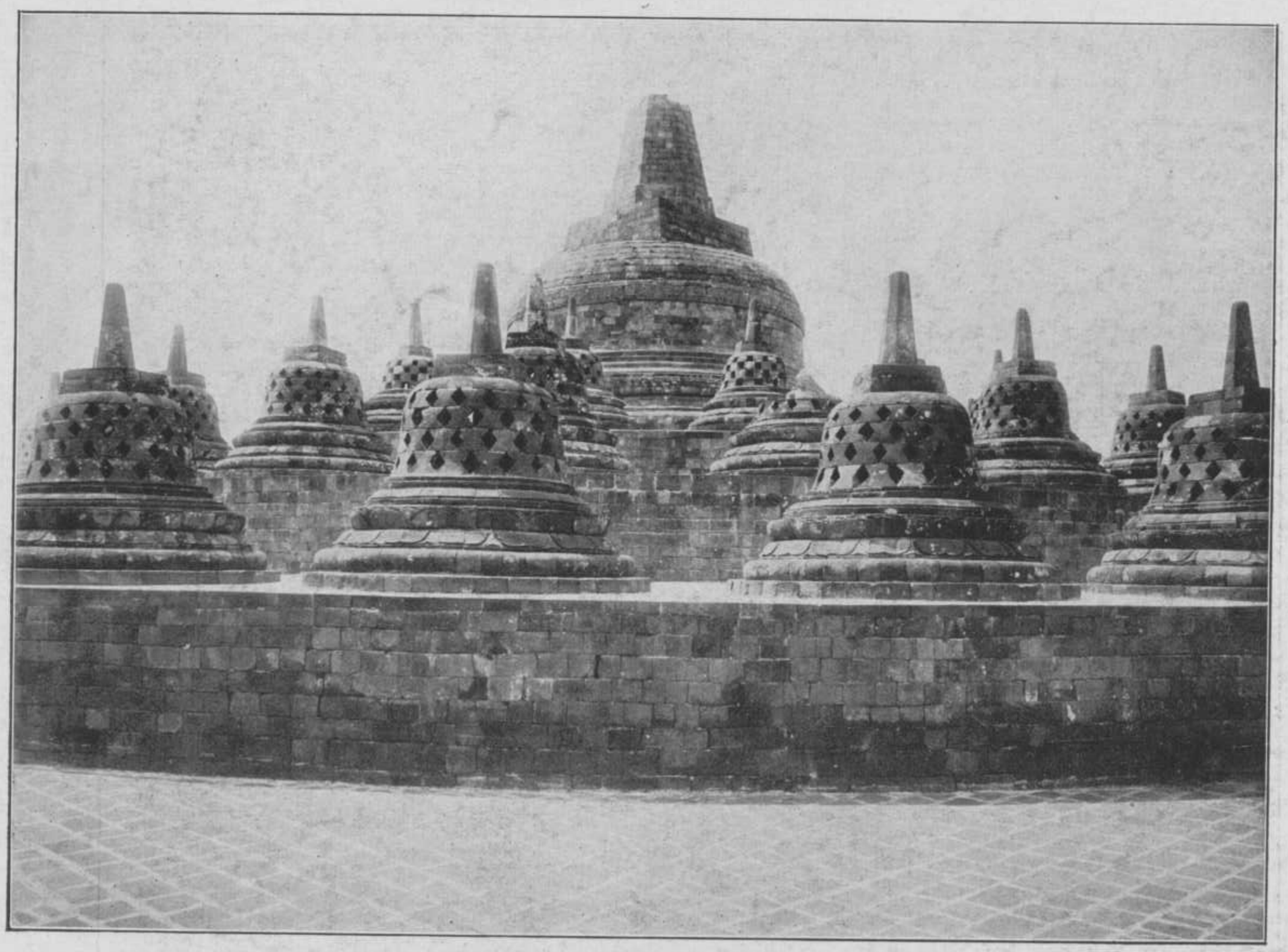
N.z.

e.

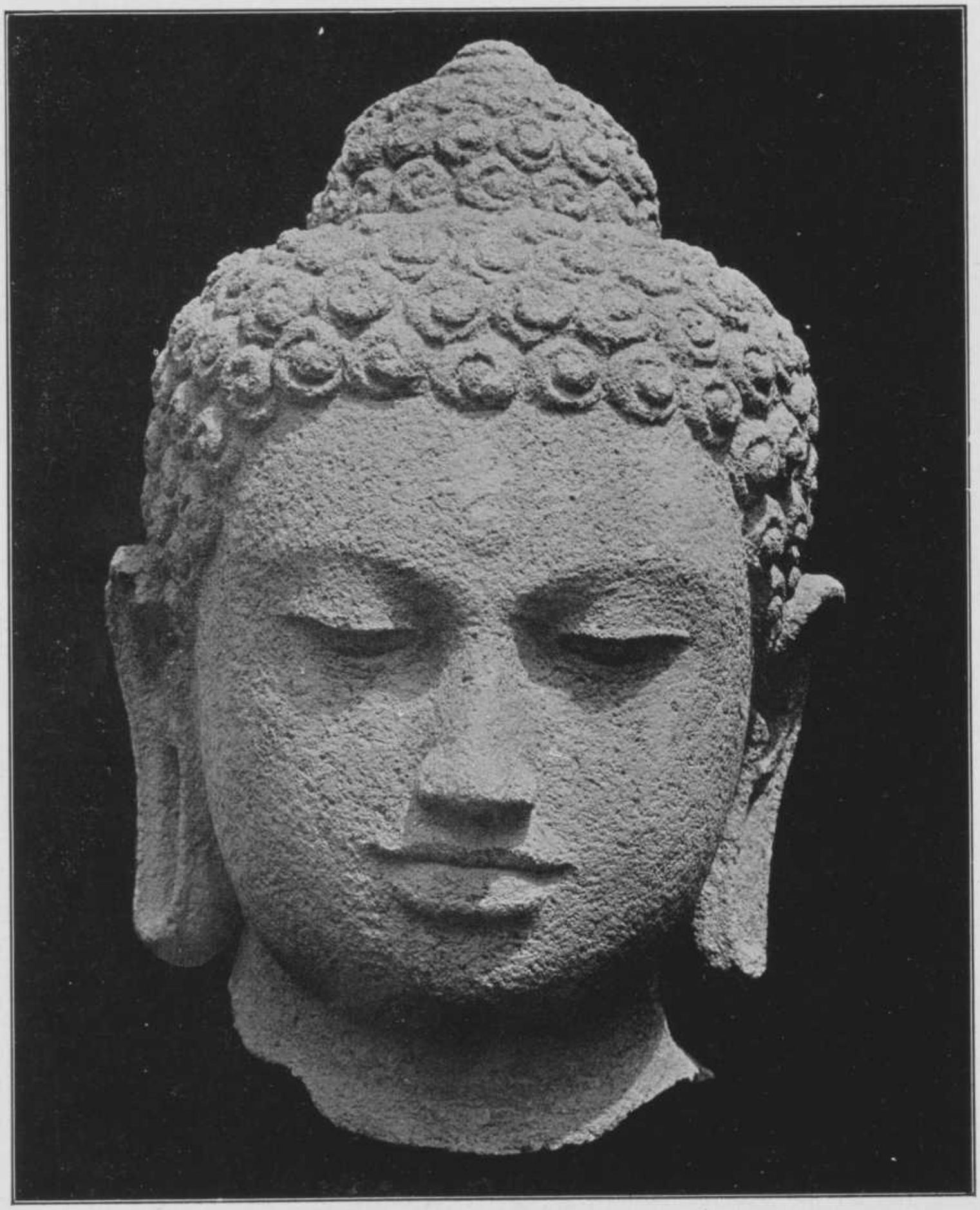
W.z.

d. terrassen

FIGUUR 38. Systeem van Dhjani=boeddha's van Tjandi Baraboedoer. Boven[a] Wairotjana (handhouding witarka = redeneering), links boven[b] Ratnasambhawa (handhouding wara = gunstverleening), links onder[c] Amoghasiddha (h. abhaja = geruststelling), beneden[d] Wadjrasattwa (h. dharmatjakra = prediking van de leer), rechts onder[e] Amitabha (h. dhjana = meditatie), rechts boven[f] Aksjobhja (h. bhoemisparsja = getuigenis der aarde). In het midden een onafgewerkte Aksjobhja, gevonden in den hoofdstoepa en waarvan men meende dat het den hoogsten Boeddha (Adiboeddha) zou voorstellen. De boeddha's Aksjobhja, Ratnasambhawa, Amitabha en Amoghasiddha bevinden zich telkens ten getale van 92 respectievelijk aan de Oost=, Zuid=, West= en Noordzijde van het monument. In de nissen van de vijfde gaanderij bevindt zich 64 maal Wairotjana en op de ronde terrassen 92 maal Wadjrasattwa. Een boeddha in den hoofdstoepa, al of niet die welke er is aangetroffen, zou het totaal brengen op 505.

FIGUUR 39. Bovenste ronde terrassen van Tjandi Baraboedoer. Opmerkelijk is de strenge eenvoud, in tegenstelling tot de rijke versie= ring der eerste ommegangen (zie fig. 25, 27, 28 — 31 en de reliefs daarop aangebracht, fig. 32 — 36). In een der opengewerkte stoepa's, die opzettelijk niet geheel hersteld is, ziet men een Wadjrasattwa zitten. Het is duidelijk dat het verschil tusschen de vierkante omme= gangen en de ronde terrassen een symbolische beteekenis heeft, temeer daar bij het bestijgen de verhalen der reliefs een steeds dieper indringen in de leer symboliseeren.

FIGUUR 40. Boeddhakop van Tjandi Baraboedoer.

FIGUUR 41. Boeddhakop van Tjandi Baraboedoer.

FIGUUR 42. Zesarmige boeddhistische godin (tara), gezeten op een troon, voor een aureool met vlammenrand. Brons, hoog 18 c.M. Tegen het voetstuk leeuwen. De rechtervoet op een lotus, zittend op een lotuskussen. In de verschillende handen attributen. De veelarmigheid der indische godenbeelden is reeds zeer oud en behoeft geen speciaal indische vinding te zijn; zij komt al in Egypte voor. De attributen vertegenwoordigen verschillende kwaliteiten, zooals de attributen der middeleeuwsche Heiligen. (Museum Solo)

FIGUUR 43. Bodhisattwa van Tjandi Plaosan, bij Prambanan. Steen, levensgroot. In de haartooi ziet men een kleinen stoepa in een nis, wat er een waarborg voor is, dat hier de bodhisattwa Maitreja is voorgesteld. Hetzelfde geldt van de nagapoesjpa, een bloem, die hij op zijn lotus draagt. Tjandi Plaosan is, evenals Tjandi Sari in de nabijheid, een tempel geweest met drie gelijke kamers neven elkaar, in afwijking van het gewone type, dat één hoofdkamer met kleinere er omheen kent. Men heeft beide tempels wel, ten onrechte, voor kloosters aangezien.

FIGUUR 44 — 46. Gouden beeldjes, gevonden bij Dĕmak, tesamen een boeddhistische triniteit vormende. Goede voorbeelden van den hoogen trap waarop ook de goudsmeedkunst stond. (Reeds in het Ramajana wordt van een Jawadwipa gesproken, dat goede goudsmeden bezat. Misschien wordt hier Java mede bedoeld en stond deze kunst reeds in de eerste eeuwen na Chr. in grooten roep) In het midden misschien de aardsche Boeddha, Gautama, misschien een zijner voorgangers, Dipankara; rechts van dezen staat de vierarmige Awalokitesjwara, links Wadjrapani. De laatste houdt de wadjra (donderkeil) in de hand (pani), de andere heeft de lotus, het bidsnoer, het boek in drie handen en de vierde in de handhouding wara (gunstverleening). Ook achter Awalokitesjwara heeft zich een aureool bevonden. (Museum Batavia)

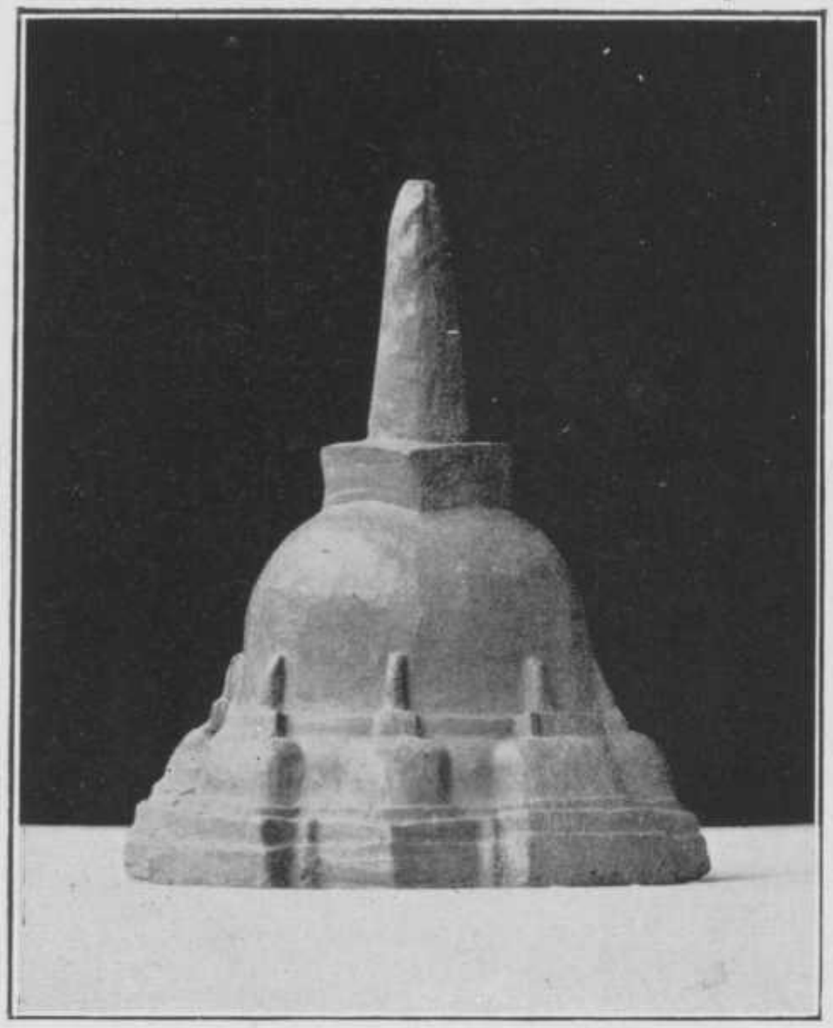
FIGUUR 47. Gouden beeldje van een onbekenden bodhisattwa. De handen vormen een mystieke handhouding. Waarschijnlijk uit den lateren midden-javaanschen tijd, misschien zelfs van Oost-Java (Collectie Loudon).

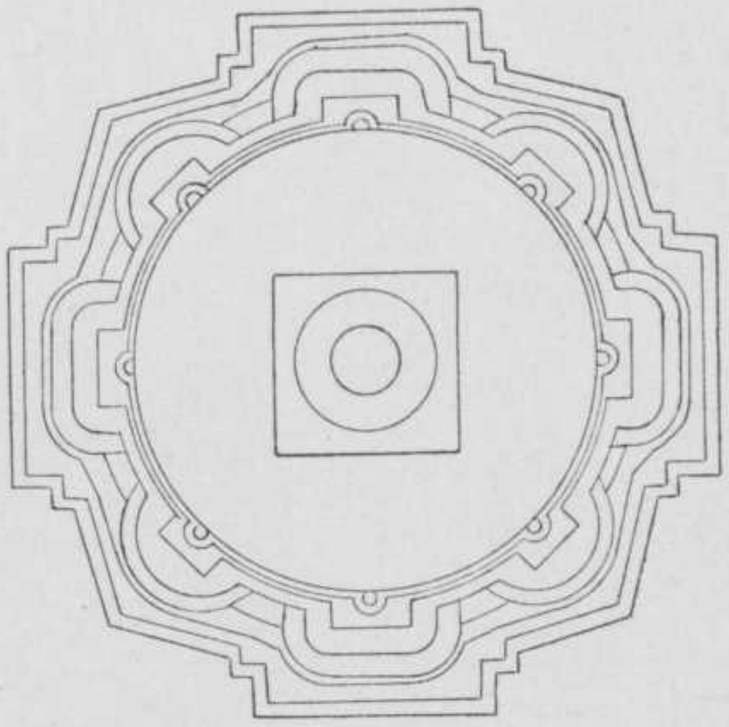
FIGUUR 48. Zilveren beeldje van Wadjrasattwa, op bronzen voetstuk. Uit den laten midden-javaanschen tijd (Collectie Loudon).

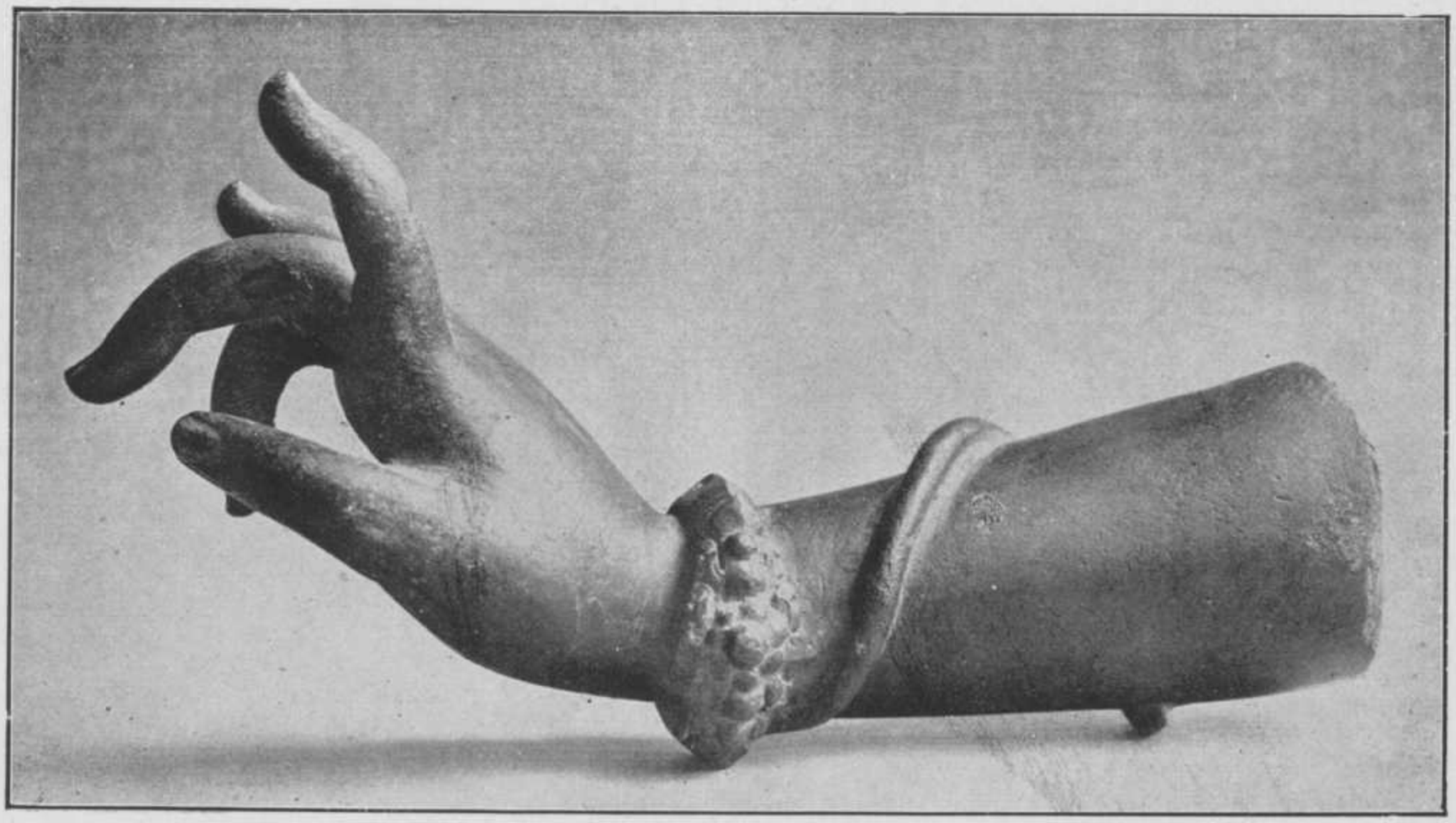
FIGUUR 49. Vier bronzen bodhisattwa=beeldjes, behoorend tot een groote bronsvondst bij Ngandjoek (Kadiri), bestaande uit bijna 100 groote en kleine bronzen, waaronder duplicaten. Het is niet onmogelijk dat hier een centrum geweest is van vervaardiging van bronzen. Dichtbij ligt een tjandi en bevindt zich een steen uit 935. Misschien behoort een en ander bij elkaar; godenbeeldjes zullen zeker, evenals nu nog elders in de boeddhistische wereld, door monniken gemaakt zijn.

FIGUUR 50. Klei=stoepa, gevormd door middel van een opgegraven bronzen vorm. Deze klei=stoepa's zijn op Java niet gevonden, doch wel op Bali (Pedjeng), waar zij van binnen twee afdrukken van een stempel bleken te bevatten, waarop het begin van de boeddhistische ge=loofsbelijdenis is afgedrukt. De vorm bevindt zich in de collectie Resink=Wilkens.

FIGUUR 51. Plattegrond van den voor het ver=vaardigen van den op fig. 50 afgebeelden stoepa gebezigden vorm. Het is waarschijnlijk dat deze kleiafdrukken hebben gediend als gewijd voor=werp, dat men van een bezoek aan een of andere heilige plaats mede naar huis nam.

FIGUUR 52. Bronzen hand, bijna levensgroot (polsomtrek 13.5 c.M.). Vergelijk het onderschrift bij fig. 19. Het afbreken van deze hand heeft haar voor ons gespaard, terwijl het beeld zelf, om het brons, wel zal zijn opgesmolten. Nergens toch zijn levensgroote bronzen beelden meer gevonden en ook in de verschillende musea, waarheen in de vorige eeuw honderden oud=javaansche bronzen en steenen beelden verhuisden, is er geen enkel te vinden. (Museum Batavia)

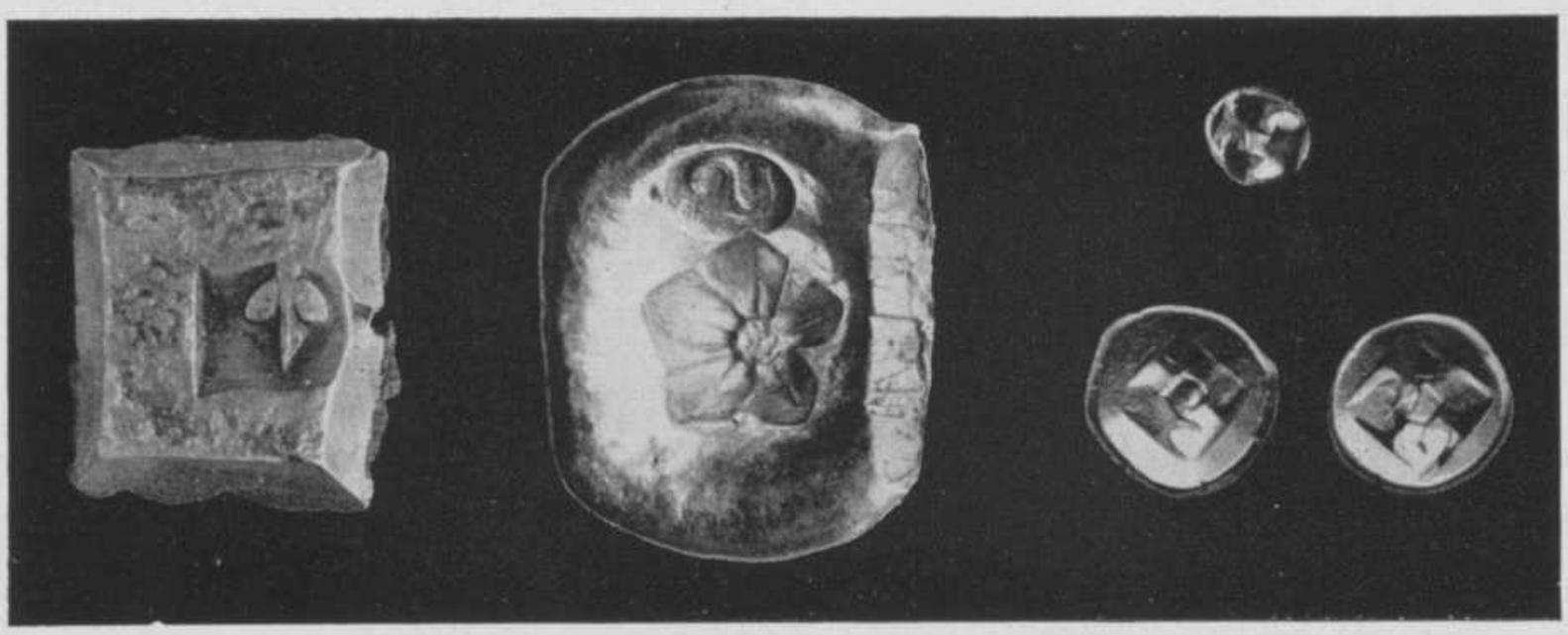
FIGUUR 53. Bronzen beeld van Awalokitesjwara, het grootste stuk dat bestaat (hoog 83 c.M.). Het brons is gegoten om een kern van klei met een ijzeren geraamte, alle lichaamsdeelen en de kleeding verzilverd en de versierselen verguld, het haar zwart geverfd. (Museum Batavia)

FIGUUR 54. Gereedschap voor boeddhistisch ceremonieel. Links een wijwatervaas met naga=tuit (naga = mythische draak=slang). Op de reliefs vindt men in den top soms pauweveeren gestoken, hetgeen ook nog in Tibet gebruikelijk is. Boven een wadjra, symbool van den donderkeil, die door den priester bij het maken der mystieke handhoudingen in de handen wordt genomen, neergelegd, weer opgenomen enz. Daaronder een wierookvat, waaraan een houten steel is bevestigd geweest. Zie een dergelijk blauwe=lotusvormig wie= rookvat op fig. 36 links boven (?). Geheel rechts de top van een houten monnikstaf (op nieuw houten voetstuk). Met dergelijke rinkelaars kondigden de bedelmonniken hun komst aan. Boven op den rinkelaar zeven zonneschermen; misschien heeft deze dus aan een vorste= lijken monnik behoord. (Museum Batavia)

FIGUUR 55. Schel voor het offerceremonieel, evenals vele andere dergelijke voorwerpen nog op Bali in gebruik. De schel is bekroond met een wadjra (zie fig. 54) en draagt vier hoofden in het midden. Het onderstuk heeft den vorm van een versierden stoepa op een lotuskussen (Collectie Loudon).

FIGUUR 56. Eenige gestempelde stukken goud en zilver. Het is onzeker of deze stukken als munten hebben dienst gedaan; andere munten zijn echter niet gevonden (Museum Batavia).

FIGUUR 57. Vorm met negatief beeld en Sanskrit=letterschrift (dewanagari), tot het vormen van kleitabletten met deze voorstel= ling in relief (door gezichtsbedrog schijnt het alsof het beeld reeds positief is). De Boeddha tusschen twee bodhisattwa's en Koewera (?), de rijkdomsgod onderaan. Het opschrift, dat zeer onduidelijk is, geeft waarschijnlijk het begin der boeddhistische geloofsbelijdenis. Door een dergelijken vorm gemaakte kleitabletten zijn op Bali (Pedjeng) gevonden (Museum Batavia).

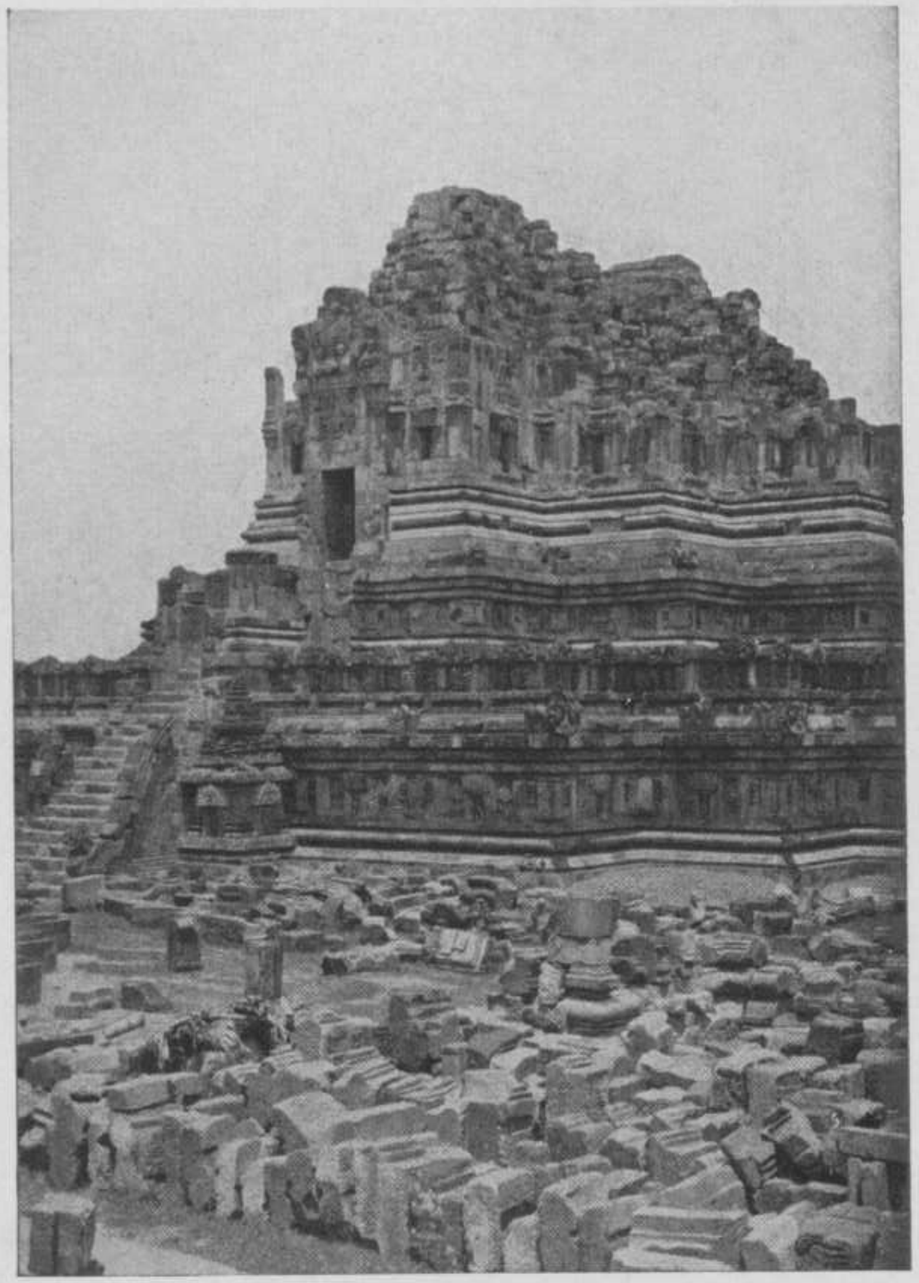
FIGUUR 58. Koperen plaat uit de 8e — 9e eeuw met de figuur van Dewi, de Moedergodin (vergel. Isis met Horus, de Madonna met Kind enz.). Rondom de teekening een opsomming van haar namen en kwaliteiten, waarvan de bestemming onbekend is, in midden=javaansch Kawi=schrift, de voorvader van het huidige javaansche schrift. De figuur is Sjiwaietisch, doch sterk tantrisch (tantrisme = toover=leer, die zoowel op het Boeddhisme als op het Sjiwaïsme een geweldigen invloed heeft uitgeoefend en speciaal op Java de geheele hindoeïstische periode beheerschte) (Collectie Dom).

FIGUUR 59. Brahma van Tjandi Banon, Midden=Java. Hoewel Brahma in de indische trits Brahma, Sjiwa en Wisjnoe de hoogste godheid is, is dit op Java niet het geval geweest. Zonder uitzondering is Sjiwa de voornaamste en belangrijkste godheid en ook niet als de latere indische „Verwoester", doch als Berg=godheid, verschijningsvorm van het Hoogste en speciaal in betrekking staande tot de geestelijken. Zijn meest populaire vorm is die van Sjiwa=Goeroe, de Leeraar of Initiator. Brahma is hier, als gewoonlijk, vierhoofdig voorgesteld, terwijl zijn haartooi die der kluizenaars is (Museum Batavia).

FIGUUR 60. Wisjnoe van Tjandi Banon, meer dan levensgroot en behoorend bij den Brahma van fig. 59. De god heeft een kroon en mist de priester=band van Brahma, die de priesters op Bali nog dragen. Wel heeft hij, evenals Brahma, het lange snoer, dat slechts de leden der drie hoogste kasten mocht sieren. Achter hem schuilt zijn rijdier Garoeda, een mythische vogel, waarvan hier slechts de achterzijde der gespreide vleugels te zien is. De god staat op een lotus. Het beeld is een der schoonste stukken uit het Bataviaasche Museum en der bestaande godenbeelden van Midden=Java in het algemeen.

FIGUUR 61. Tjandi Lara Djonggrang bij Prambanan (fig. 63A). De Lara Djonggrang=tempelgroep kan beschouwd worden als een sjiwaietische tegenhanger van Tjandi Baraboedoer, helaas echter in veel sterker mate vervallen. Acht tempels op het hoogste terras zijn door vier rijen van kleine tempeltjes omringd geweest, tesamen meer dan tweehonderd bouwwerken uitmakend. De afbeelding laat de ruïne zien, zooals deze tot halverwege het eigenlijke tempellichaam nog over is. De bovenste helft, de kroonlijst en de geheele bekroning zijn verdwenen en minder dan de helft van het oorspronkelijk ruim 40 M. hooge bouwwerk is in geschonden toestand nog aanwezig.

FIGUUR 62. Zuidelijke nis van Tjandi Lara Djonggrang (fig. 63A). Een kolossale kalakop heeft de poort bekroond, waarvoor een portaal stond. Beneden het zgn. Prambanan=motief, d.w.z. een leeuw in een nis tusschen hemelboomen, dat zich tientallen keeren, steeds gevarieerd, herhaalt. Daarboven dansende en musiceerende hemelingen, daarboven de 24 windstreekhoeders. Het geheel stelt, evenals elke tempel, den hemelberg, Meroe, voor, waar zich het verblijf van den hoogsten berggod, Sjiwa, bevindt. De bouw van Tjandi Lara Djonggrang kan in de 10e eeuw gesteld en misschien in verband gebracht worden met koning Daksja (zie Inleiding).

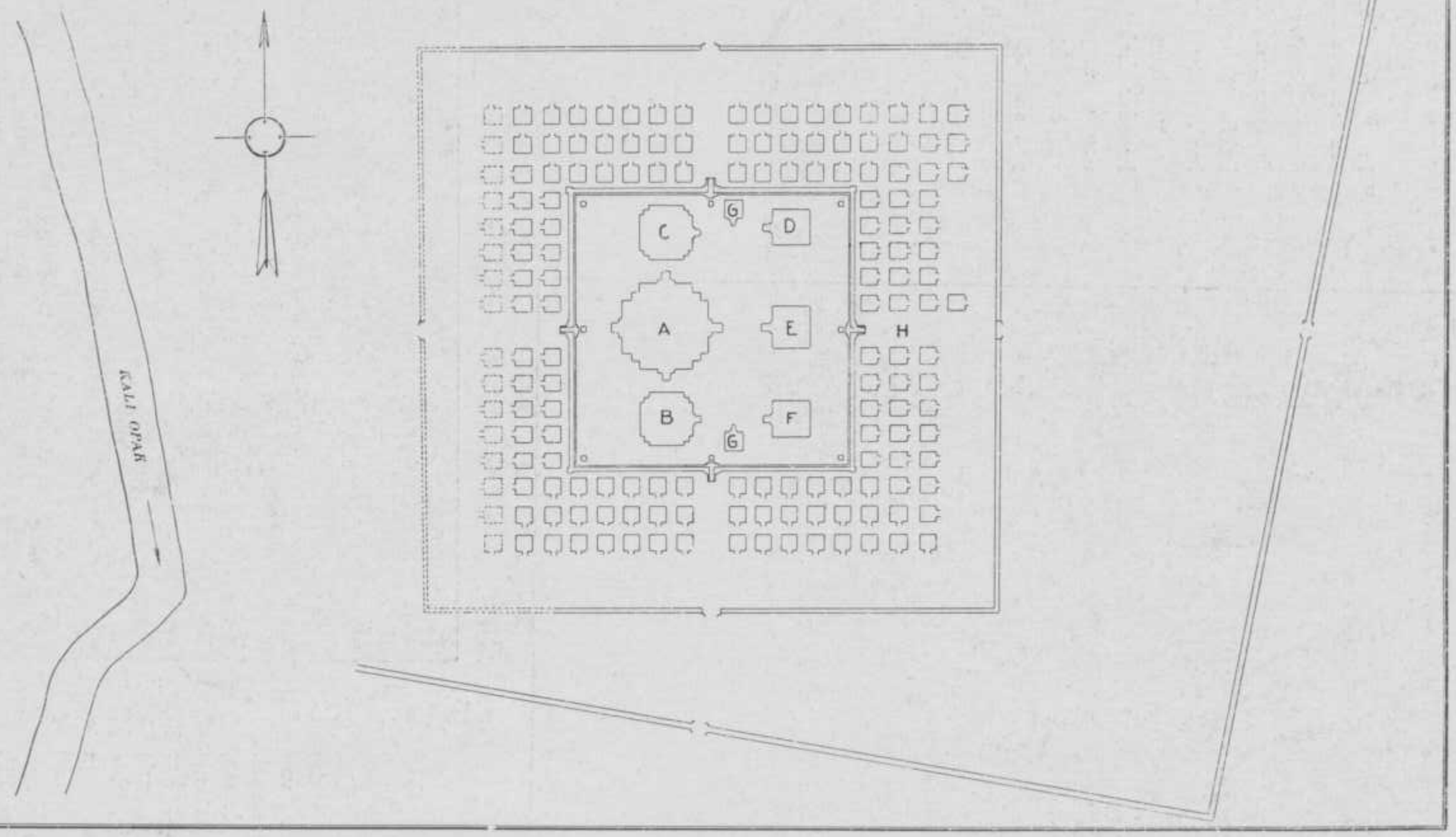
SITUATIE

VAN DE

SITUATIE

VAN DE

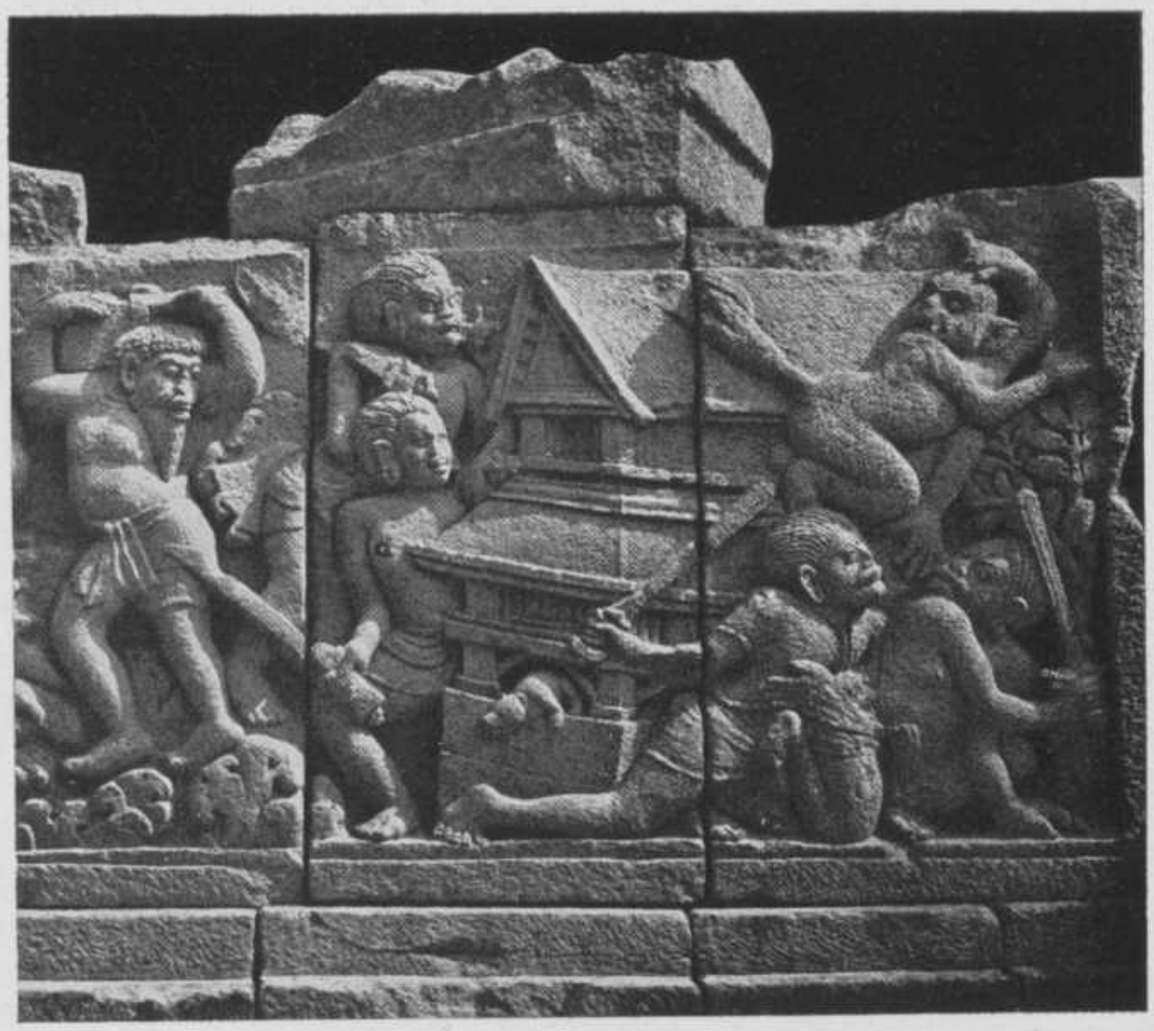
LARA-DJONGGRANGTEMPELGROEP

FIGUUR 63. Terreinschets van de Lara Djonggrang=tempelgroep. De grootste van de 8 op het middelste (hoogste) terras gelegen tempels is die van Sjiwa, zuidelijk daarvan ligt die van Brahma, noordelijk die van Wisjnoe. Er tegenover liggen de tempels van hunne rijdieren, terwijl van de twee overige de bestemming onbekend is. Dit terrein is door een ringmuur afgesloten. Het omringend terrein bevatte de vier rijen bijtempeltjes, eveneens van onzekere bestemming. Ten slotte omsloot eenmaal nog een derde ringmuur het geheel. Slechts van enkele der hoofdtempels staan op het oogenblik nog belangrijke ruïnes, de rest heeft (als zoovele tempels) tot goedkoope steengroeve gediend voor de woningen, fabrieken, bruggen, spoorbanen, waterwerken enz. in den omtrek. Men is bezig den hoofdtempel zooveel mogelijk te reconstrueeren. (A Sjiwatempel, B Brahmatempel, C Wisjnoetempel, D—F tempels der rijdieren, G tempels van onbekende bestemming, H vier reeksen kleinere tempeltjes.)

FIGUUR 64. Gedeelte van een der Rama=reliefs van den Sjiwatempel van Prambanan. Rama, de held uit het Ramaver= haal, schiet zijn boog af; achter hem staat zijn broeder Laksjmana. Op den achtergrond rotsen, rechts een kikvorsch voor een slang. Deze reliefs bevinden zich aan de binnenzijde der balus= trade.

FIGUUR 65. Ge= deelte van een der Rama=reliefs van den Sjiwatempel. Hanoemat, de aap, die Rama steeds helpt, steekt het paleis van Rama's tegenstander, Ra= wana, met zijn brandende staart in brand. Soldaten gaan hem te lijf, een huisdier ont= vlucht het bran= dende huis en een priester bergt zijn have.

FIGUUR 66. Gedeelte van een der Rama=reliefs van den Sjiwatempel. De roof van Sita, Rama's vrouw, door den als brahmaan vermomden Rawana. Diens vliegenwaaier, rijstpot (hij had om eten gebedeld), zonnescherm, etensnap en waterkruik storten neer. Links de woning van Rama en Sita met een omgevallen rijstpot. Een huisdier doet zich te goed aan den inhoud. Een aap bedelt om een pisang. In tegenstelling tot den rustigen geest der reliefs van den Baraboedoer valt de bijna realistische toon dezer voorstellingen bijzonder op. Dergelijke reliefs, doch uit het Kĕrsjnaverhaal, bevonden zich aan den ~~Brahma~~tempel.
Wisnoe

FIGUUR 67. Kop van een relieffragment van den Sjiwatempel.

FIGUUR 68. Bovendorpel van den Sjiwatempel met hemelingen.

FIGUUR 69. Gereconstrueerde kalakop (zijaanzicht) van een poort van den Sjiwatempel met bloemenstrooiende hemelingen. Boven twee brahmanen.

FIGUUR 70. Ornamentpaneel met gevleugelde schelp aan een der tempels van den Lara Djonggrang-groep bij Prambanan. De schelp is zoowel een symbool van Wisjnoe als in het algemeen een geluksteeken.

FIGUUR 71. Doerga op den stier (zie fig. 101), den stier-daemon overwinnend. Merkwaardige afwijkende voorstelling met bloemen in plaats van wapens. (Museum Solo)

FIGUUR 72. Terracotta=antefix, afkomstig uit Tjirĕbon (Cheribon). In een nis de kop van een monnik. Nog heden is het Tjirĕbonsche bekend om goed pottebakkerswerk en ook uit de latere hindoeïstische periode zijn kunstige voorwerpen van terracotta uit die streek afkomstig. Dergelijk bouwbeeldhouwwerk uit terracotta komt meer voor, vooral in Oost=Java, waar vele tempels geheel uit baksteen zijn opgetrokken. Voor vele is dit een oorzaak van den ruïneuzen toestand, daar men de baksteenen ervan gebruikt om er zooge= naamde „roode cement" van te kloppen; bij de Tjandi Bangkal pikken de vogels het steen weg, waarschijnlijk om de daarin vervatte eetbare stoffen. Van den tempel, waarvan dit stuk afkomstig is, is niets meer over. (Museum Batavia)

FIGUUR 73. Bronzen schaal (talam), waarschijnlijk voor offeranden gebruikt. De motieven voor de versiering dezer schalen zijn meestal symmetrische lotus-, schelp- of andere motieven en komen zeer vaak overeen met die der paneelversieringen aan de tempels. (Museum Batavia)

FIGUUR 74. Bronzen urn, gevonden in Tjandi Lara Djonggrang.

FIGUUR 75. Na het jaar 1000 ongeveer, en reeds iets eerder, is het zwaartepunt van Midden= naar Oost=Java verlegd. Tot de opkomst van het moehammadaansche Mataram hooren wij dan weinig meer uit Midden=Java. De beide oostjavaansche rijken van Kadiri (Daha) en Singasari (Toemapël) werden van elkaar gescheiden door een natuurlijke grens, naar het Zuiden verlengd door een grensmuur, die zich aansluit bij een riviertje. Erlangga, en later de vorsten van Madjapahit, hielden beide rijken echter in één hand vereenigd; Madjapahit strekte zijn direct gezag zelfs veel oostelijker uit, tot op Bali. Ook in de kunst is het onderscheid tusschen westelijk en oostelijk van den scheidingsberg, den Kawi merkbaar. De oost=javaansche geschiedenis laat zich verdeelen in de periode van Erlangga en, na de rijksdeeling, die van Kadiri (± 1000 — 1222), de periode van Singasari (1222 — 1292) en die van Madjapahit (1294 — ± 1520). Wel blijven er na dien tijd hindoeïstische rijken in den oosthoek bestaan (Balambangan), doch de hegemonie is in moehammadaansche handen (Dëmak). Met de opkomst van Oost=Java, na het jaar 1000, vangt eerst recht de eigenlijke oud=javaansche cultuur aan.

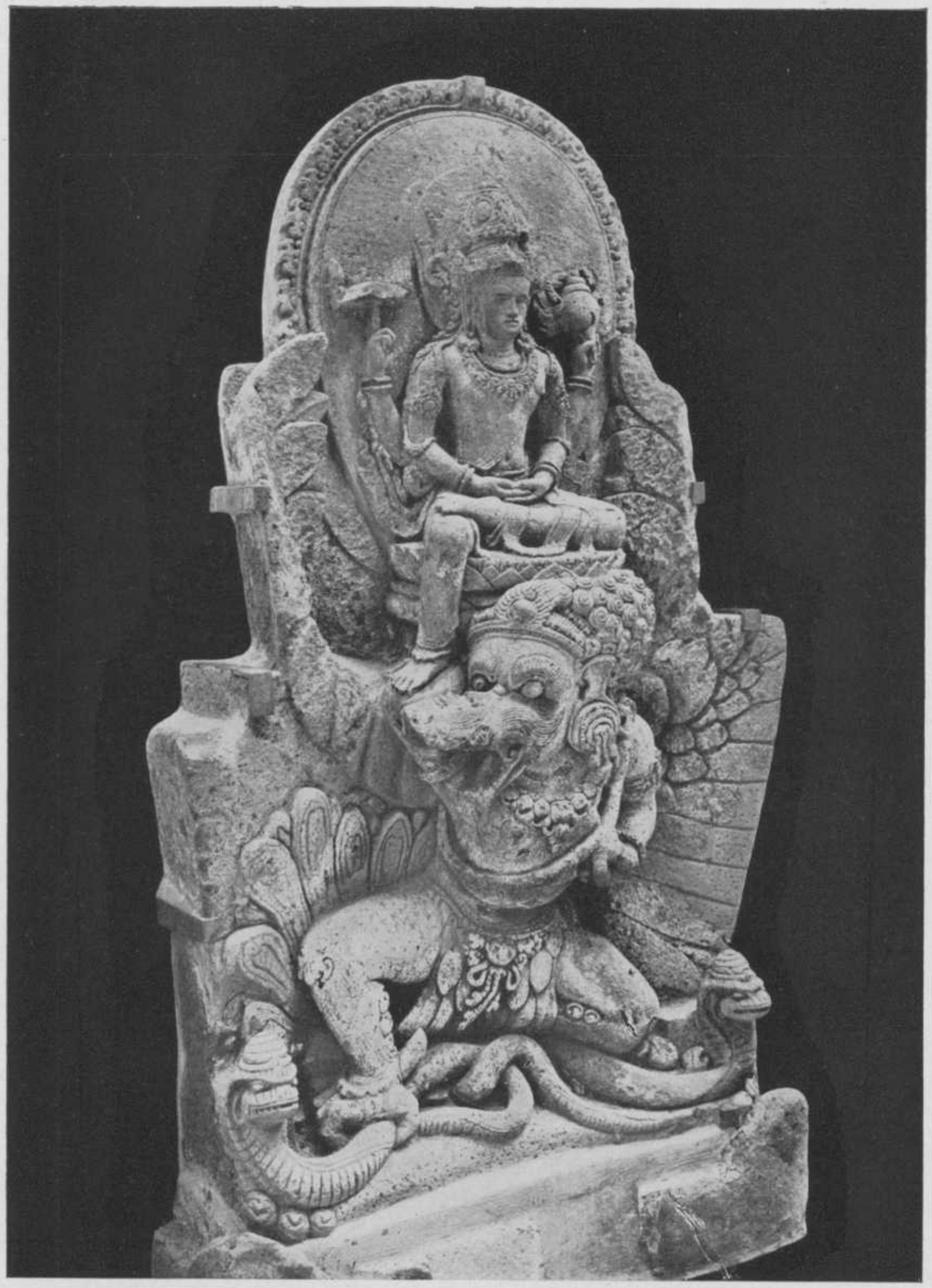
FIGUUR 76. Badplaats Djala Toenda op de oosthelling van den Pĕnanggoengan, de Rijksberg uit Erlangga's tijd. Tevens bijzettingsplaats van een vorst, dateerend uit 977. De badplaats is nu gedeeltelijk gerestaureerd. In het midden van het groote bassin bevindt zich, tegen den achtermuur aan, een hooger en kleiner bassin, met reliefs versierd (zie fig. 77). Tegen den achtermuur rechts de cijfers 899, d.w.z. sjaka=jaartelling, welke 78 jaar met de westersche verschilt (deze jaartelling is nog op Bali steeds in gebruik). Onder de bodem van het bassin bevond zich de urn met de asch van den vorst.

FIGUUR 77. Relief van den graf=badplaats Djala Toenda. De voorstelling is nog niet verklaard. Een raksjasa draagt een vrouw door de lucht weg en wordt door een man achtervolgd. Links een woning met rijk versierd dak, rechts woningen en een kluizenaarsgrot. Onbekend is ook wat de vreemde teekens tusschen den boom en de vrouwelijke figuur beduiden. Men lette op het verschil in stijl met de Baraboedoer=reliefs. De figuren van Djala Toenda staan veel dichter bij de latere javaansche. (Museum Batavia)

FIGUUR 78. Graf=badplaats Bĕlahan, op de noordhelling van den Pĕnanggoengan. Tusschen beide beelden in de nissen, Sjri en Laksjmi, die als waterspuiers dienst deden, bevond zich het beeld van Wisjnoe op Garoeda, een voorstelling van Erlangga, wiens asch onder het bassin was bijgezet. Het beeld (zie fig. 79) bevindt zich nu in het Museum van Madjakĕrta. Bij de eene der beide gemalinnen van Wisjnoe spoot het water uit de attributen in de handen, bij de andere uit hare borsten. De bekroning is ingestort.

FIGUUR 79. Wisjnoe op Garoeda, waarschijnlijk het portretbeeld van Erlangga, afkomstig van Bĕlahan (zie fig. 78). Gelaat en vele andere deelen nieuw bijgemaakt. Garoeda hier, evenals meestal, als mensch=vogel voorgesteld; houdt twee zijner aartsvijanden, de naga's, in de klauwen (vergl. de egyptische zonne=arend en de slang). Wisjnoe=Erlangga houdt op een vinger van de rechter= achterhand de tjakra (gevleugeld zonnerad) en in de linker=achterhand de schelp. Waarschijnlijk is het geheele stuk van terracotta, een der grootste gebakken beelden van Java dus. De snavel van Garoeda is afgebroken. Op Oost=Java maken wij voor het eerst met zekerheid kennis met de bijzettingsbeelden, in wezen hetzelfde als de vooruouderbeelden der Dajaks en elders in den Archipel. Deze cultus schijnt on=indisch te zijn en sluit aan bij oud=inheemsche voorstellingen. Nauw hiermede verbonden is de wajang (schimmenspel), die gedeeltelijk eveneens voorouder= cultus is. (Museum Madjakĕrta)

FIGUUR 80. Spuierbeeld (vrouw) uit het Museum te Madjakĕrta. Herkomst onbekend.

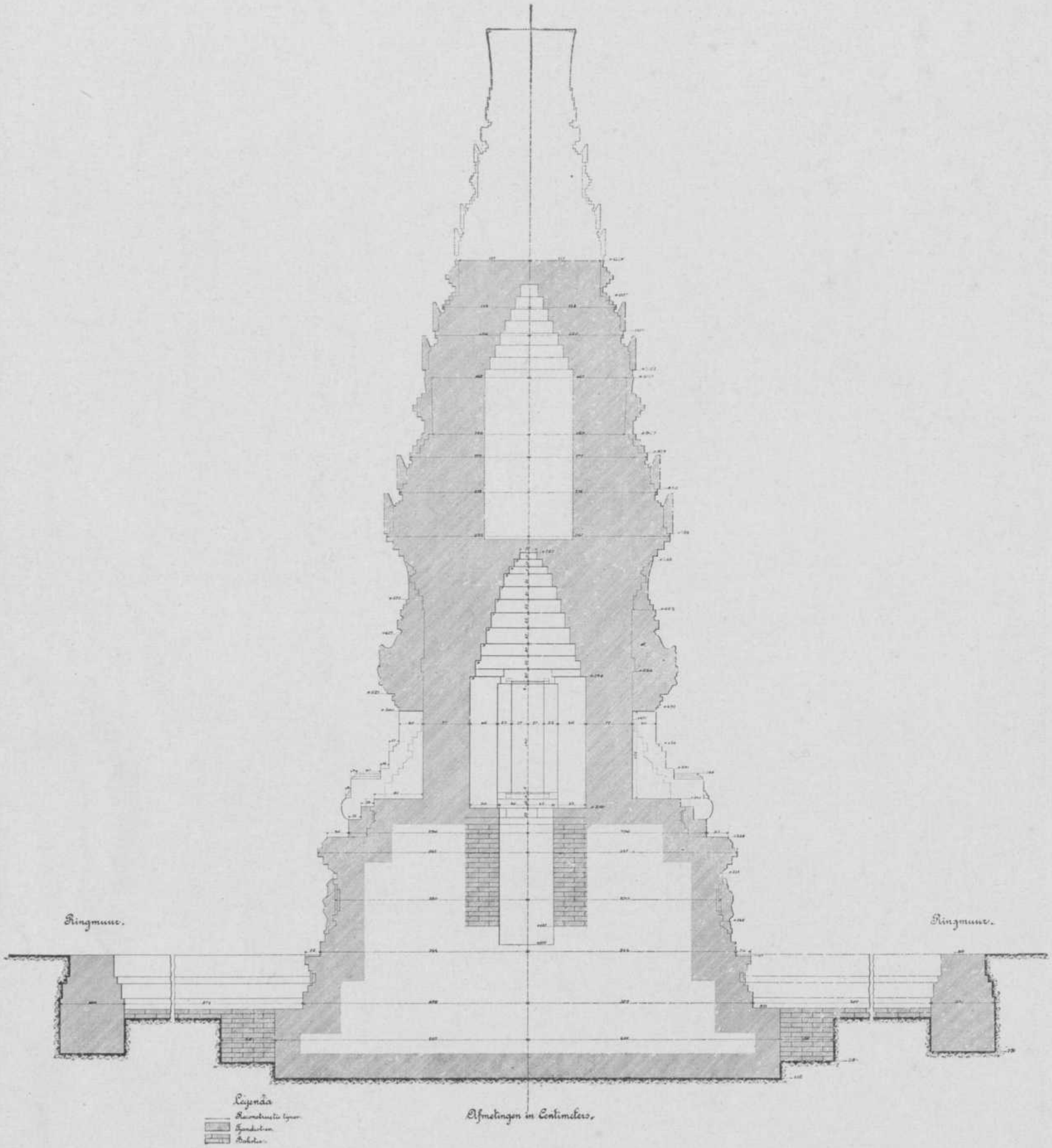
FIGUUR 81. Spuierbeeld (man) uit het Museum te Madjakĕrta. Herkomst onbekend.

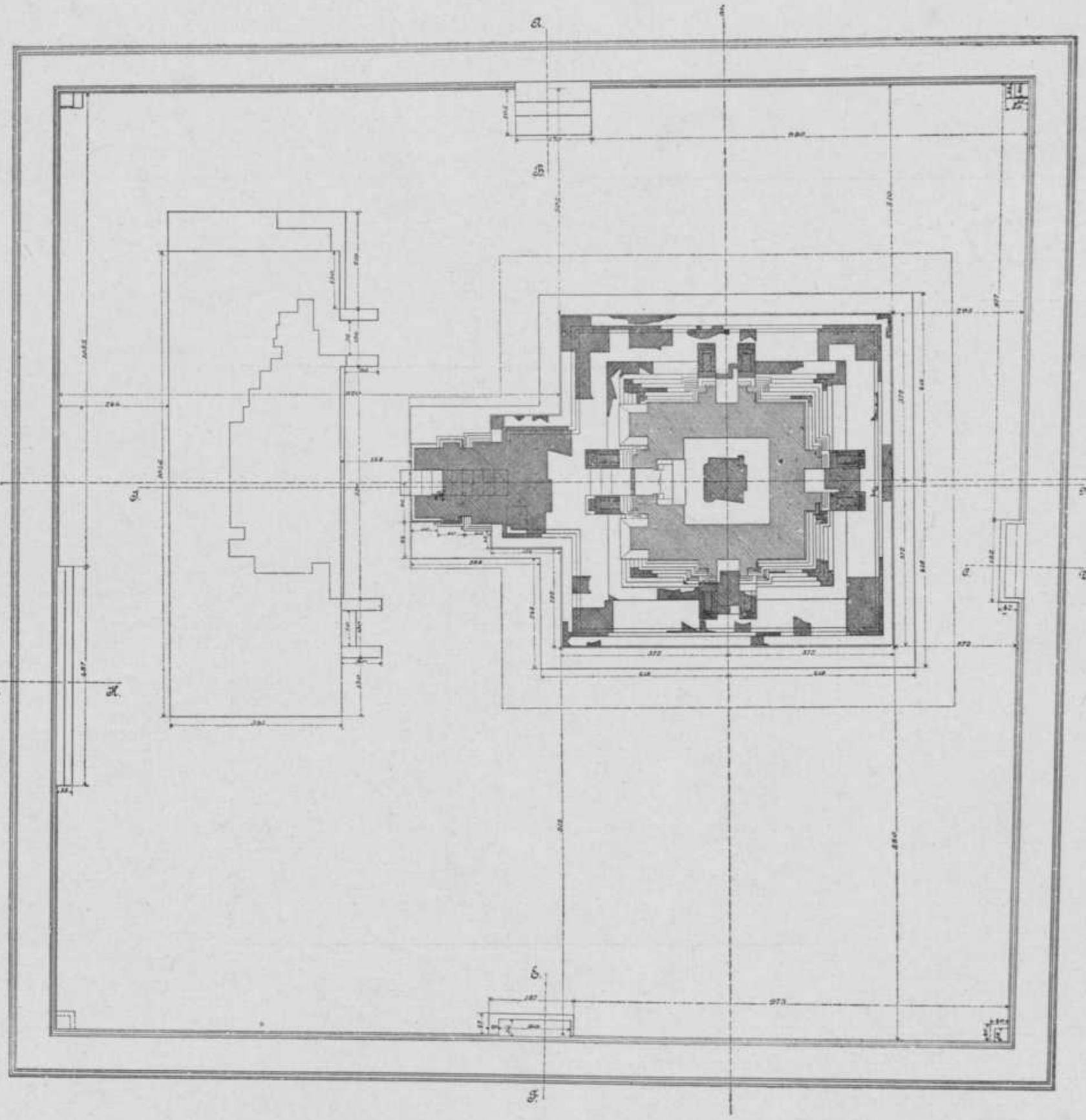
FIGUUR 82. Tjandi Kidal bij Malang, bijzettingstempel van Anoesjapati, tweede vorst van Singasari (1227 — 1248). Detail van fig. 83. Boven de poort een prachtige kalakop; de voor Midden=Java zoo typische makara's zijn verdwenen en daarvoor in de plaats komt de naga, die op Oost=Java een dergelijke rol gaat vervullen.

FIGUUR 83. Tjandi Kidal. De bekroning gedeeltelijk afgestort. De tjandi vertoont reeds typisch oost=javaansche vormen en ornament, die de „klassieke" banen van Midden=Java verlaten hebben en een eigen javaansche kunst schiepen. Men vergelijke b. v. Tjandi Pawon (fig. 24) en lette in het bijzonder op het verschil der daketages.

FIGUUR 84. Doorsnede van Tjandi Kidal. Onder de tempelkamer ligt de tempelput, waarin de asch van den overleden vorst werd bijgezet, erboven ziet men een tweede „kamer", die slechts als ontlastingsgewelf dienst doet. Dwars door den tempelvoet heen hebben schatgravers in de meeste gevallen een tunnel gegraven om de bij de asch liggende kostbaarheden te bemachtigen. Waarschijnlijk is ook de top afgerukt om de daar gedeponeerde gouden plaatjes met magische formules te rooven. Een en ander is oorzaak van het groote verval der ruïnes.

FIGUUR 85. Tjandi Kidal. Plattegrond van het tempelterrein. Voor de trap van de tjandi een terras, zooals er nog op Bali in de tempels gevonden worden. De ligging der verschillende bouwwerken op het terrein is niet symmetrisch, zooals dat ook elders op Oost=Java en nog op Bali het geval is. Op Midden=Java treft men echter steeds een symmetrische ligging aan, in de assen van den hoofdtempel. Vooral wordt op Oost=Java gezorgd dat de door= en toegangen niet in één rechten lijn gelegen zijn. Deze en dergelijke verschillen wijzen op een essentieel onderscheid en verraden reeds het naar voren treden van inheemsche opvattingen, die zich meer en meer zullen weten te handhaven. Men vergelijke den plattegrond van het tempelterrein van Prambanan, fig. 63.

Fig. 86

Fig. 87

Fig. 88

Fig. 90

Fig. 89

Fig. 91

Fig. 92

Fig. 93

Fig. 94

Fig. 95

FIGUUR 86 — 95. Ornament van Tjandi Kidal. 86, 87, ornamentlijsten, 88, 93, 95, gestyleerde vogelmedaillons, 91, geometrisch ornament, 89, 92, 94, gestyleerde makara's, 90, Garoeda, vluchtend met den gestolen godendrank (amĕrta) (vergl. fig. 121, 122, 137 — 139).

FIGUUR 96. Tjandi Djago (Toempang) bij Malang, bijzettingstempel van Wisjnoewarddhana, voorlaatste vorst van Singasari (1248 — 1268). De muren van de tempelkamer en het dak zijn ingestort, slechts de deuropening staat nog. Tegen de wanden der terrassen zijn zoowel boeddhistische als sjiwaietische verhalen uitgebeeld in een reeds typisch oost-javaanschen stijl, waarin men de vormen der latere wajangpoppen (schimmenspel) herkent. Ook typische trekjes uit de wajangverhalen, als het optreden van de onafscheidelijke komische gezellen der helden (panakawans), vindt men hier reeds vertegenwoordigd. De beelden uit dezen tempel, waarvan het hoofdbeeld den vorst voorstelde, zijn boeddhistisch, doch sterk sjiwaietisch getint. De tempel vertoont in zijn opzet een groote overeenkomst met de jongere tjandi Panataran en is typisch oostjavaansch met het geheel naar achteren verschoven tempellichaam.

FIGUUR 97. Beeld uit Tjandi Djago, voorstellend Bhĕrkoeti, een boeddhistische godin. Links en rechts lotusplanten, waarvan de wortels te zien zijn (in de latere Madjapahit=kunst groeien deze uit potten, zie fig. 106). In de handen houdt zij de verschillende, haar onderscheidende, attributen. Tegen het achterstuk staat in een late indische schriftsoort de naam van de godin; deze schriftsoort, die een latere ontwikkeling is van het prae=nagari van fig. 57, wijst erop dat er na dien (8e — 9e eeuw) nog een religieus contact moet bestaan hebben met Indië. Er is echter geen reden om aan te nemen dat dit contact veel meer omvatte. De godin is bekleed met een kain, waarop het batik= of weefpatroon is aangegeven. (Museum Batavia)

FIGUUR 98. Bronzen beeldje, voorstellend den bodhisattwa Amogha=pasja met zijn dhjani=boeddha Amitabha in den kroon. In zijn acht han=den de attributen, waarvan enkele wijzen op het Sjiwa=karakter van dezen bodhisattwa. Tegen het achterstuk boven vier dhjani=boeddha's, daar=onder vier tara's (sjakti's of verpersoonlijkte Energieën) en op den grond vier goden=volgelingen. Het merkwaardige is, dat al deze figuren ook in afzonderlijke beelden in Tjandi Djago voorkwamen en, blijkens een op de achterzijde gegraveerd opschrift, het bronsje een samenvatting is van het hoofdbeeld van Tjandi Djago, voorstellend vorst Wisjnoeward=dhana van Singasari, en de overige godenbeelden. Het werd vervaardigd op last van zijn zoon en opvolger, Kĕrtanagara, den laatsten onafhan=kelijken vorst van deze dynastie. Hoogte 22 c.M.

FIGUUR 99. Tempelwachter van Singasari, bij Malang. Kolossaal beeld, uit één steen vervaardigd en 3.70 M. hoog (voor het maken van beelden en tjandisteenen van andesiet gebruikte men zwerf- en rivierkeien; geen andere steengroeven zijn bekend dan voor de winning van mergelsteen). Twee van zulke reuzen knielden aan weerszijden van den weg, die naar den torentempel van Singasari voert (zie fig. 100). De ronde oogen, de slagtanden, de geweldige vormen enz. wijzen, volgens de voorschriften, op een daemonisch karakter, terwijl de doodskoppen, het slangensnoer en de knots, benevens het (phallisch) gebaar van de rechterhand, den dreigenden wachter typeeren. De knots eindigt van onderen in een wadjrasymbool.

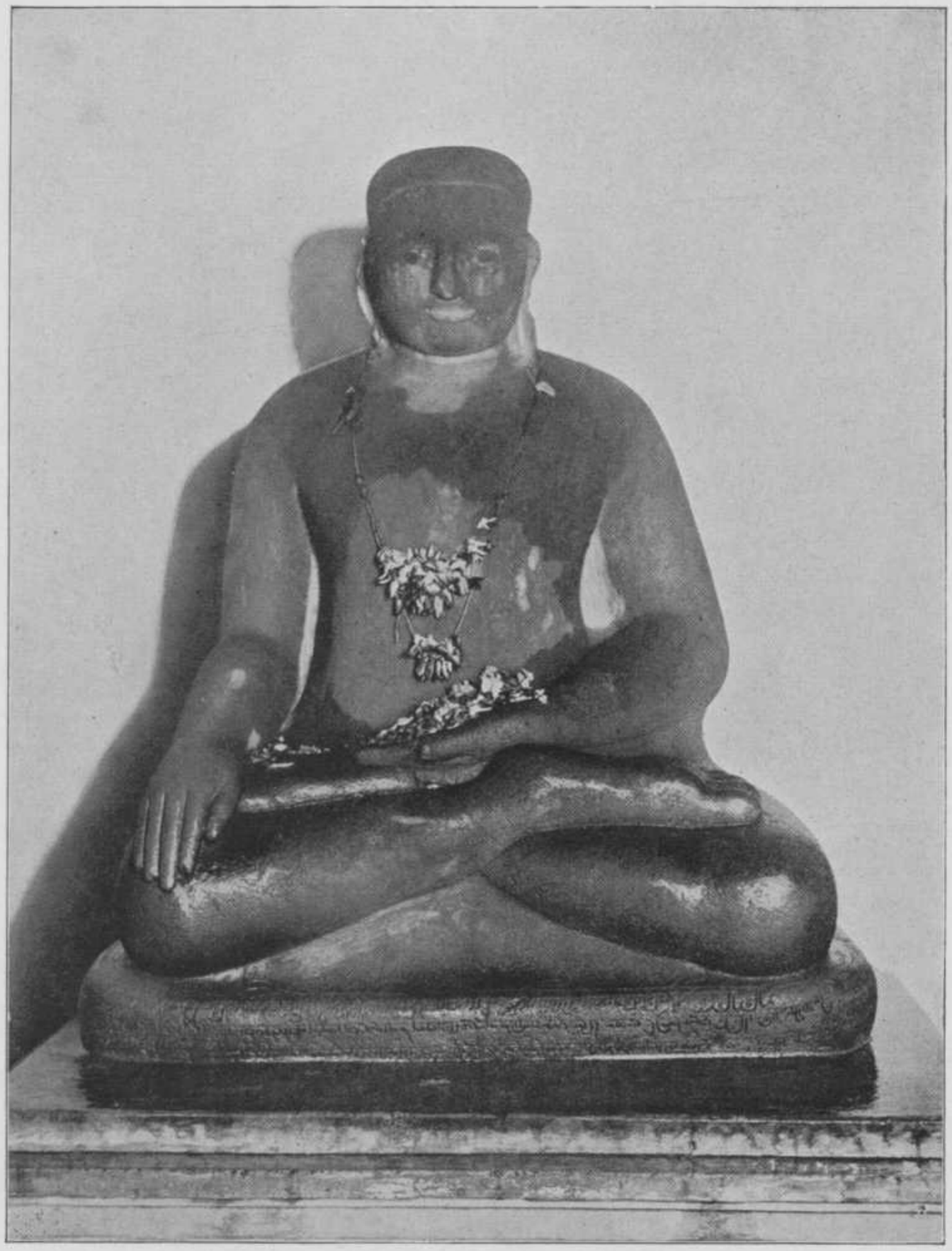
FIGUUR 100. Tjandi Singasari bij Malang, de eenig overgebleven tempel van een groot complex. Misschien de bijzettingstjandi van den laatsten onafhankelijken vorst van Singasari, Kĕrtanagara (1268 — 1292) (zie fig. 103). Boven den ingang een onafgewerkte kalakop, boven de nis der verdieping een dergelijke kop, doch afgewerkt. Op de posten van deze nis is men met het aanbrengen van ornament begonnen; de tjandi is dus niet afgewerkt en leert ons dat men met de ornamenteering van boven af begon (voor een geheel afgeornamenteerden tempel zie fig. 83).

FIGUUR 101. Doerga=beeld van Tjandi Singasari. De godin staat op den stier, waaruit zij den daemon (daemonenlokken, ronde oogen, lompe vormen) te voorschijn trekt en wiens staart zij in de hand houdt. Zij draagt een kain met rijk patroon en een kort vest=harnas. Behalve het schild zijn de attributen weggebroken. Het doodshoofd in haar kroon verraadt haar sjiwaietisch karakter (zij is de sjakti van Sjiwa en moeder van hun beider zoon Ganesja.) Vergelijk een dergelijke voorstelling in midden=javaanschen stijl op fig. 71, die in schoonheid verre voor dit stuk onderdoet. De beelden van Singasari vertegenwoordigen het hoogtepunt der oud=javaansche beeldhouwkunst, zooals de beelden van de Tjandi's Mĕndoet (fig. 20, 22, 23) en Banon (fig. 59, 60) dit doen voor de meer indisch geschoolde kunst van Midden=Java. (Museum Leiden)

FIGUUR 102. Bhairawa=beeld van Tjandi Singasari. Bhairawa is een daemonische vorm van Sjiwa, die op Java vele aanhangers telde, misschien juist onder de hoogere kasten. Men veronderstelt dat o.a. Kĕrtanagara een Bhairawa=volger was. Hun ceremoniën waren even daemonisch als hun god, welk karakter in dit beeld duidelijk naar voren treedt (naaktheid, schedels, krans van afgehouwen hoofden, hond, mes, hand=trom en de daemonische gelaatstrekken). Op het achterstuk een nog niet bevredigend verklaard opschrift, dat misschien op de ontbrekende, doch gerestaureerde rechterhelft, voortgezet was. De secte der Bhairawa's was een geheime secte, waarvan sporen nog heden op Java en Bali worden aangetroffen. Zij huldigde een tantrische leer, die Boeddhisme en Sjiwaïsme verbond. (Museum Leiden)

FIGUUR 103. Aksjobhja=beeld, voorstellende Kĕrtanagara, gewijd in 1289. Het beeld, waarvan het gelaat helaas zeer geschonden is, draagt een inscriptie op het voetstuk, die deze bijzonderheden vermeldt en wordt door de bewoners van Soerabaja, waar het staat, met bloemen en zalving vereerd. Kĕrtanagara, die van 1268 — 1292 regeerde, was de laatste onafhankelijke vorst van Singasari. Hij werd door den vorst van Kadiri ten val gebracht, terwijl een door hem uitgezonden expeditie op Soematra een vazalstaat stichtte. Een chineesche wraak=expeditie bracht op haar beurt den kadirischen vorst ten val en stelde Kĕrtanagara's schoonzoon in staat een nieuw rijk te stichten, Madjapahit, dat eenmaal over het belangrijkste deel van den Archipel zou heerschen.

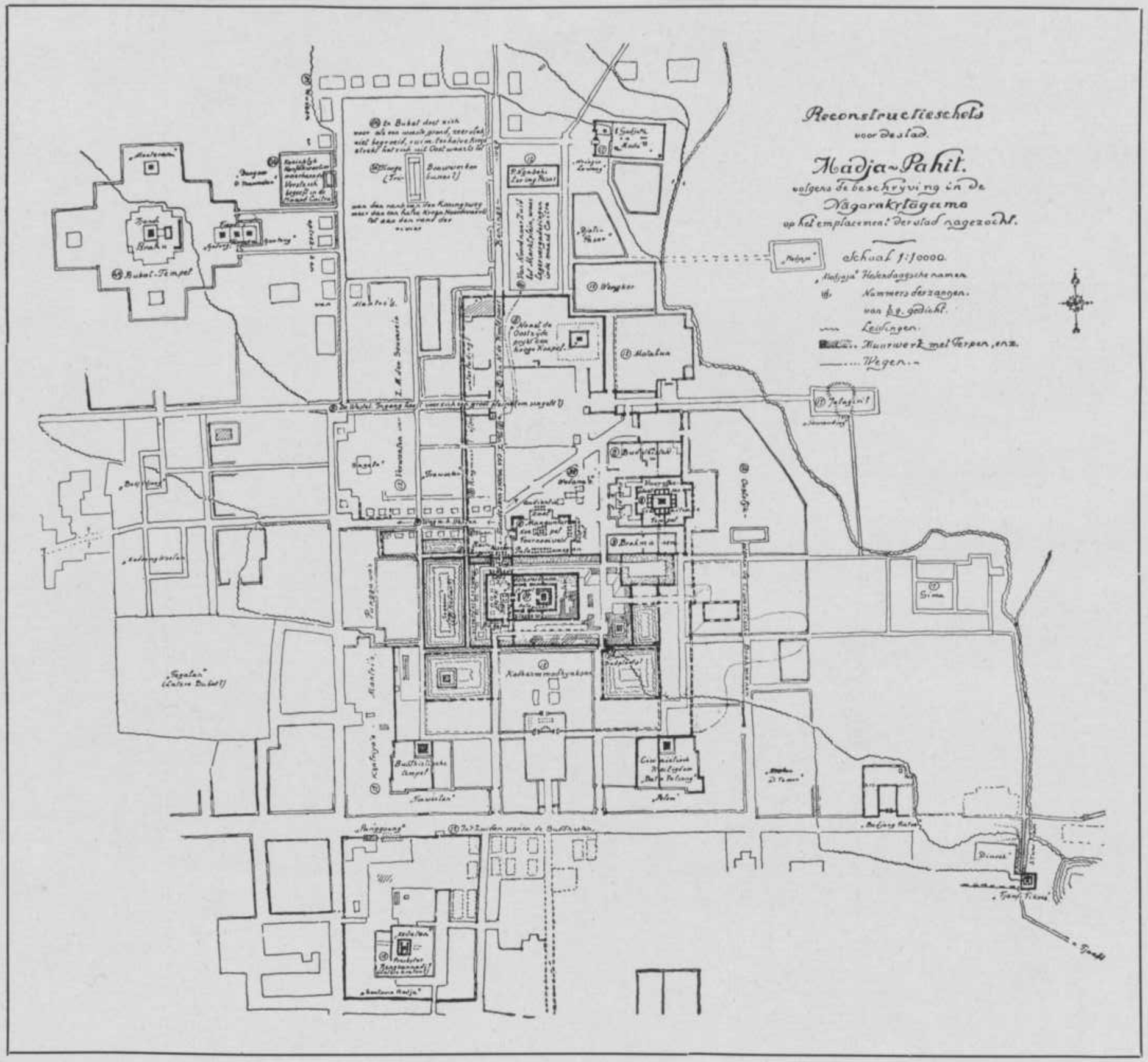
FIGUUR 104. Inscriptie, gevonden bij Tjandi Singasari, dateerend uit 1351, waarin een tempel wordt gewijd aan de nagedachtenis van den rijksbestuurder en de geestelijken, die tesamen met hun vorst, Kĕrtanagara, in 1292 omkwamen. De oorkonde is uitgevaardigd door den zoo bekenden rijksbestuurder van Madjapahit, Gadjah Mada. Het schrift is geen indisch nagari, zooals op de fig. 97 en 102, doch javaansch kawi=schrift en een latere ontwikkeling op den weg van het schrift van fig. 58 naar het huidige javaansche schrift (fig. 263). Het vertoont reeds de immer sterker wordende neiging tot styleeren, d.w.z. het gelijkvormig maken der letters door het aanbrengen van steeds terugkeerende eigenaardigheden (zie ook fig. 131).

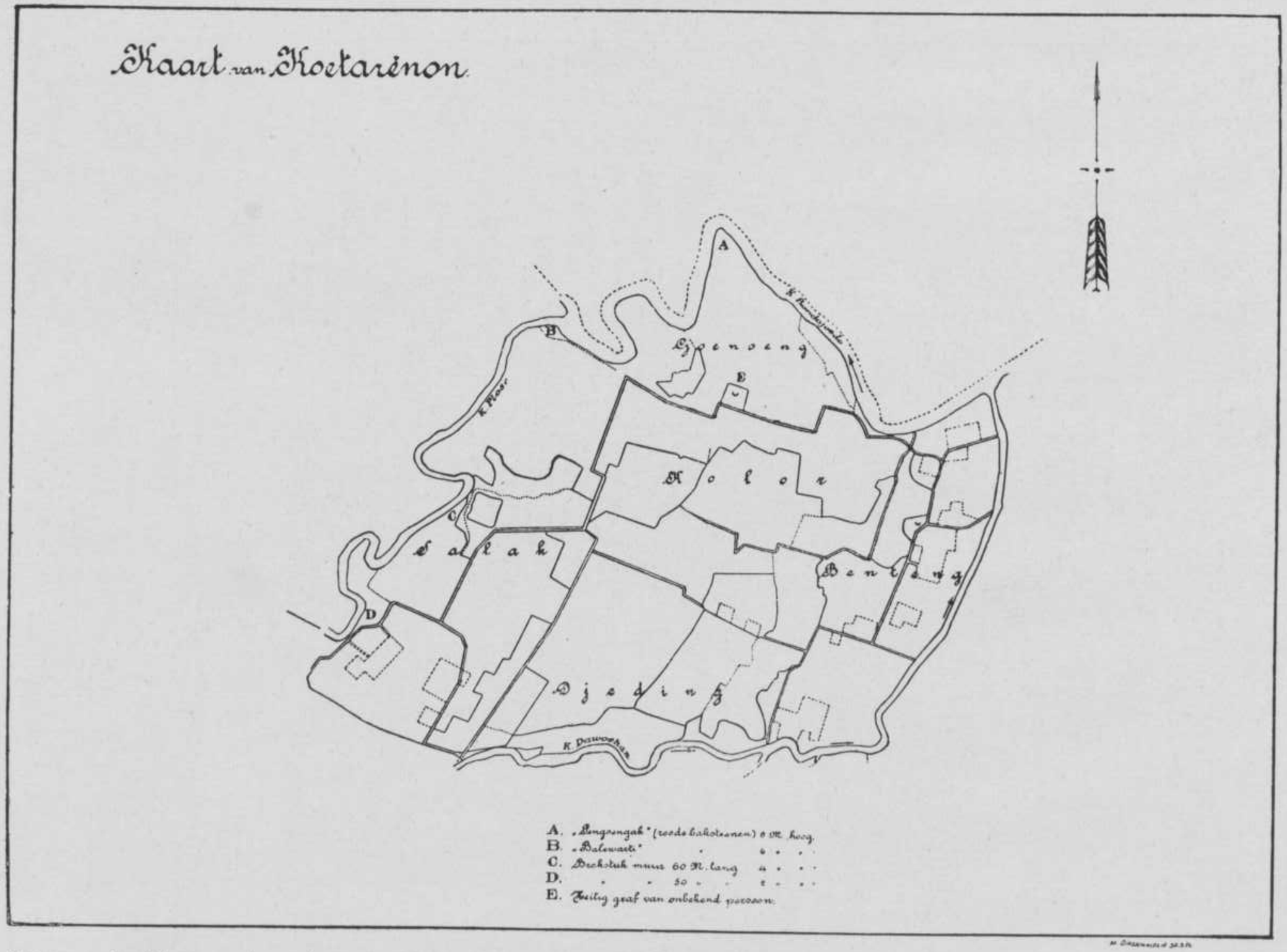
FIGUUR 105. Bijzettingsbeeld van den eersten vorst van Madjapahit, Kĕrtaradjasa Djajawarddhana, schoonzoon van Kĕrtanagara van Singasari en stichter van Madjapahit (1294 — 1309). Afkomstig uit Tjandi Soembĕrdjati, ten zuiden van Blitar. De vorst is dus niet in of bij zijn eigen hoofdstad bijgezet, doch, evenals vele andere madjapahitsche vorsten, in Kadiri. Het bijzettingsbeeld stelt een Wisjnoe voor (rechts boven gevleugelde schelp, links boven gevlamde tjakra, beneden knots) met Sjiwa-kenmerken (bidsnoer en doodshoofd in den kroon). Men lette op de slak, die uit de schelp kruipt, symbool voor de, het aardsch omhulsel ontvliedende, ziel. (Museum Batavia)

FIGUUR 106. Bijzettingsbeeld van de hoofdgemalin van Kĕrtaradjasa (zie fig. 105), waarschijnlijk de dochter van Kĕrtanagara, voorgesteld als Parwati. Afkomstig uit Tjandi Rimbi. De twee kleinere vrouwen links en rechts van het beeld van fig. 105 kunnen de twee, daaraan in rang volgende vrouwen voorstellen als echtgenooten van Wisjnoe (Sjri en Laksjmi). Hier zou dan, blijkens het verschil in grootte, de eene de moeder van Kĕrtaradjasa's zoon en opvolger, Djajanagara, kunnen zijn. In de rechterachterhand het bidsnoer, in de linker=achterhand de vliegenwaaier, de attributen van Sjiwa en ook van diens sjakti. De voorhanden voor het middel, in een voor bijzettingsbeelden gebruikelijke houding. (Museum Batavia)

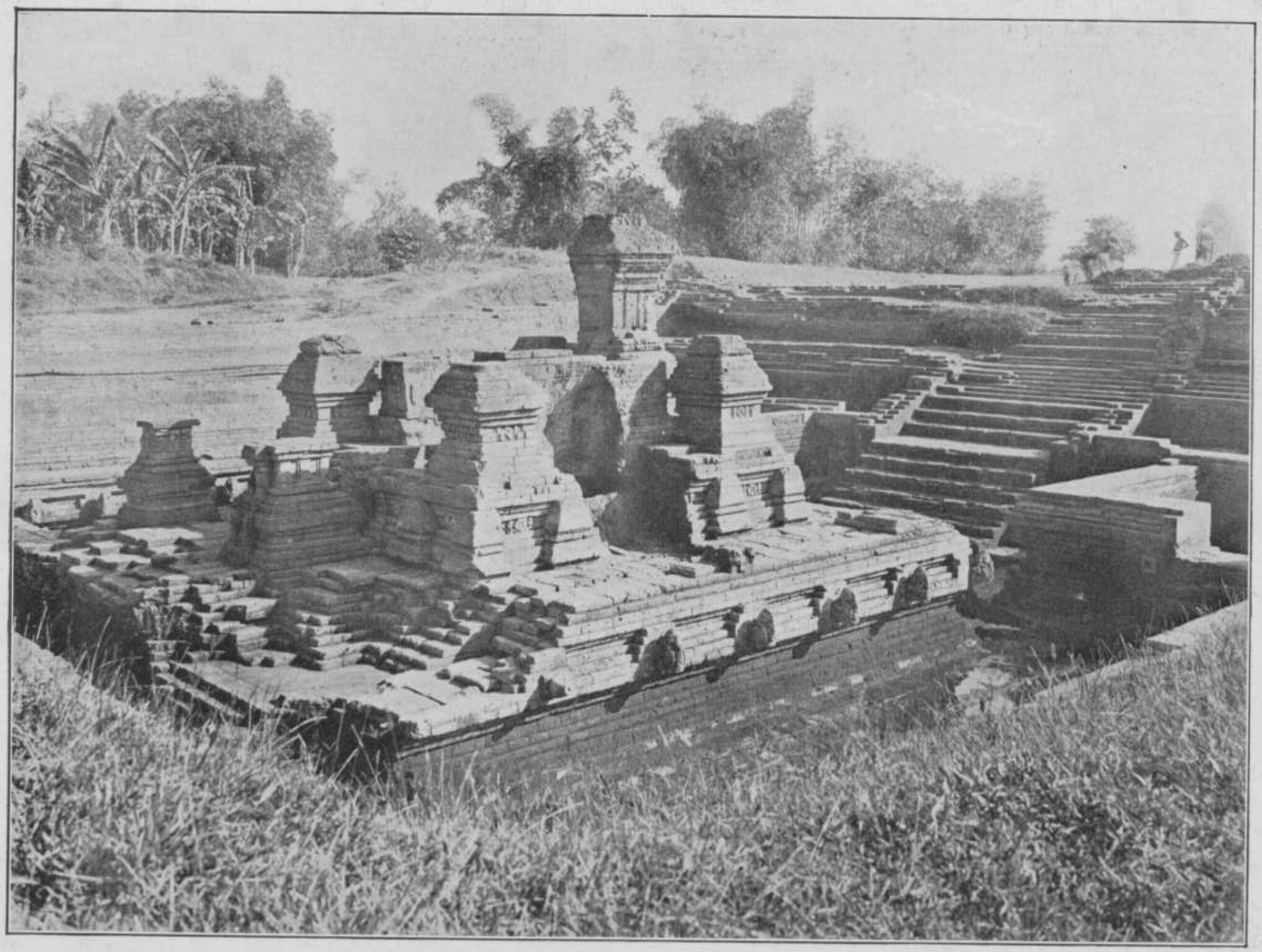
FIGUUR 107. Voorloopige reconstructie van den plattegrond der stad Madjapahit, aan de hand van het oud-javaansche lofdicht Nagarakĕrtagama (uit 1365), dat naast dichterlijke beschrijvingen van de stad en de hofhouding van Radjasanagara (Hajam Woeroek, 1350 — 1389), vele historische gegevens vanaf de stichting van de Singasari-dynastie bevat. Rechts boven waarschijnlijk het verblijf van den beroemden rijksbestuurder van Madjapahit, Gadjah Mada, die achtereenvolgens drie vorsten diende en het voornaamste deel van den Archipel aan Madjapahit onderwierp. Het onderzoek duurt terplaatse nog voort.

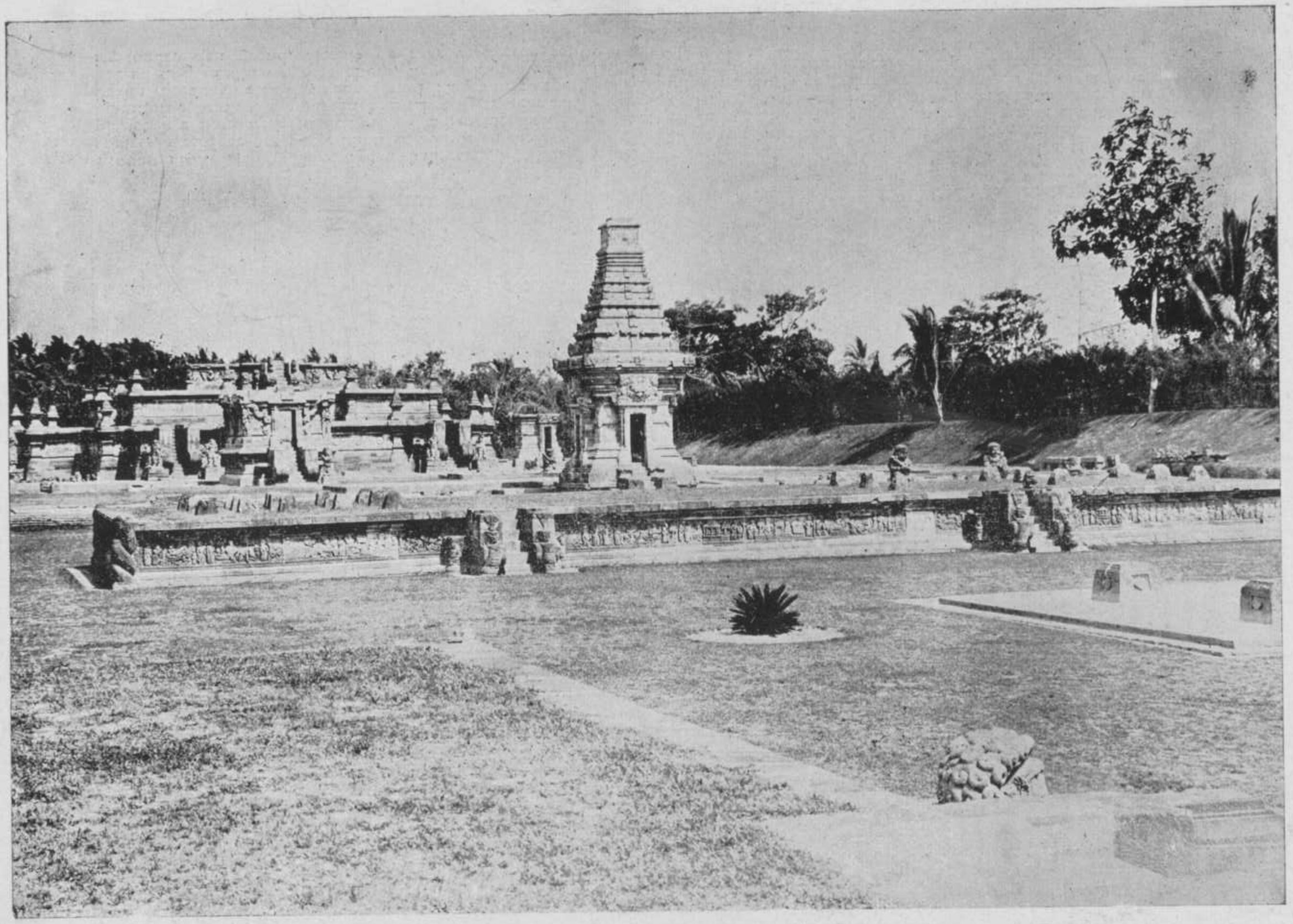
FIGUUR 108. Plattegrond van de vesting Padjarakan, door een opstandig rijksgroote tijdens de regeering van Djajanagara, den tweeden vorst van Madjapahit (1309 — 1328), gesticht en in 1316 door diens troepen veroverd. Later schijnt deze strategisch bijzonder sterk gelegen vesting nog weer dienst gedaan te hebben; zij beheerscht den toegang tot de vlakten van Loemadjang, Tempeh en Pasirian, en was eenmaal gelegen tusschen bergterrein en moeras. Helaas is alle baksteenbouw, die zich boven den grond verhief, ten bate van naburige fabrieken en woningen weggehaald, zoodat slechts de plattegrond met eenige zekerheid is te herstellen.

FIGUUR 109. Poort, genaamd Badjang Ratoe; een der poorten uit het geheel verdwenen Madjapahit. De ruïne is zeer belangrijk door het bijkans geheel gespaard gebleven dak, dat een consequentie vertoont van de reeds bij Tjandi Kidal op te merken oost=javaansche „condenseering" van het midden=javaansche etagedak tot een piramidedak, in overeenstemming met oud=inheemsche opvattingen. Men kan de samenstellende deelen echter nog herkennen, wat bij de latere poorten niet steeds meer mogelijk is (zie fig. 145, ~~159~~ 164). De doorgang is zeer smal en alleen voor personen bestemd. De plaats van de poort in de stad vindt men op fig. 107 rechts onderaan.

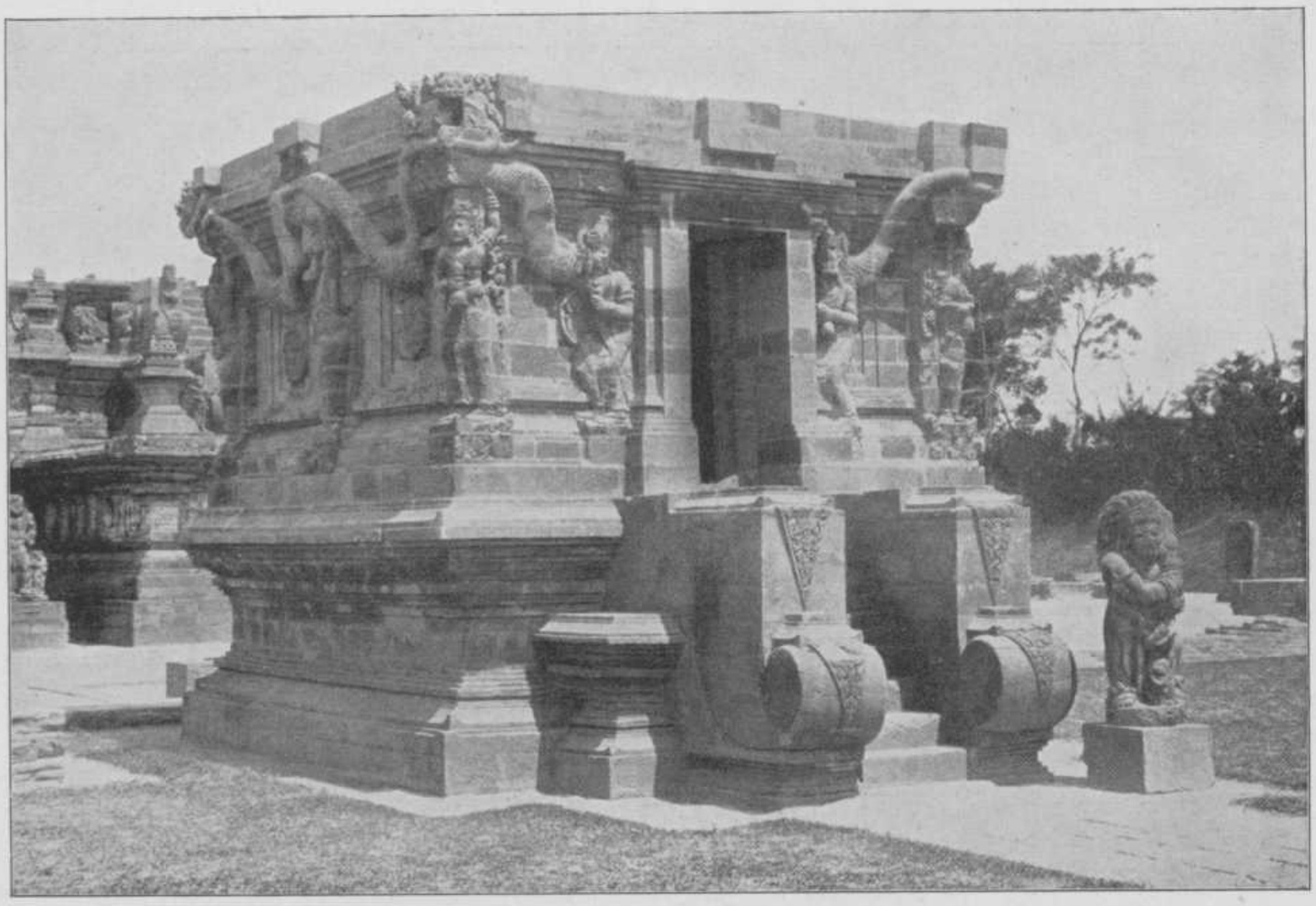
FIGUUR 110. Tjandi Tikoes, een badplaats bij Madjapahit. Het bouwwerk is in baksteen uitgevoerd en slechts voor de spuiers, waardoor het water binnenstroomde en die men aan den zijkant van het terras zien kan, is andesiet gebruikt. Hun stijl plaatst het bouwwerk in den vroeg=madjapahitschen tijd. Rechts en links van de toegangstrap bevonden zich afzonderlijk ommuurde bassins. De Javaan baadt het liefst door zich gehurkt onder een waterstraal te plaatsen; een tot den rand gevuld bassin moet men zich dus voor Tjandi Tikoes niet voorstellen. De middentoren is weggebroken, links op de figuur ziet men hoe de steenen zijn weggehaald om, wegens hunne voortreffelijke kwaliteit, elders gebruikt te worden. Het geheele monument lag onder den grond, slechts de zeer verweerde top van den hoogsten toren stak erboven uit en gaf aanleiding tot de ontdekking. De plaats in het stadsplan op fig. 107 is rechts onderaan.

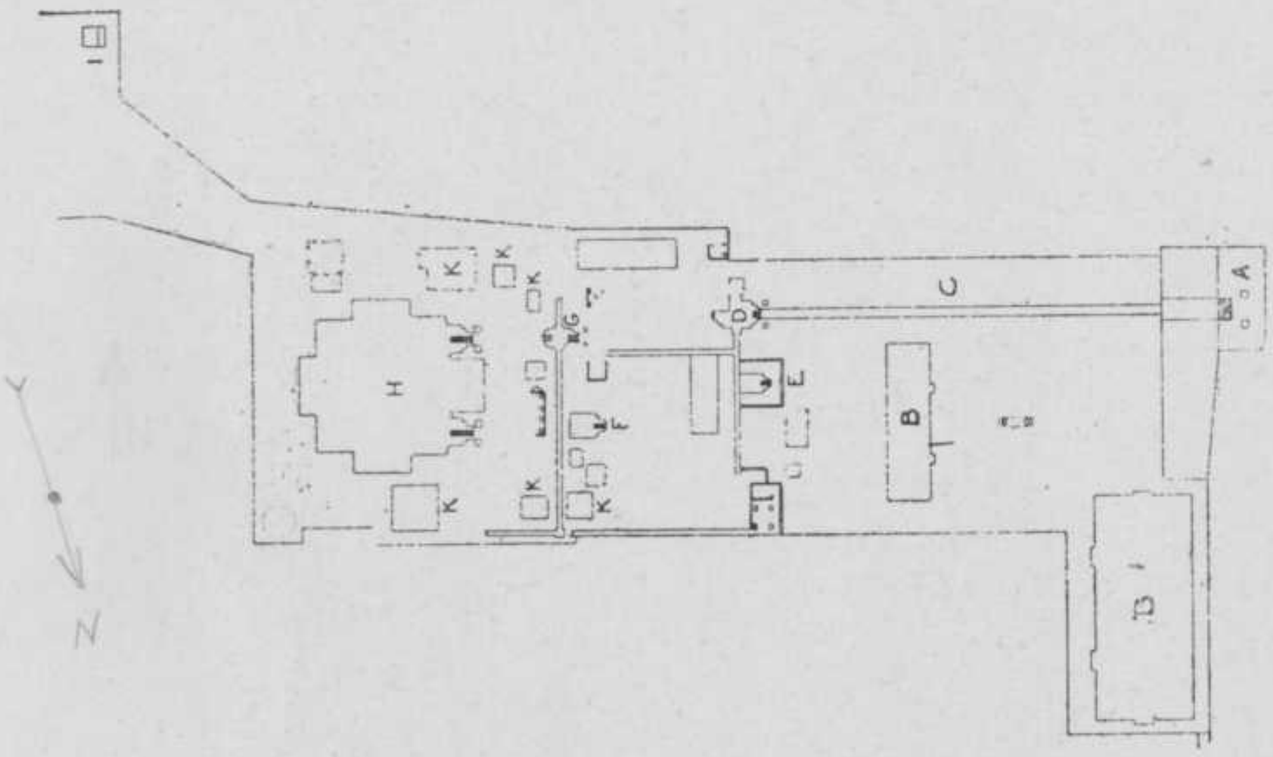
FIGUUR 111. Tjandi Panataran bij Blitar (Kědiri). Het tempelterrein van Panataran was reeds in 1197 gewijd; de er zich nu op bevindende bouwwerken dateeren echter voor het voornaamste gedeelte uit de regeering van Tribhoewana (1329 — 1350), de moeder van Hajam Woeroek en de dochter van den eersten vorst van Madjapahit. De plaat geeft een overzicht over het terrein. Vooraan het groote versierde terras, waarop een open hal heeft gestaan voor vergaderingen en feesten (fig. 114 B), daarachter de gerestaureerde tempel met het jaartal (fig. 112 en 114 E), links daarvan de naga-tempel (fig. 113 en 114 F) en ten slotte de hoofdtempel (fig. 114 H en 115). Het terrein is bij de laatste uitbarsting van den vlakbij gelegen en er eenmaal waarschijnlijk in religieus verband mede gedachten Kěloet gelukkig gespaard gebleven.

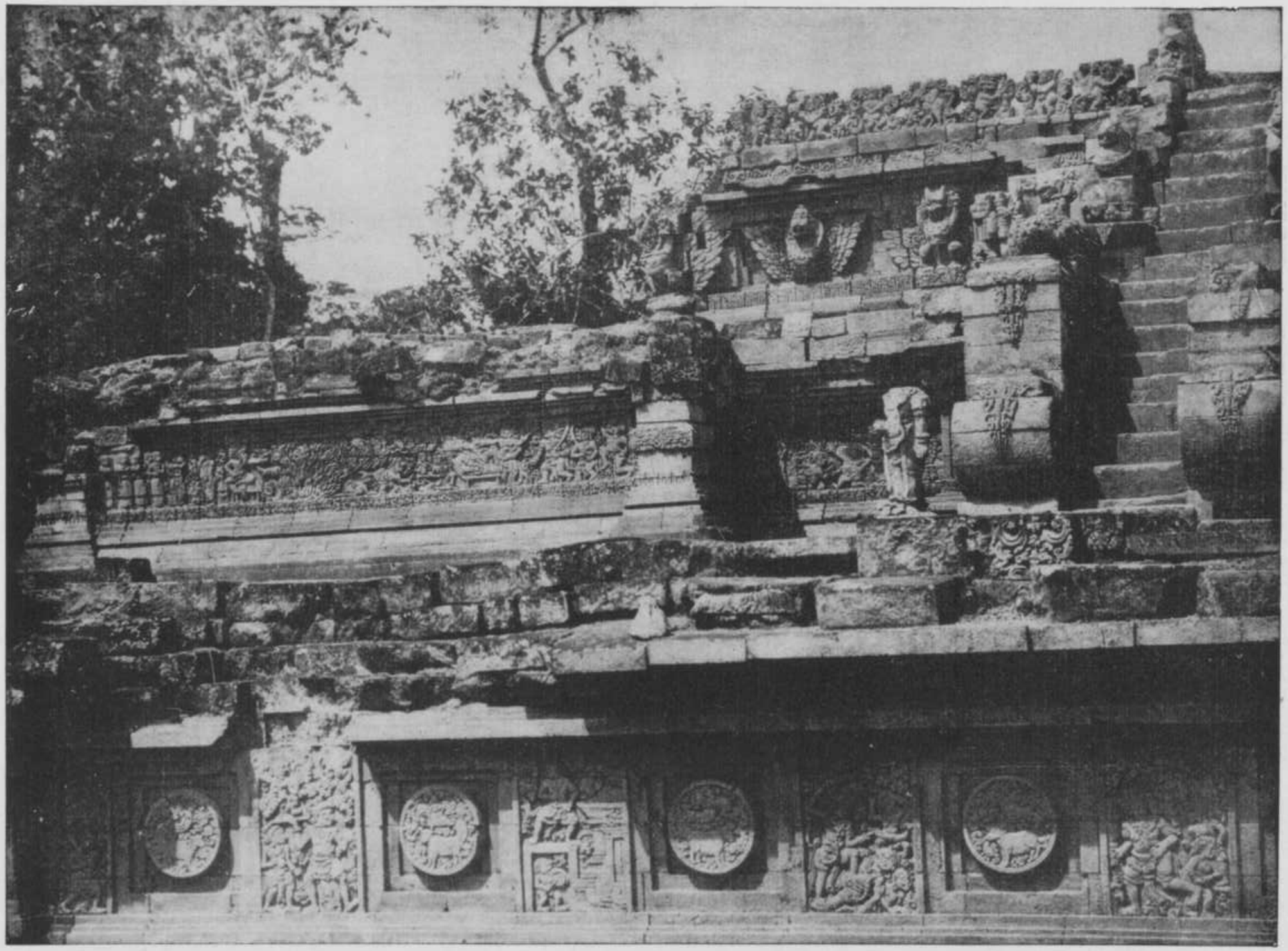
FIGUUR 112. Tempel met het jaartal 1291 Sjaka (= 1369 A.D.) te Panataran (zie fig. 114 E). Het piramidevormige dak was geheel afgestort, doch kon uit de resteerende stukken hersteld worden. De vormgeving is reeds sterk indonesisch getint en ook in het ornament zijn oud-inheemsche motieven te vinden (b.v. de „toempal" van het bekroningsstuk). Over de bestemming is niets bekend.

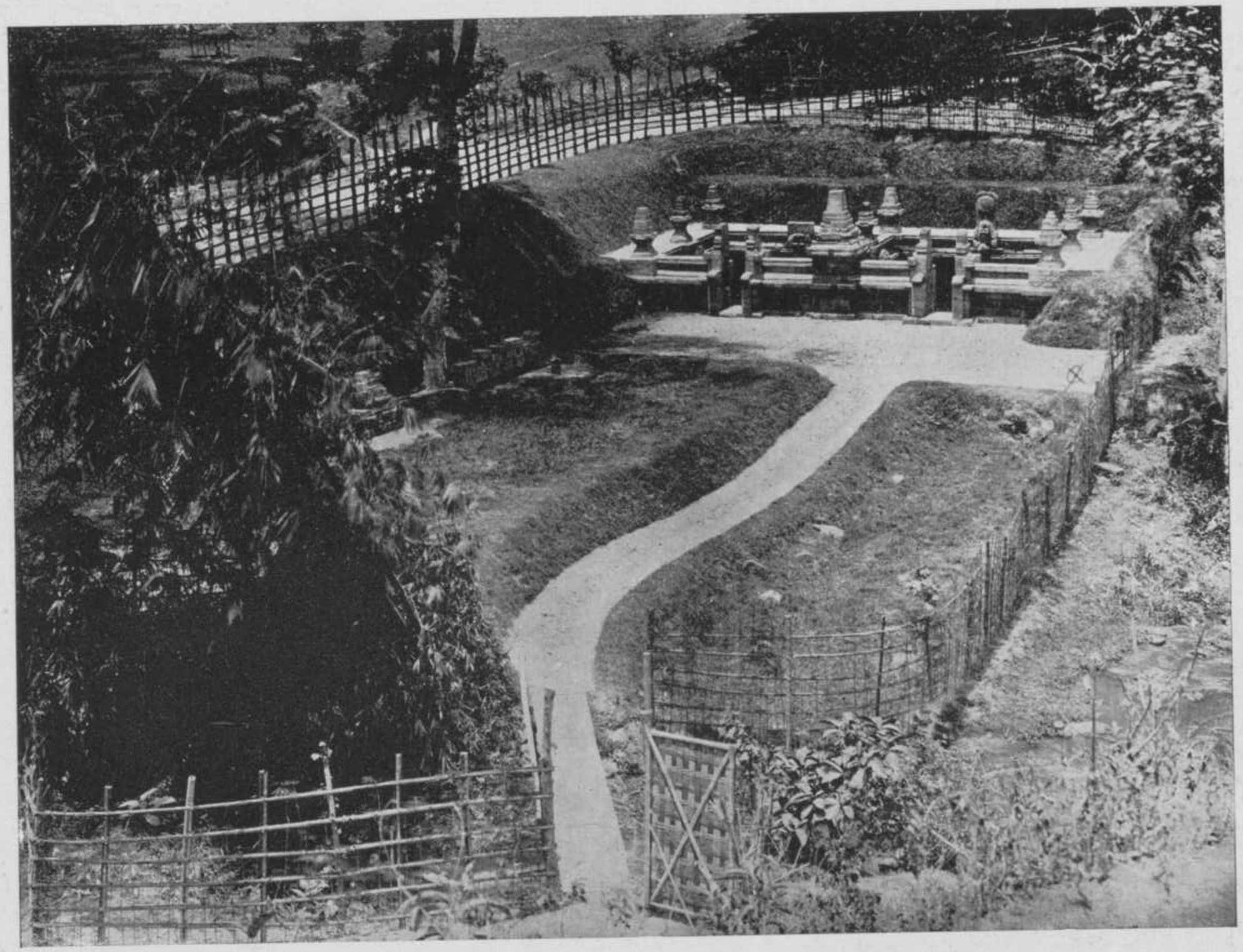
FIGUUR 113. Nagatempel te Panataran (zie fig. 114 F). Het gebouwtje, dat misschien de zgn. schatkamer is geweest, heeft een dak van vergankelijk materiaal gehad. Priesterfiguren dragen een zich langs den kroonlijst kronkelenden naga. Men lette op de groote rol die dit mythisch dier in de oost=javaansche cultuur is gaan spelen en die op oud=inheemsche voorstellingen teruggaat. Op den trapvleugel eveneens een oud=inheemsch motief, de toempal.

FIGUUR 114. Plattegrond van Tjandi Panataran (voor B zie fig. 111; E, fig. 112; F, fig. 113; H, fig. 115). Men vergelijke de terreinschets van de Lara Djonggrang=tempelgroep (fig. 63), waardoor het typische verschil met de midden=javaansche opvattingen aan het licht treedt. Daar een symmetrisch en systeemvol grondplan, hier een indeeling in erven met onsym=metrisch geplaatste bouwwerken van zeer uiteenloopende bestemming, geheel in den trant der elders op den Archipel gevonden oud=inheemsche vereeringsplaatsen.

FIGUUR 115. Hoofdtempel van Panataran. Onder, tegen het eerste terras, beurtelings medaillons met gestyleerde dier=figuren en paneelen met voorstellingen uit het Rama=verhaal (zie fig. 118). Tegen het tweede terras reliefs met het Kĕrsnaverhaal en tegen het derde terras dragende naga= en leeuwenfiguren, terwijl daarboven zich het tempellichaam verhief, gedekt door een toempangdak (uit vergankelijk materiaal en een oneven aantal pagodedaken bestaande, zooals op Bali nog algemeen gebruikelijk is). Opmerkelijk is het groote verschil in stijl met Tjandi Lara Djonggrang, terwijl er toch allerlei aanwijzingen voor zijn te vinden dat het godsdienstig systeem voor beide tempels zich in den loop der eeuwen niet zeer sterk gewijzigd had. De stijl verraadt een steeds sterker naar voren treden van oud=inheemsche, eenmaal door den sterken hindoeïstischen invloed verdrongen, voorstellingen. In Tjandi Soekoeh en dergelijke berg=oudheden is de consequentie hiervan voor Java het verst doorgevoerd (fig. 146 — 148).

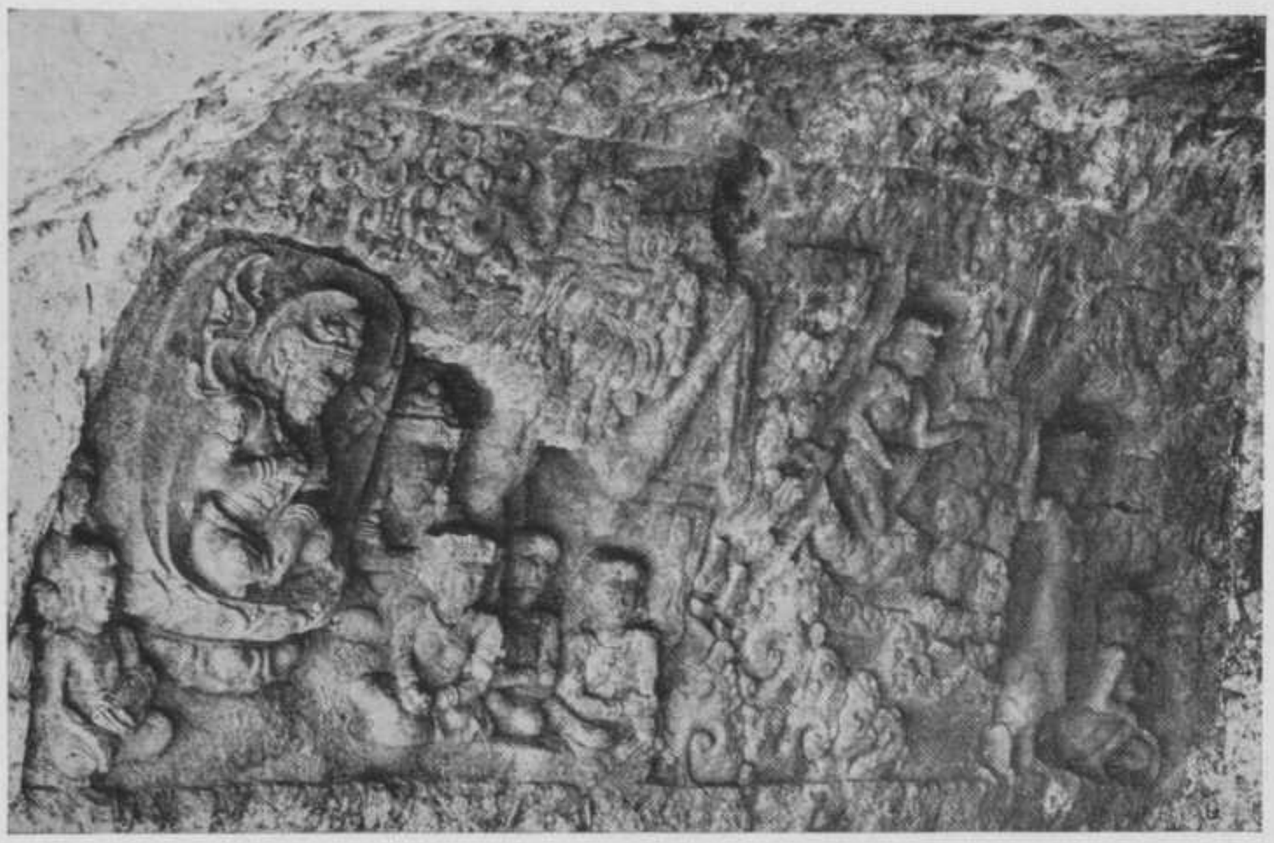
FIGUUR 116. Badplaats in de nabijheid van Tjandi Panataran. Type van een badplaats, zooals men deze nog op Bali kan aantreffen, verdeeld in twee afgeschoten vakken, waarvan een voor vrouwen en een voor mannen bestemd is. Ook hier deze verdeeling, misschien met dezelfde bestemming. Uit spuiers in den achterwand komen de waterstralen (pantjoeran) te voorschijn. De badplaats is gerestaureerd.

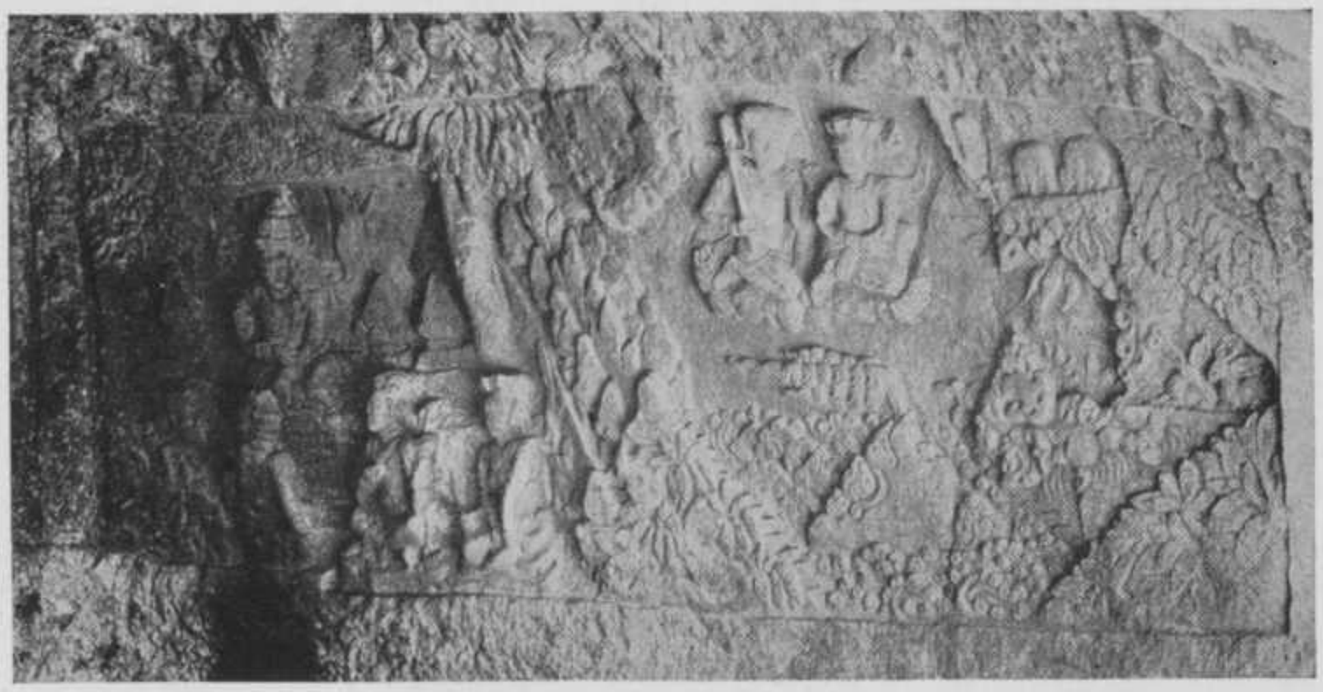
FIGUUR 117. Relief van een der terrassen van Tjandi Panataran (fig. 114 B) met muzikanten, die op twee koperen gongs slaan, welke aan weerszijden van een dikke staaf zijn gemonteerd. Dit instrument, op Java reeds bijna niet meer bekend, werd op Bali nog algemeen in gebruik gevonden (rejong). Rechts boven op de kroonlijst een opschrift, dat op het afgebeelde verhaal slaat. Men lette op de reeds sterk wajang=achtige figuren links, met hunne hoekige schouders, naar voren gewend lichaam en terzijde gewend hoofd.

FIGUUR 118. Raksjasa (daemon uit het leger van Rawana) van de reliefs van het eerste terras, hoofdtempel Panataran (zie fig. 115). De daarop afgebeelde figuren hebben een sterke gelijkenis met de balineesche wajang, zooals zeer veel te Panataran aan Bali doet denken.

FIGUUR 119. Relief uit de grot Selamangleng (Toeloeng Agoeng). Links Indra op zijn lotustroon, aan de voor hem gezeten hemelnimfen de opdracht gevende om Ardjoena te gaan verleiden. De voorstelling is genomen uit de Ardjoena Wiwaha, waarin Ardjoena den pijl Pasjoepati, die zijn tegenstanders zal dooden, van de goden ontvangt. Het relief is ongedateerd, doch wij zouden geneigd zijn het, mede op grond van den stijl en het ontbreken van wajang=kenmerken, in den vroeg=kadirischen tijd te plaatsen.

FIGUUR 120. Relief uit de grot Selamangleng. Derde en laatste paneel met de voorstelling van den in gezelschap van de hemelnimf Soepraba door de lucht zwevenden Ardjoena. Men lette op de wijze, waarop een vuurspuwende berg is uitgebeeld beneden op de rechterhelft. Dieren in paren stoffeeren het berglandschap. Links wederom Indra op zijn troon. De grot heeft, als vele andere dergelijke, gediend tot kluizenarij (patapan), in dit geval wel waarschijnlijk tot kluizenarij voor een vorstelijk persoon, die, zooals meer voorkwam en als zeer vroom gold, zijn laatste dagen in afzondering doorbracht (tapa).

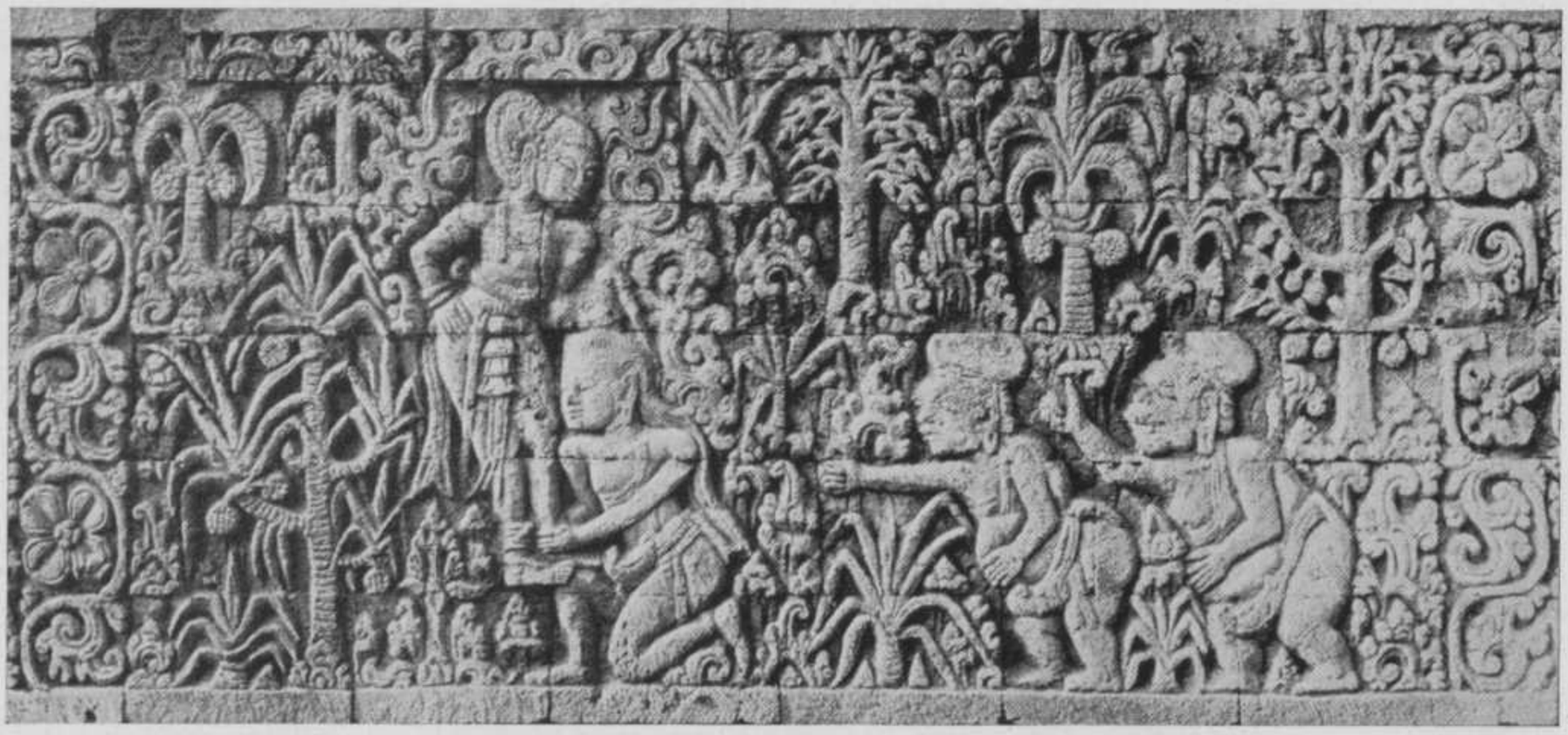
FIGUUR 121. Spiegelhandvat (zie voor een geheelen spiegel fig. 127) met voorstelling uit het Garoeda=verhaal. Garoeda zit voor zijn moeder en ontvangt raadgevingen voor zijn tocht om den godendrank, het amĕrta, waarmede hij de vrijheid zijner moeder zal kunnen koopen, te rooven. Vergel. fig. 90, 137 — 139. (Museum Batavia)

FIGUUR 122. Spiegelhandvat, keerzijde van fig. 121. Garoeda vlucht, na het amĕrta geroofd te hebben, dit in een vaas tegen de borst gedrukt houdende en angstig omziende. De krullen en spiralen van den achtergrond symboliseeren het rotslandschap op typisch oost=javaansche wijze. (Museum Batavia)

FIGUUR 123. Relief van Tjandi Soerawana in Kědiri, waarschijnlijk de bijzettingstjandi van den vorst van Wěngkěr, oom van Radjasanagara van Madjapahit (Hajam Woeroek) en in 1388 overleden. Het relief stelt een episode voor uit de Ardjoena Wiwaha (zie fig. 119, 120, 130, 140 — 142, 218, 219, 221, 222) en wel het oogenblik, waarop Ardjoena en Sjiwa twist krijgen over het door beiden geschoten zwijn. Achter Ardjoena twee panakawans. Links Sjiwa, nog niet als zoodanig door zijn tegenstander herkend.

FIGUUR 124. Relief van Tjandi Soerawana. Episode uit de Ardjoena Wiwaha; Sjiwa wordt in den strijd met de voeten van den grond geheven door Ardjoena. Achter dezen wederom zijn onafscheidelijke panakawans. Boven om Sjiwa heen enkele „magicistische" vlammen, die de buitengewone magische kracht (sěkti) uitdrukken, welke van Sjiwa in den strijd uitgaat. Op den achtergrond bosch en rotsen. Hoewel geen absolute copie, zijn de boomsoorten op deze reliefs steeds wonderlijk goed getypeerd.

FIGUUR 125. Voorstelling van het wentelen van den godenberg, afkomstig uit Kĕdiri. Men heeft deze voorstelling wel aangezien voor een uitbeelding van het bekende indische verhaal van het gekarnd worden van de wereldzee door de goden, die daardoor den onsterfelijkheidsdrank, het amĕrta, verkregen. Meerdere bij dit verhaal behoorende dingen ontbreken echter, zoodat het misschien beter is hierin te zien het oud=javaansche verhaal van het overbrengen van den godenberg (Meroe) van Indië naar Java. De goden wentelen den berg met behulp van den tot een slang geworden Wisjnoe, terwijl de berg steunt op den schildpad, die niemand anders was dan Brahma. Ook hier vinden wij de indonesische opvatting in de plaats van de indische en blijkt de oude indische stof geheel verwerkt en tot eigendom gemaakt te zijn. (Museum Batavia)

FIGUUR 126. Bronzen hangklok, versierd met guirlandes, waarin letterteekens in zoogenaamd kadirisch schrift. Deze schriftsoort komt uitsluitend in de oudere oost-javaansche perioden voor Vergel. de cijfers op fig. 76 en de letters op fig. 128. (Museum Batavia)

FIGUUR 127. Spiegel (achterzijde) met eenvoudig handvat, voorzien van een ornament dat aan het zgn. kadirische schrift doet denken. Dit schrift komt vaak op spiegelhandgrepen voor, hoewel helaas niet altijd uit te maken is, wat de woorden beteekenen. (Museum Batavia)

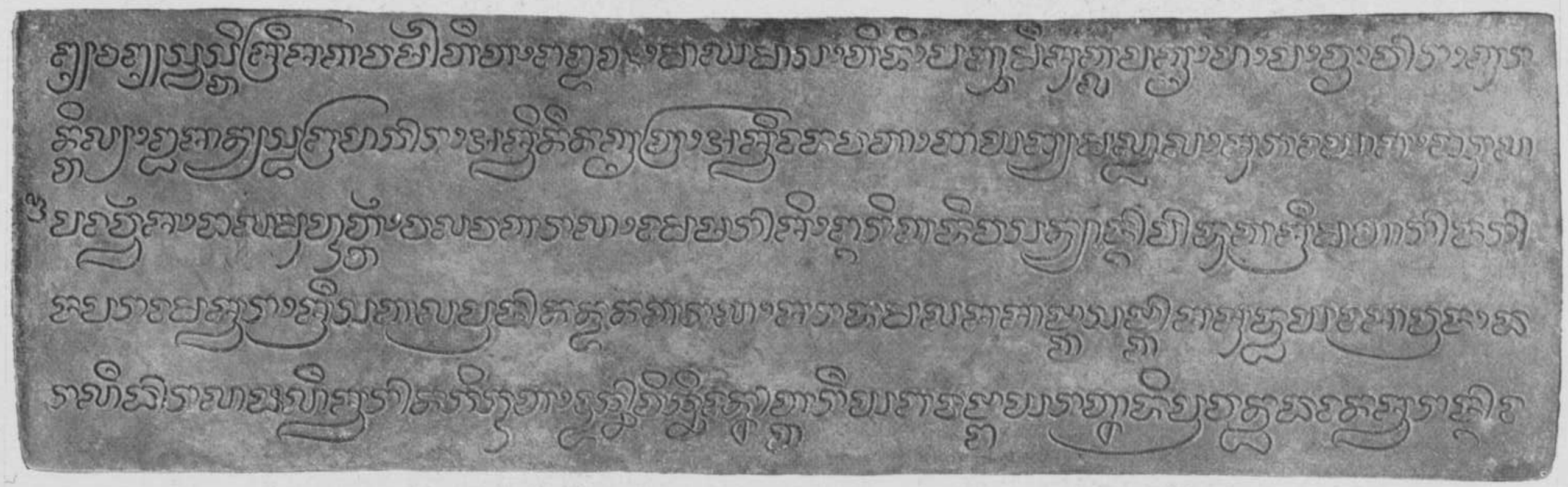
FIGUUR 128. Bronzen kĕntongan, alarmklok, versierd met opschrift in kadirisch schrift. Tegenwoordig zijn op Java nog slechts de houten kĕntongan in gebruik, bestaande uit een, van een spleet voorzien, uitgehold stuk boomstam. (Museum Batavia)

FIGUUR 129. Bronzen hangklok. Onder het hengsel een stierfiguur, Sjiwa's rijdier Nandi. (Museum Batavia)

FIGUUR 130. Bronzen lamp, oorspronkelijk bestemd om op een staander geplaatst te worden. Drie naga's dragen de oliebakken; de bekroning wordt gevormd door een voorstelling uit den Ardjoena Wiwaha, geplaatst tegen een berg en bekroond door een lingga. (Museum Batavia)

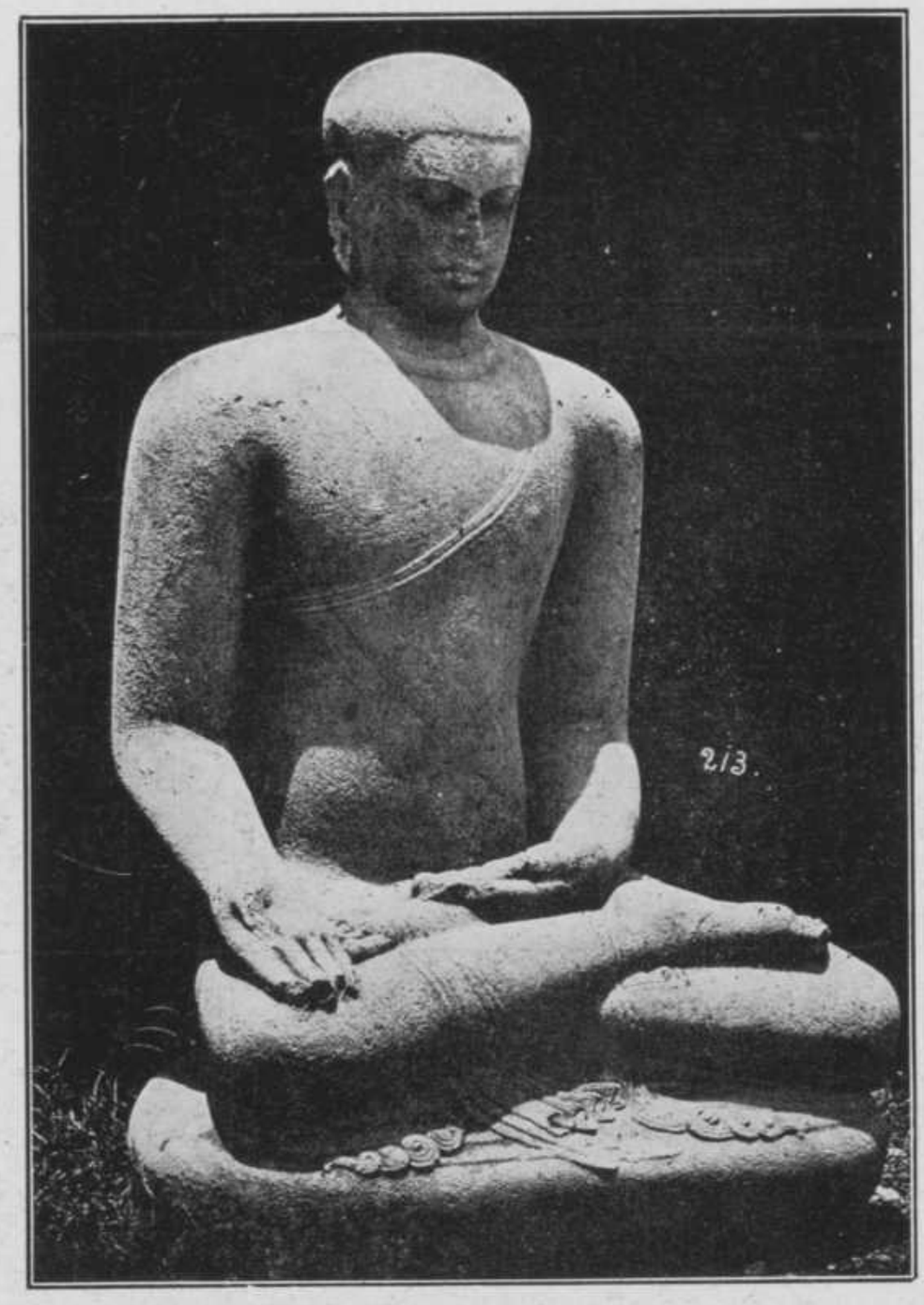
FIGUUR 131. Bronzen plaat met inscriptie uit het jaar 1308 Sjaka (= 1386 A. D.). De plaat is genummerd 1 en behoort, zooals gewoonlijk, tot een stel van meerdere platen. De inhoud van zulke oorkonden is meestal een of andere stichting, vaak van een vrijgebied ten behoeve van de geestelijkheid of een heiligdom. Na een uitvoerige dateering volgt het bevel van den koning, diens namen en dergenen, die het bevel hebben uit te voeren. Daarop de beschrijving van het te stichten vrijgebied en aanleiding tot de stichting, de regeling der rechtspositie van het gebied, de opsomming der getuigen en ten slotte het eedsformulier. Opgemerkt dient te worden dat de maatschappelijke instellingen en de namen der ambtenaren reeds op de vroegste oorkonden indonesisch zijn. Met de indische oorkonden hebben zij weinig of niets gemeen. Het schrift van deze oorkonde vertoont wederom een stap verder op den weg tot het nieuwjavaansche schrift. De meeste letters hebben aan den linkerkant dezelfde „knik" gekregen, die hen op elkaar doet gelijken en die het schrift styleert (vergel. fig. 53, 104, 263).

FIGUUR 132. Bronzen raksjasa uit het Malangsche. Zijaanzicht. Men vergelijke den raksjasa van fig. 118. (Museum Batavia)

FIGUUR 133. Bronzen raksjasa uit het Malangsche. Vooraanzicht van fig. 132. De linkerarm is afgebroken. (Museum Batavia)

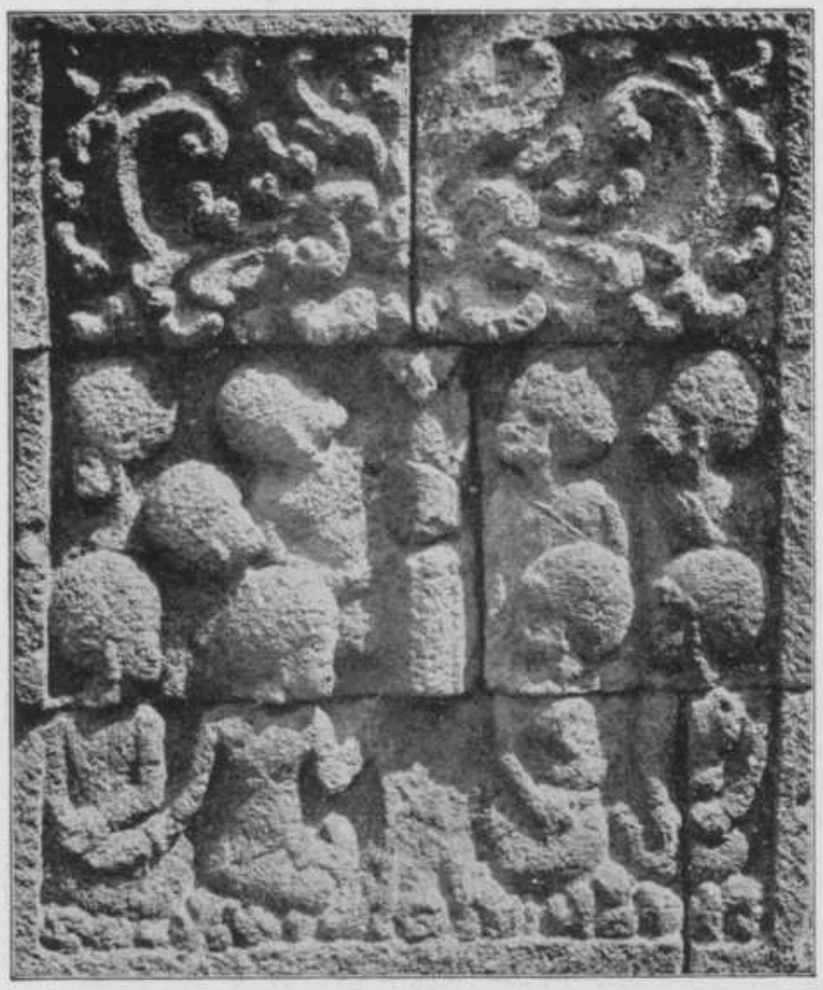
FIGUUR 134. Bijzettingsbeeld van een vorst onder den vorm van den dhjaniboeddha Ratnasambhawa. Afkomstig van Kĕdiri.

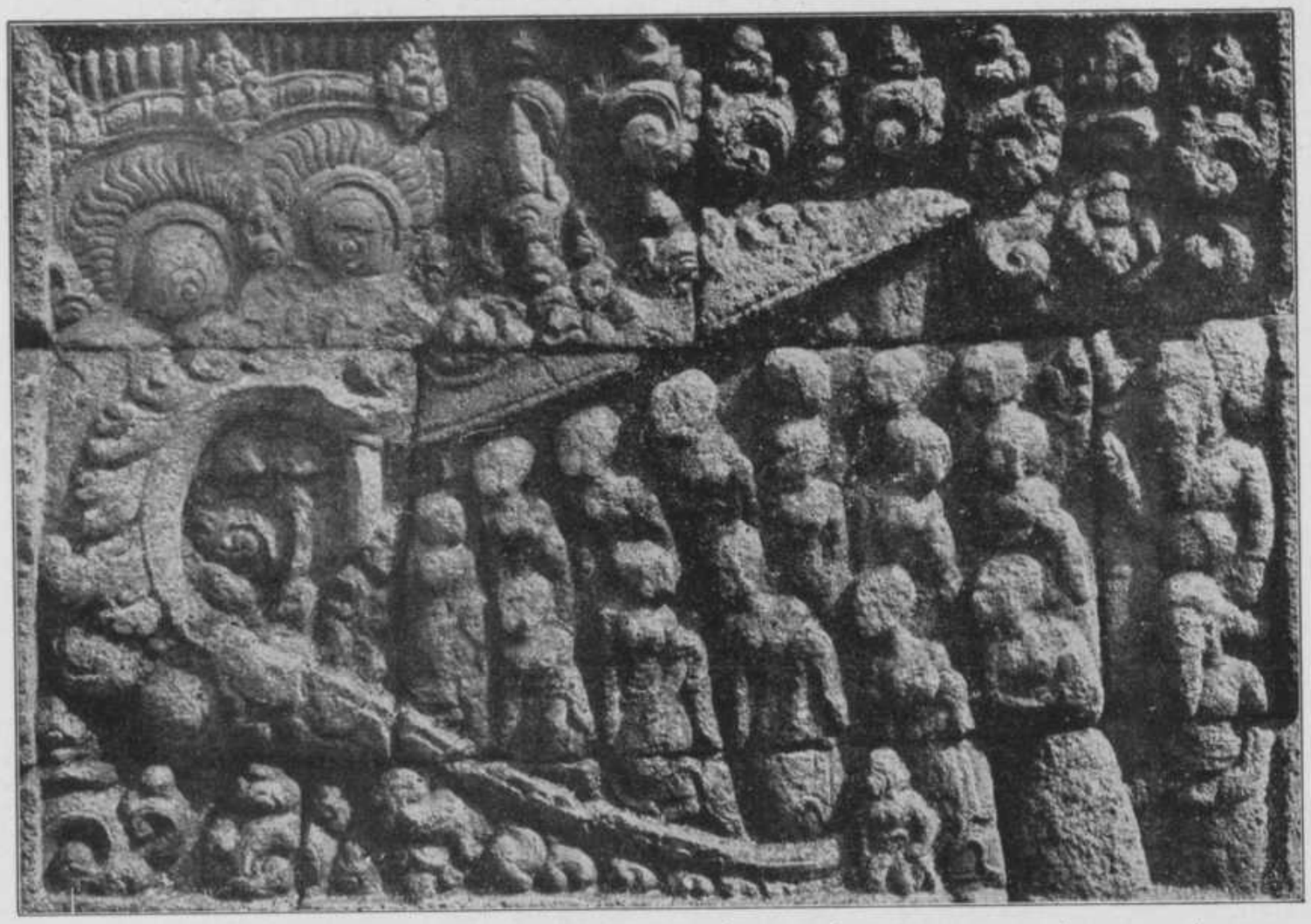
FIGUUR 135. Sluitsteen van het topgewelf van Tjandi Sawĕntar bij Blitar. Relief met de voorstelling van den Zonnegod op zijn paard.

FIGUUR 136. Gouden schaamplaatje, voor kinderen, van buitengewoon fraaie en stijlvolle bewerking. De vulling van voluten en bladspiralen doet dit kostelijk stuk goudsmeedwerk in het Kadiri van den madjapahitschen bloeitijd plaatsen. Het is een der schoonste stukken uit de goudcollectie van het Museum te Batavia.

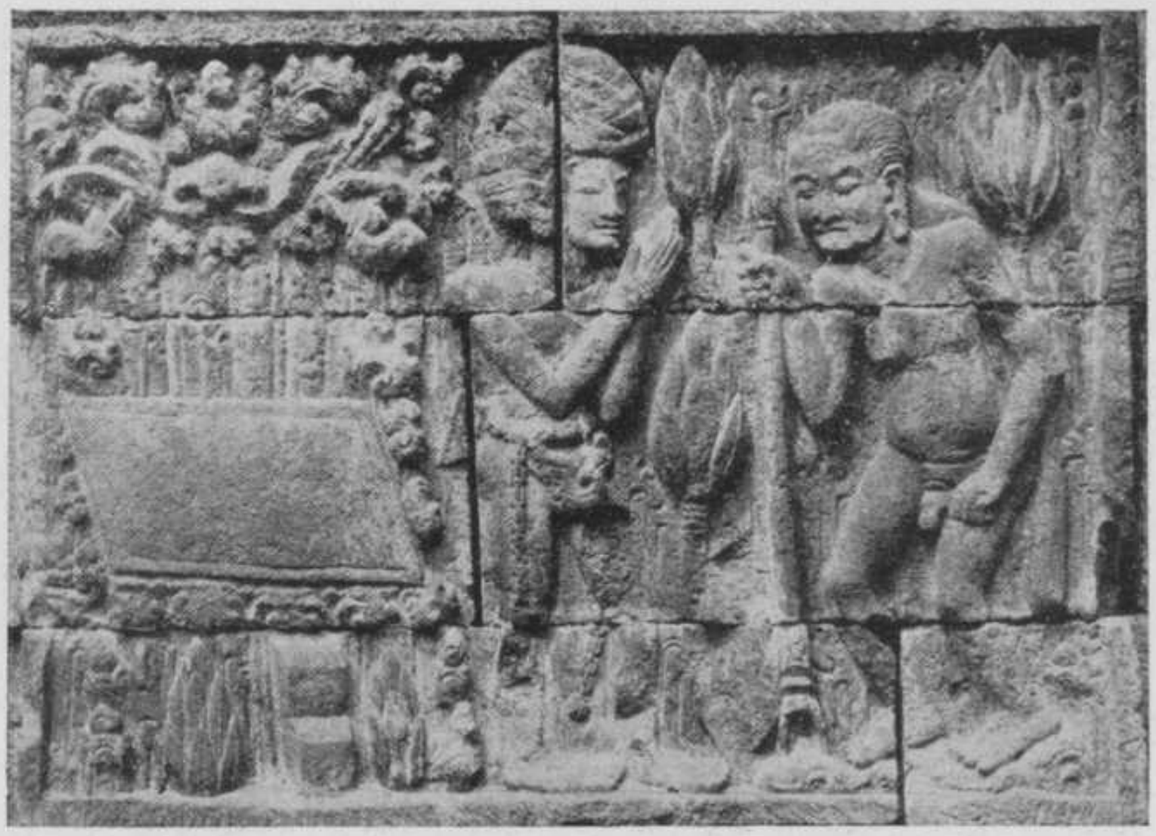

FIGUUR 137 — 139. Reliefs van Tjandi Kĕdaton, dateerend uit 1370 en gelegen op de grens van Bĕsoeki. Drie episoden uit het Garoeda=verhaal. Fig. 139: Garoeda slikt de eilandbewoners op, die, zijn muil voor een grot aanziende, daarbinnen gaan. Fig. 137: de heilige kluizenaars onder den boom, door Garoeda gered. Fig. 138: Garoeda maakt zich, met de amĕrta=vaas in den arm, uit de voeten (vergel. fig. 90 en 122). Boven Garoeda's kop op fig. 138 steken zijn staartveeren uit, die aan een pauwstaart doen denken. Een naam voor Garoeda is dan ook wel „de gouden pauw". Het Garoeda=verhaal schijnt op Java zijn populariteit verloren te hebben, in tegenstelling tot de aan dezelfde tjandi Kĕdaton afgebeelde Ardjoena Wiwaha. Op Bali is het echter nog zeer bekend en vindt men b.v. voorstellingen uit het verhaal als motief voor een transparant bij lampion=optochten der moderne schooljeugd.

FIGUUR 140 — 142. Reliefs van Tjandi Kĕdaton. Drie episoden uit de Ardjoena Wiwaha. Fig. 140: Ardjoena, die ascese oefent om het wapen Pasjoepati te verkrijgen (zie zijn kluizenaarshoofdtooi), wordt door twee hemelnimfen bezocht, die hem probeeren te verleiden om hem van zijn voor de goden gevaarlijk wordende ascese af te brengen. Fig. 142: Indra komt, als grijsaard vermomd, bij Ardjoena, om van dezen te vernemen of hij als doel van zijn ascese stelt het verkrijgen van voor de goden gevaarlijke sĕkti (bovennatuurlijke macht) of slechts het verkrijgen van voordeelen in den strijd. Fig. 141: Indra herneemt zijn godengedaante en stelt den verschrikten Ardjoena gerust, terwijl hij hem voorspelt dat deze inderdaad het verlangde wapen zal verkrijgen, waarmede hij zijn tegenstander zal vernietigen. Men lette op de met kogels verzwaarde kettingen, die Ardjoena tot zelfkwelling (?) draagt.

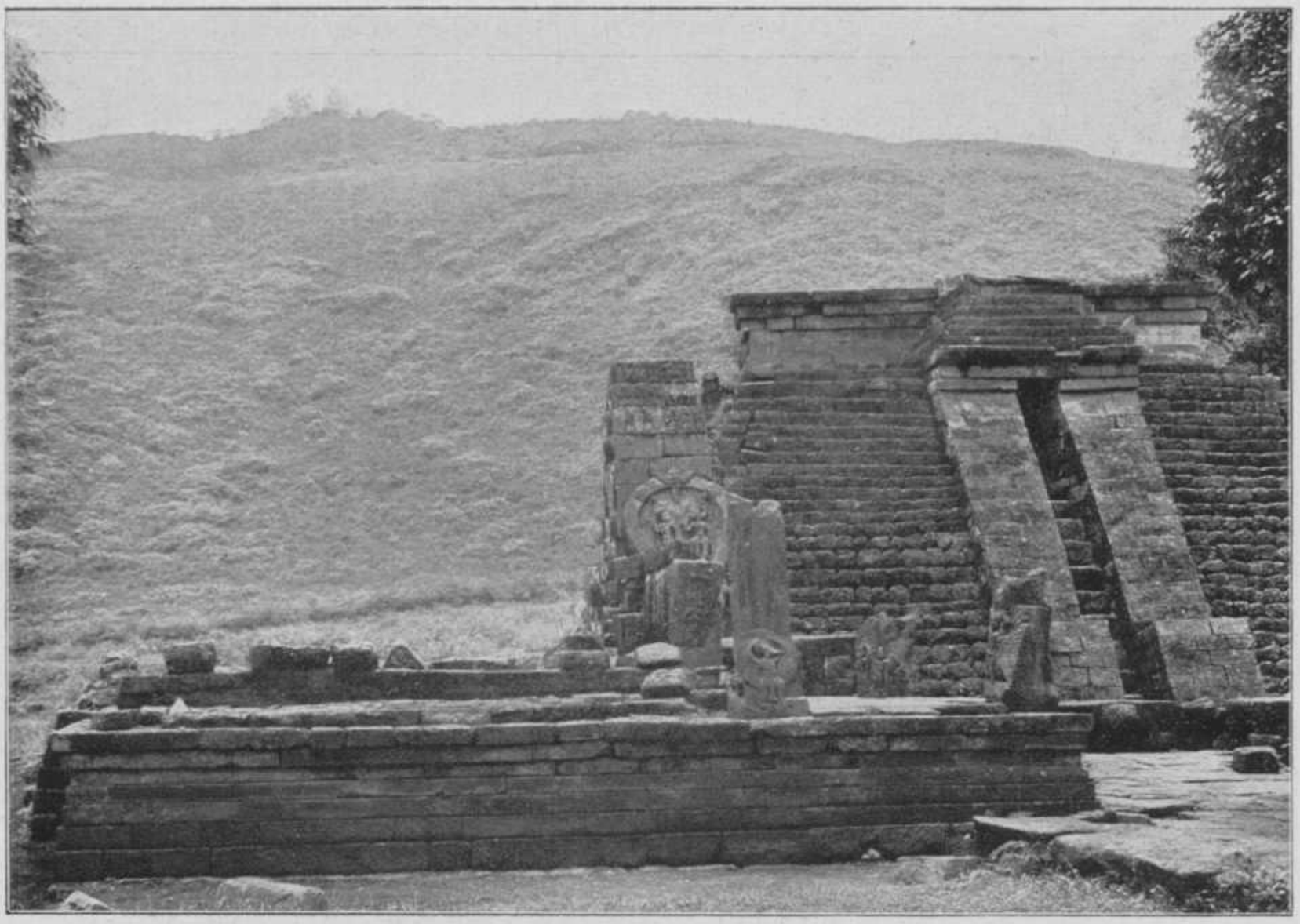
FIGUUR 143. Terracotta=figuur, voorstellende een in een geopenden muil (grot) gehurkten man. Links een hond. Dergelijke, soms zeer geestige terracotta=voorstellingen, zijn in het bijzonder bij de laatste opgravingen op het terrein van Madjapahit voor den dag gekomen. Ook pijlerbekleedingen, nok= en vorstversieringen van terracotta en beeldjes zijn daar ontgraven. De studie der oud=javaansche ceramiek is echter nog nimmer systematisch ter hand genomen. (Museum Batavia)

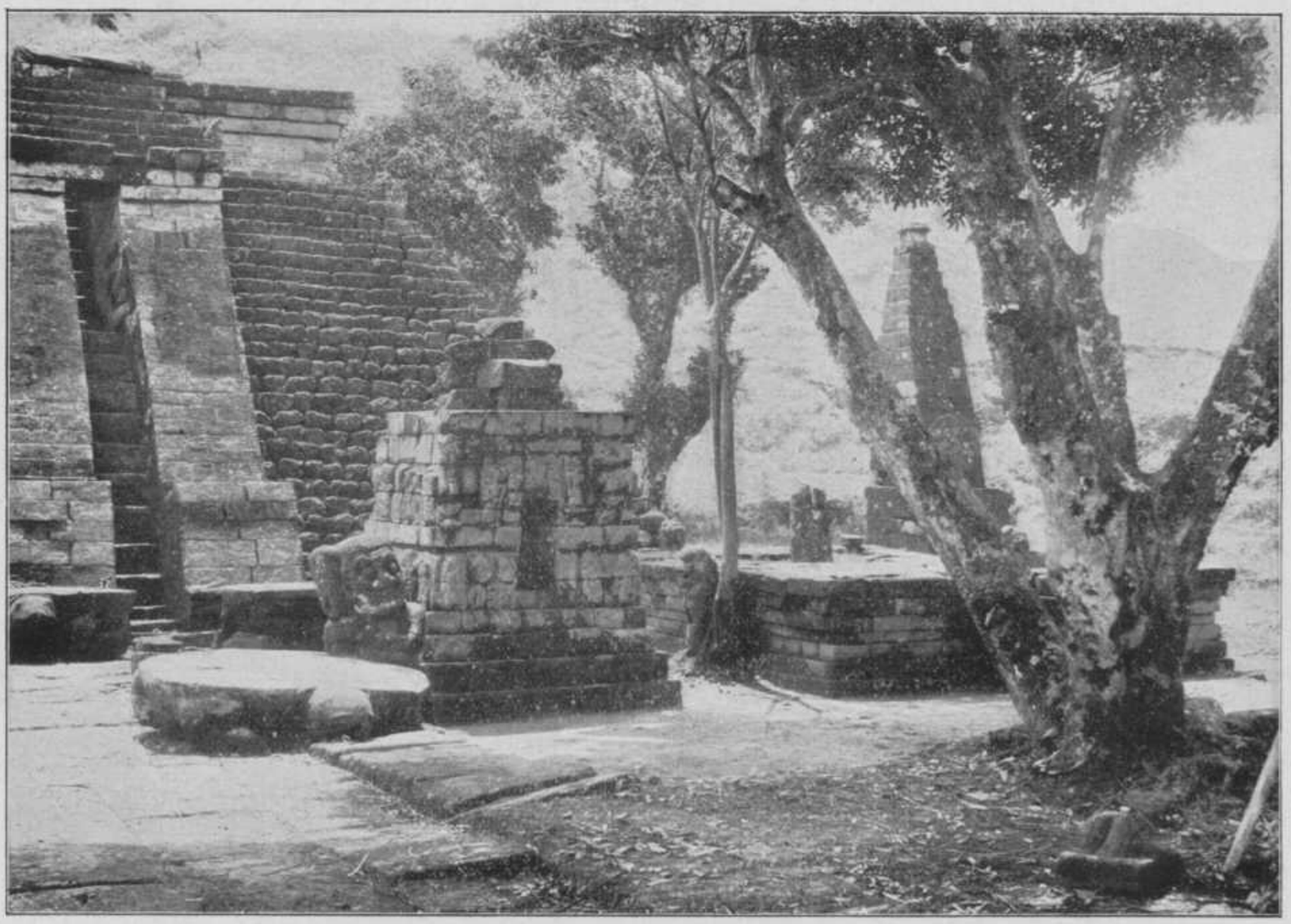
FIGUUR 144. Laat=madjapahitsch bijzettingsbeeld, voorzien van een, het geheele beeld omringende stralenkrans, die, evenals de vlammen der attributen, zal samenhangen met het vergoddelijkt karakter van den overleden vorst. Lichtuitstraling is een voorstellingswijze van bijzondere magische eigenschappen en de vorst is en was bij de indonesische volken een bij uitstek magisch=krachtige persoon. Links op de achterhand de gevlamde tjakra, rechts de schelp (vgl. fig. 79, 105). Het is dus weer een Wisjnoe=voorstelling, in overeenstemming met de doorloopende Wisjnoe=incarnatie in de vorsten, zooals daarvan in de javaansche legenden wordt gesproken.

FIGUUR 145. Poort van Ploembangan (Kĕdiri) uit 1390. Men vergelijke de beide nissen, links en rechts van de poort van Tjandi Kidal (fig. 83), waar deze vereenvoudigde dakvorm reeds voorkomt (bijna anderhalve eeuw vroeger). Zie ook het poortje uit den moehammadaanschen tijd op fig. 161. Typisch zijn de twee voluten links en rechts van de poort, die zich later tot vleugels zullen vervormen (fig. 159 achterste poort, 186 en de vleugels van fig. 225). Rechts van de poort, die geheel gerestaureerd is, een steen met een oorkonde en van den typischen oost-javaanschen vorm der oorkondesteenen. Deze vorm komt niet in Indië, wel in Achter-Indië voor.

FIGUUR 146. Tjandi Soekoeh, gelegen tegen de helling van den Lawoe, Midden=Java. Een midden=javaansche consequentie van het oost=javaansche proces: het indonesisch= worden der hindoe=javaansche kunst. Rechts op de figuur de hoofdpiramide, in den trant van elders in den oostelijken Archipel aangetroffen steenpira= miden binnen ommuurde erven. De trap voert boven op de piramide, waar waarschijnlijk een bouwsel van vergankelijk materiaal heeft gestaan.

FIGUUR 147. Tjandi Soekoeh. Het tempelcomplex heeft waarschijnlijk gediend voor de vereering van den berggod van den Lawoe, die daartoe nederdaalde in den kolossalen lingga (phallus), die zich nu in het Museum te Batavia bevindt en die aldus de verbinding tot stand bracht tusschen godheid en vorst, wiens macht door de godheid werd geheiligd. De cultus van Soekoeh is ongetwijfeld ouder dan de midden=javaansche Sjiwadienst, hoewel hij veel van het hindoe=javanisme heeft overgenomen.

FIGUUR 148. Beeld van Bhima, den krijgzuchtigsten Pandawa, afkomstig van Tjandi Soekoeh. Typische wajang-gestalte met den wajanghaartooi (gĕloeng tjĕntoeng), den langen duimnagel enz. Men lette op de wijze waarop de haarkrullen tegenover elkaar zijn gesteld, juist als de twee deelen van den geheelen haartooi. (Museum Batavia)

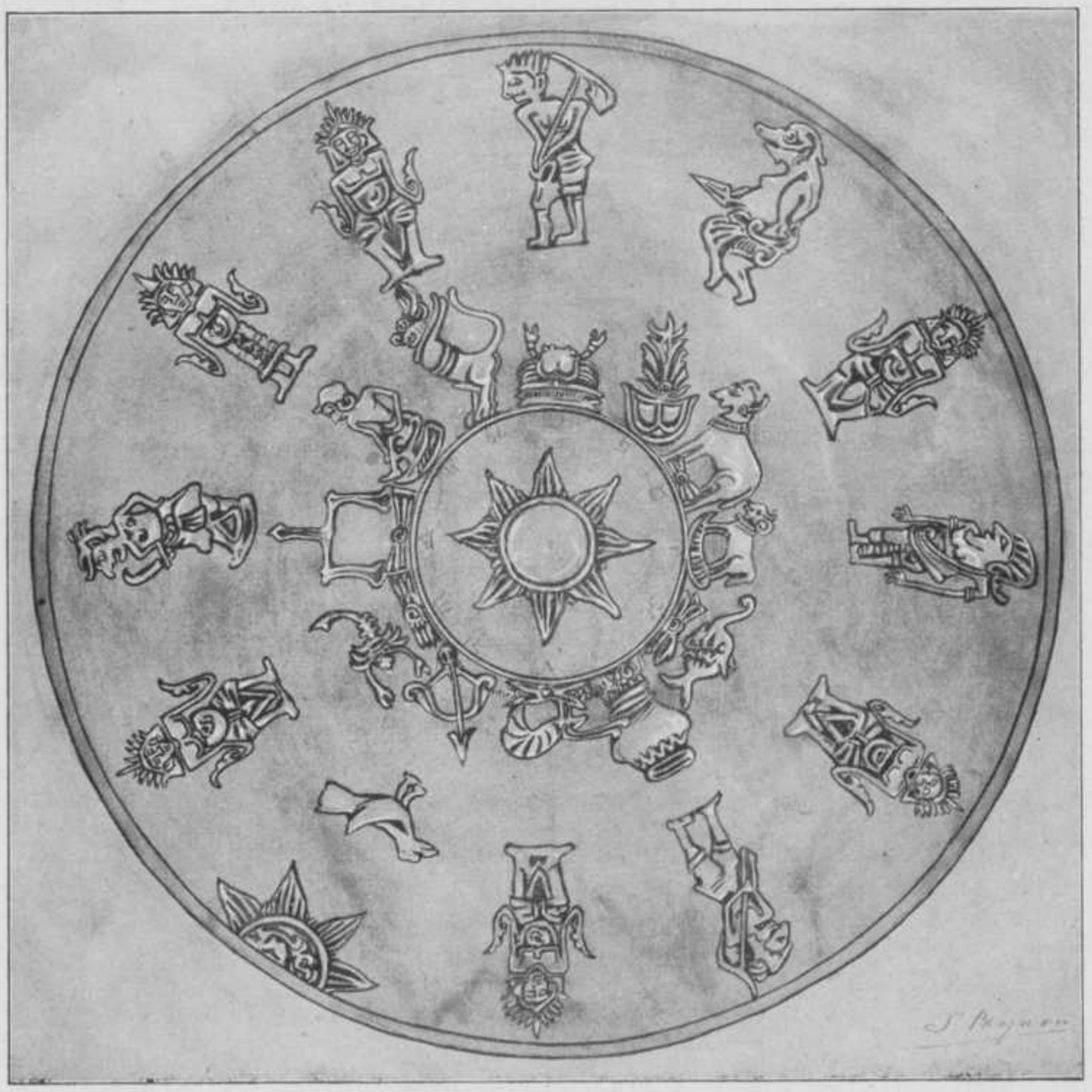

FIGUUR 149 — 150. Beelden uit West=Java van onbekende beteekenis. Op West=Java vindt men vele van deze door de Badoei's als vooruderbeelden vereerde oudheden met eenigen hindoe=javaanschen invloed. De landstreek heeft zeer weinig contact gehad met de midden= en oost=javaansche culturen, niettegenstaande er toch een hindoeïstisch rijk moet hebben bestaan, Padjadjaran geheeten, en er ook enkele inscripties zijn gevonden. Veel vertellen deze ons echter niet.
Fig. 149: godheid(?) Fig. 150: Olifant (Zie nog het onderschrift bij fig. 153). Museum Batavia

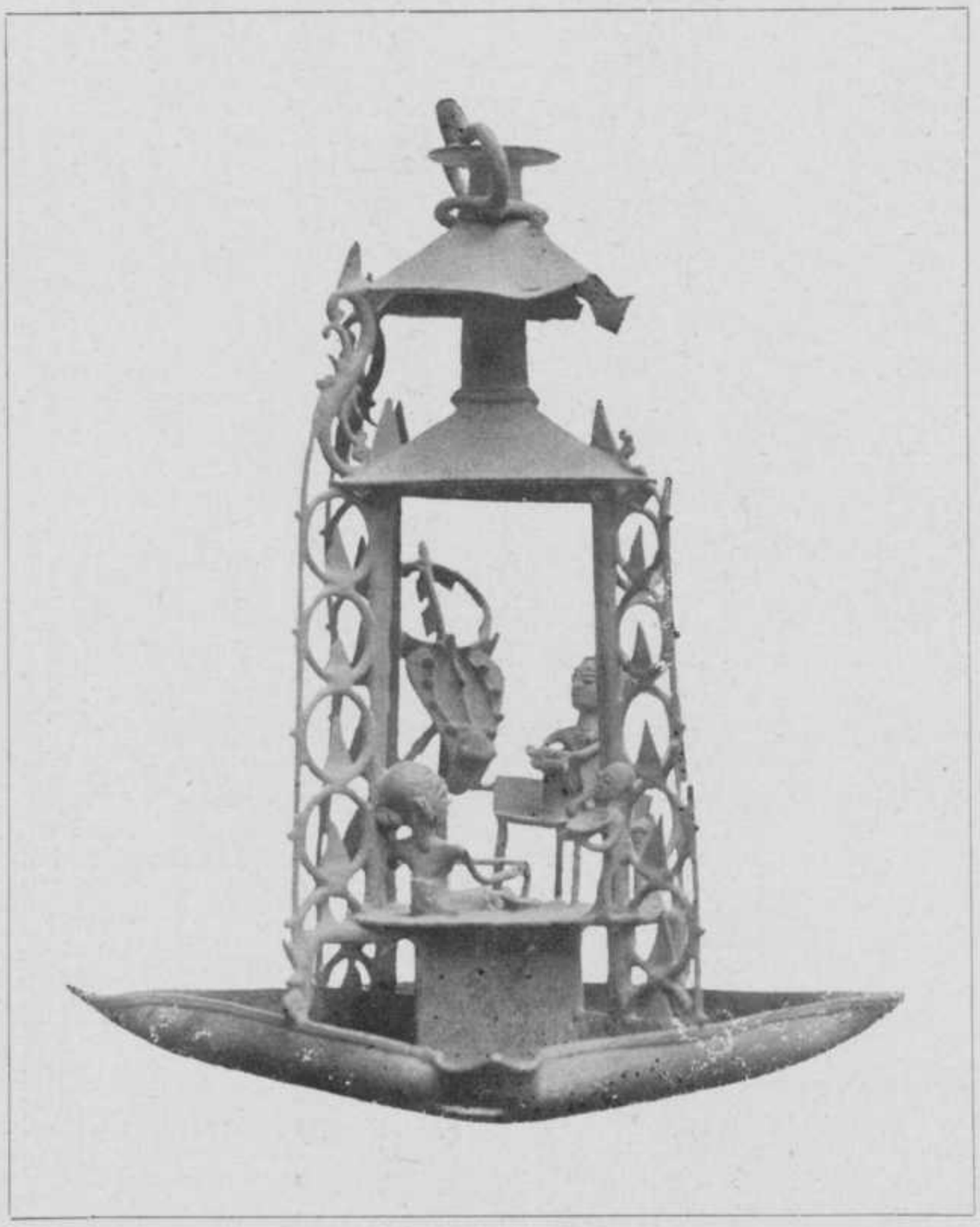
FIGUUR 151. Zodiakbekers van brons, aldus genoemd naar de teekens van den dierenriem, die erop voorkomen (onderste rij, zie ook fig. 152). Sommige dezer bekers, waarvan de oorspronkelijke bestemming onbekend is, doch die tegenwoordig in de Tĕnggĕr=streek nog gebezigd worden bij de offerplechtigheden der nog immer niet=moehammadaansche bevolking, zijn voorzien van een jaartal. De linksche op onze figuur (van Bali) draagt het jaartal 1253 Sjaka (= 1331 A.D.). De andere is van den Tĕnggĕr (zie het kaartje op fig. 75).

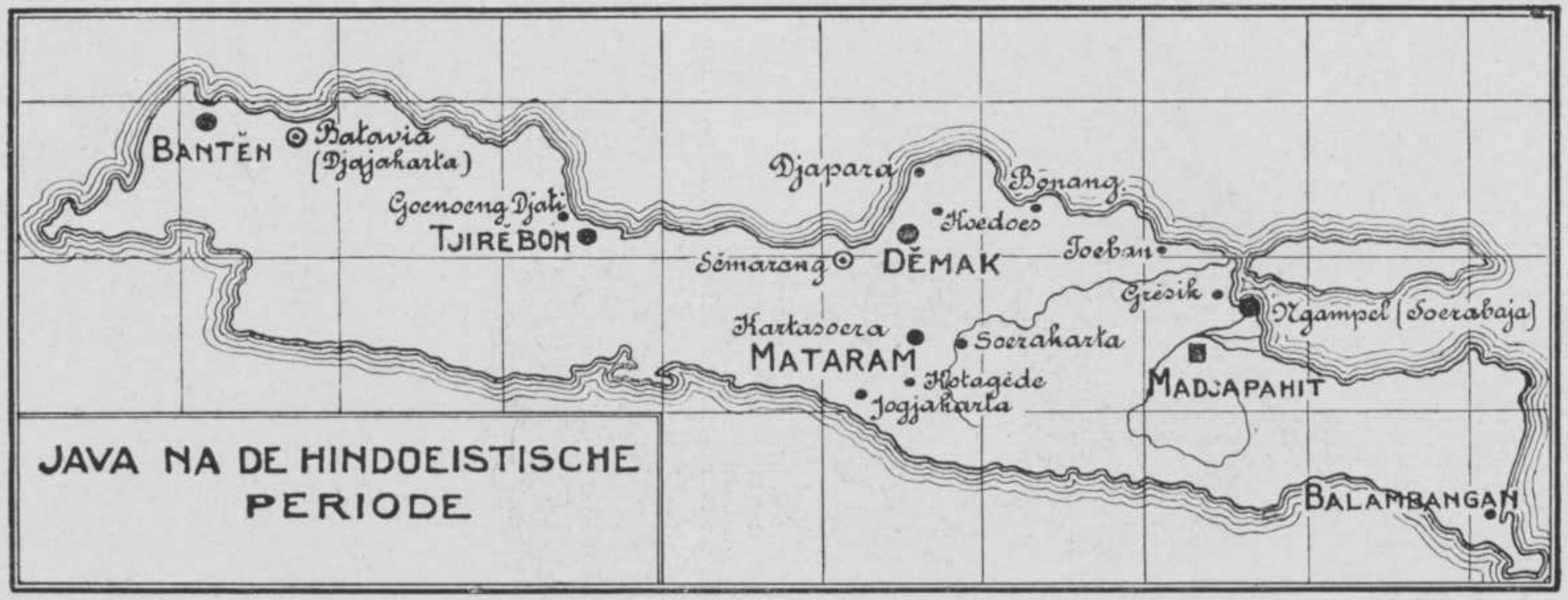
FIGUUR 152. Afteekening van de oud=javaansche dierenriemteekens, zooals die op de zgn. zodiakbekers voorkomen. In 't midden een zon, daaromheen de twaalf teekens. De buitenste rij bevat enkele godenfiguren temidden van on=javaansch aandoende onbekende gestalten.

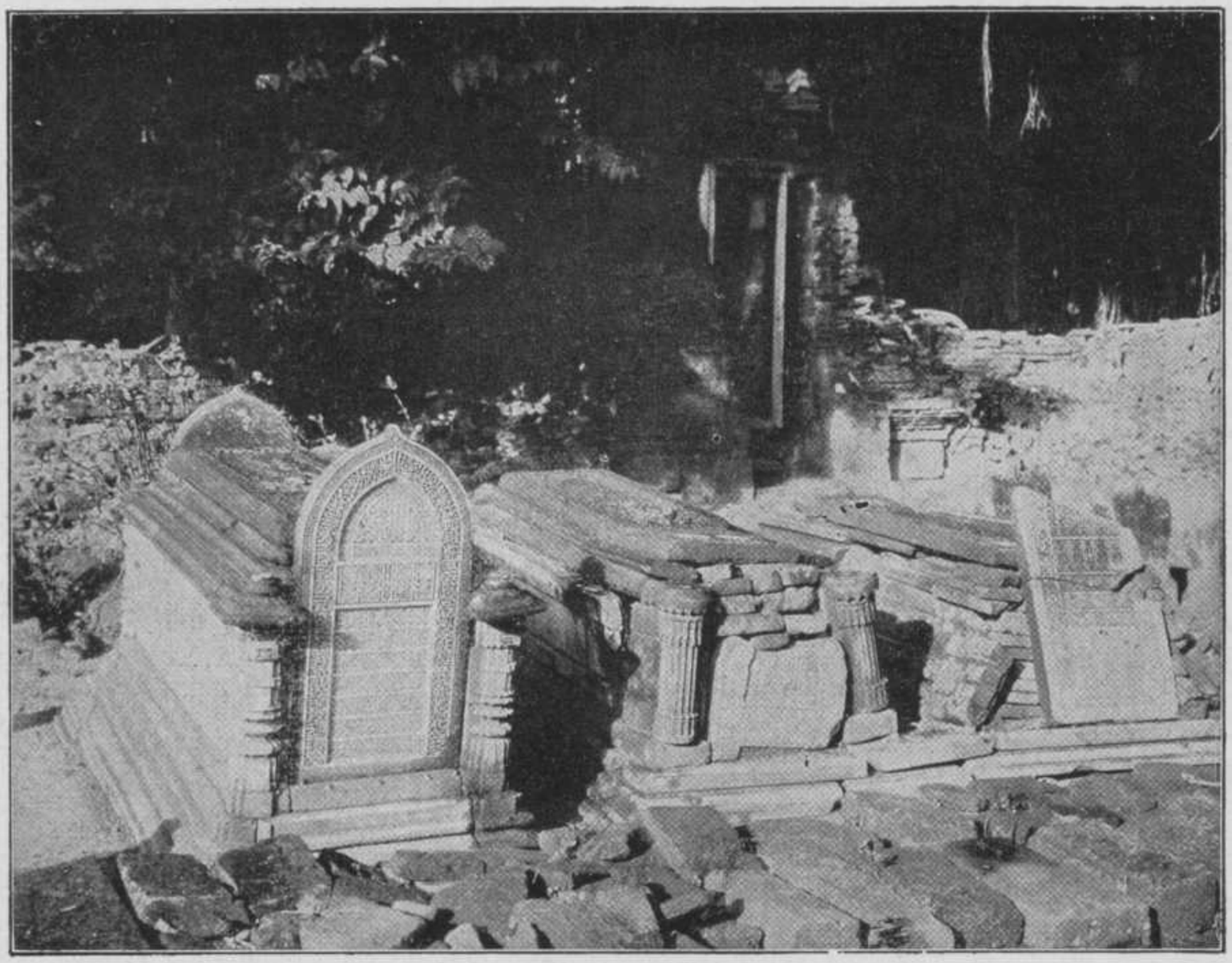
FIGUUR 153. Bronzen handschellen, van links naar rechts met de grepen in den vorm van een wadjra (donderkeil, zie fig. 54, 55), tjakra (zonnerad), trisjoela (drietand, zie fig. 102), naga en lingga (Sjiwa=phallus). Afkomstig uit de Tĕnggĕrstreek. Er zijn nog twee bevolkingsgroepen op Java die den Islam zelfs niet officieel aanhangen, de Tĕnggĕreezen op Oost=Java en de Badoei's op West=Java. De godsdienst der Tĕnggĕreezen komt met die der Baliërs overeen, terwijl die der Badoei's meer oud=inheemsche trekken bewaard heeft.

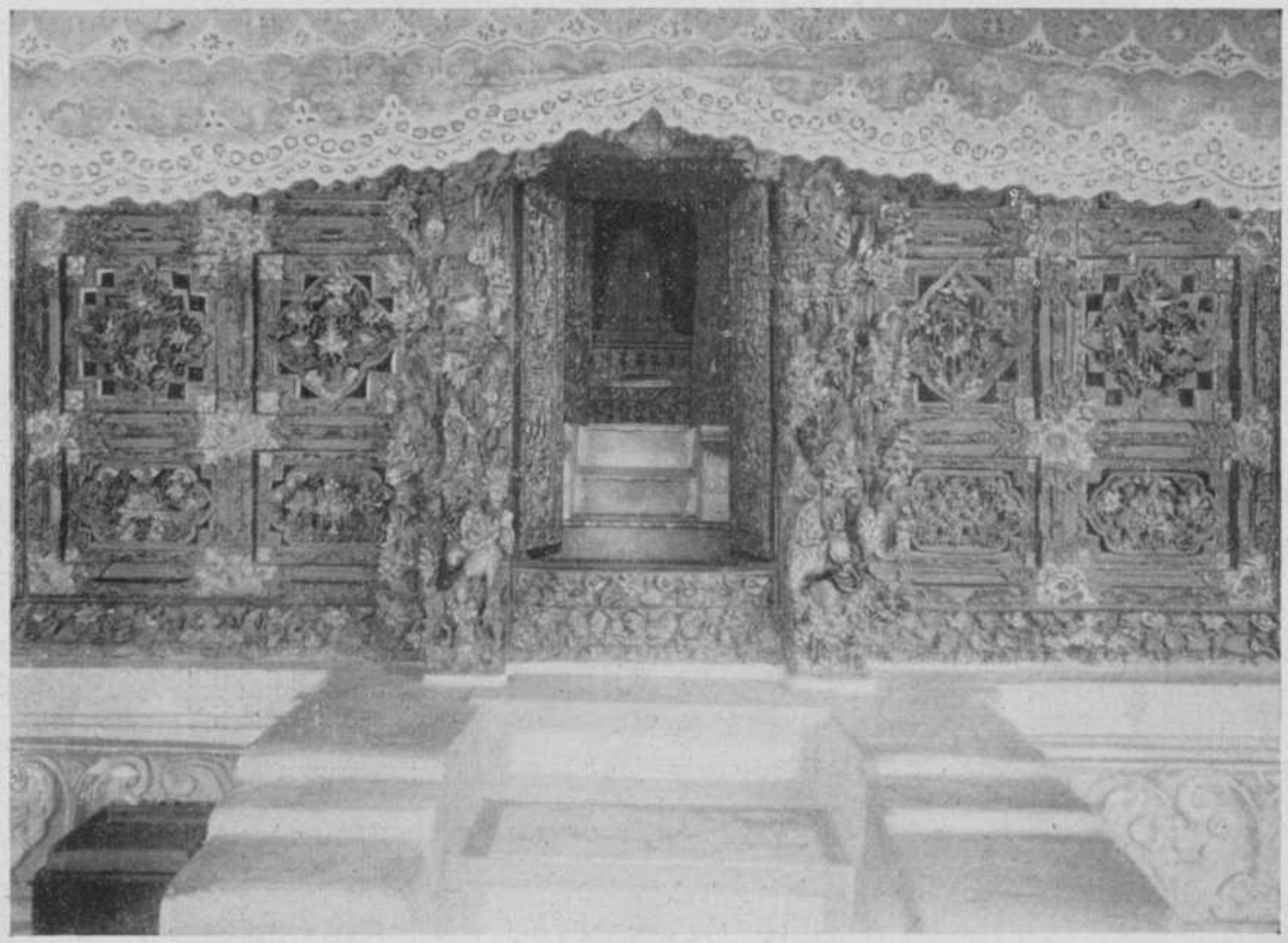
FIGUUR 154. Bronzen lamp met voorstelling, misschien van de oud-inheemsche legende van Watoe Goenoeng, die als kind van zijn moeder wegliep en haar later, haar niet herkennende, huwde. Dergelijke bronzen en koperen lampen behooren tot den laatsten hindoeïstisch-javaanschen tijd ; de plaats hunner herkomst is meestal in de omgeving van den Kawi of Tĕnggĕr gelegen. Het hier afgebeelde exemplaar is misschien uit de omgeving van den Lawoe afkomstig. (Museum Batavia)

FIGUUR 155. De periode van godsdienstovergang is nog zeer duister. Historisch betrouwbare berichten van javaansche zijde zijn er niet en uit enkele uitheemsche gegevens, vergeleken met inheemsche tradities, moet men zich een beeld der gebeurtenissen vormen. Zeker is, dat de islamisatie van de kust uit geschiedde, waar de Islam door kooplieden was gebracht. De brengers van den Islam (wali's) zijn dan ook alle in dergelijke kuststeden begraven. Toen eenmaal de kuststreken moehammadaansch waren en Madjapahit door strijd met een hindoeïstischen rivaalstaat verzwakt, ontwikkelde zich in Dĕmak een moehammadaansch machtscentrum; vandaar uit heeft de hegemonie zich naar Midden=Java verplaatst (eerst naar Padjang, toen naar Mataram). Ten slotte speelde Kota Gĕde de rol, die vroeger door Madjapahit was gespeeld en breidde zich achtereenvolgens de macht van Mataram over Midden= en Oost=Java uit. De gevaarlijkste tegenstander bleek echter op den duur de Oost=Indische Compagnie te zijn, die in de troebelen der voortdurende burgeroorlogen haar macht wist uit te breiden. In 1755 werd Mataram door haar verdeeld in Soera=karta en Jogjakarta, welke staten, in omvang zeer beknot, heden nog de voornaamste Zelfbesturen zijn. Het overige Java kwam in den loop der laatste eeuwen direct onder het uit de Compagnie ontwikkelde Nederlandsch=Indische Gouvernement.

FIGUUR 156. Graf van Malik Ibrahim, den brenger van den Islam op Java, in 1419 te Grĕsik gestorven. Van een eigen javaansch karakter is nog geen sprake; de steenen platen aan voor= en achterzijde (maesan) zijn van elders afkomstig (Cambay, Voor=Indië. Dit is tevens de streek vanwaar de eerste pogingen tot islamisatie zich naar den Archipel richtten).

FIGUUR 157. Graf van Soenan Giri (een der wali's), eveneens gelegen bij Grĕsik. Het houtsnij= werk is uit later tijd en vertoont sterke verwantschap met balisch snijwerk. Geheel achterin schemert het eigenlijke, zeer heilige graf. De heiligenvereering, niet in overeenstemming met de leer= stellingen van den oorspronkelijken Islam, bloeit op Java zeer en knoopt misschien aan bij de oud= inheemsche vereering van den leeraar (goeroe) en heilige plaatsen (poenden).

FIGUUR 158. Mĕnara (minaret) te Koedoes, welke plaats een voorname rol heeft gespeeld in de islamisatie van de Noordkust. Zuiver voor=moehammadaansche bouw, op Bali nog zeer verbreid als toren voor de koel=koel, het signaalblok. Ook het toempangdak, voor de moskeeën (mĕsigit) gebruikelijk, is voor=moehammadaansch. (Zie ook fig. 163.)

FIGUUR 159. Moskee (mĕsigit) te Sĕndang Doehoer, eveneens een oud=moehammadaansch centrum aan de Noordkust (bij Toeban). Het geheel is van voor=moehammadaanschen en nauw bij den balischen aanknoopenden stijl en vertoont een interessante overgang naar den nieuw=javaanschen stijl der mataramsche poorten. Men lette op de voor latere poorten kenmerkende vleugels links en rechts van de gesloten poort op den achtergrond.

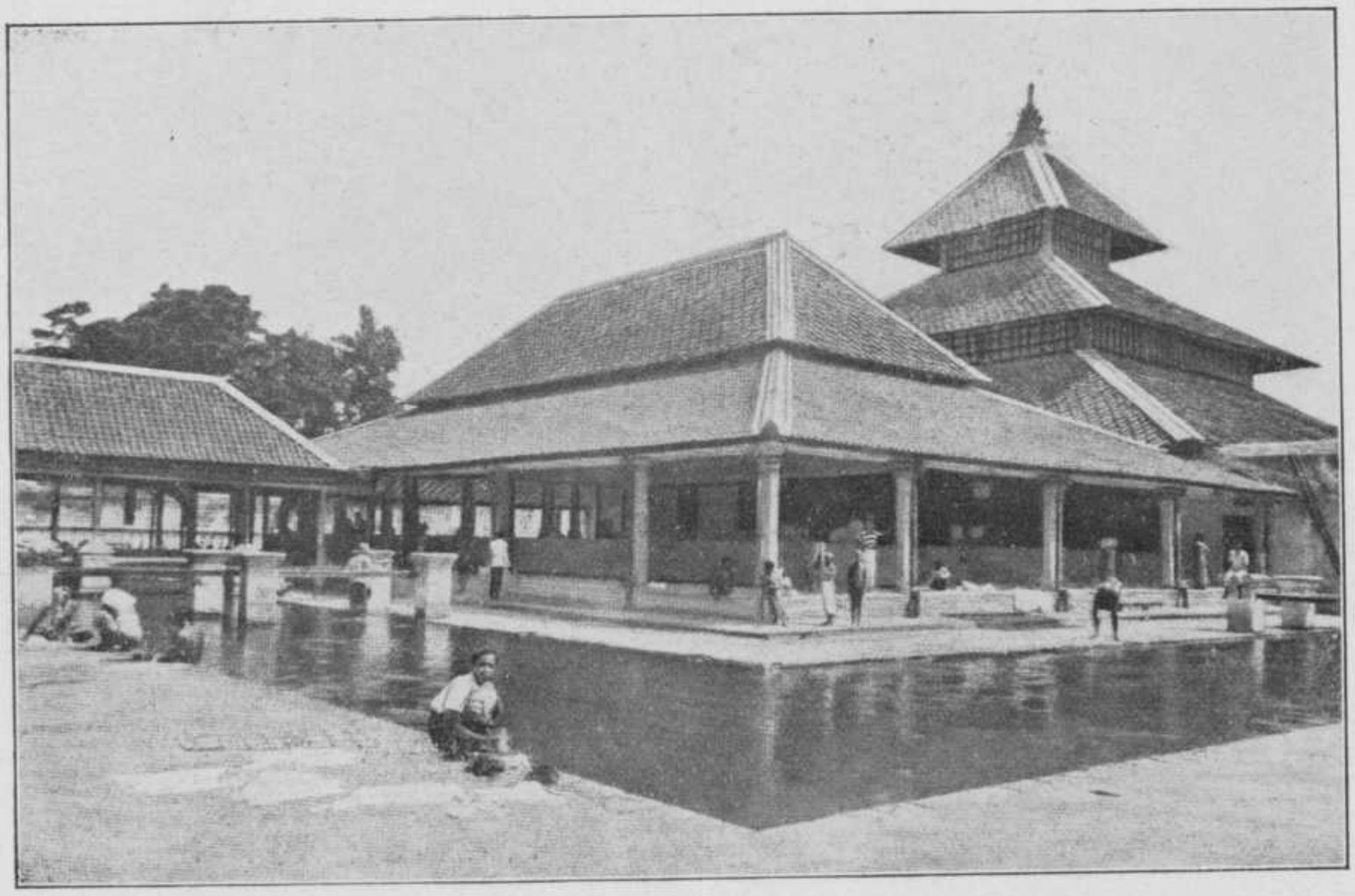
FIGUUR 160. Poorten te Koedoes (zie ook fig. 158). Op den voorgrond de „tjandi bĕntar", ook op Bali de gebruikelijke eerste poort. De oorsprong van deze eigenaardige „gespleten poort", die reeds in den Madjapahitschen tijd voorkomt (zie fig. 116), ligt nog in het duister. De poort daarachter (gapoera) geeft toegang tot het afgesloten erf. Links en rechts van de poorten de eigenaardige vleugels, die later werkelijke vleugels worden (vergel. fig. 186). Intusschen behoeven al deze en dergelijke bouwwerken niet opzettelijk voor moehammadaansche doeleinden gebouwd te zijn, doch is het zelfs zeer waarschijnlijk dat men oude tempelerven bezigde om er, met eenige verandering, een moskeeërf van te maken. Vele zullen dus reeds uit den voor=moehammadaanschen tijd dateeren. Met de eigenlijke mĕsigit staat het echter anders. De tempels zelf waren niet bestemd voor het opnemen eener menigte, daartoe was hun inwendige te klein. Voor mĕsigit, waar velen samen moesten komen, bezigde men dus houten pĕndapa's, bangsals en andere ruime bouwwerken.

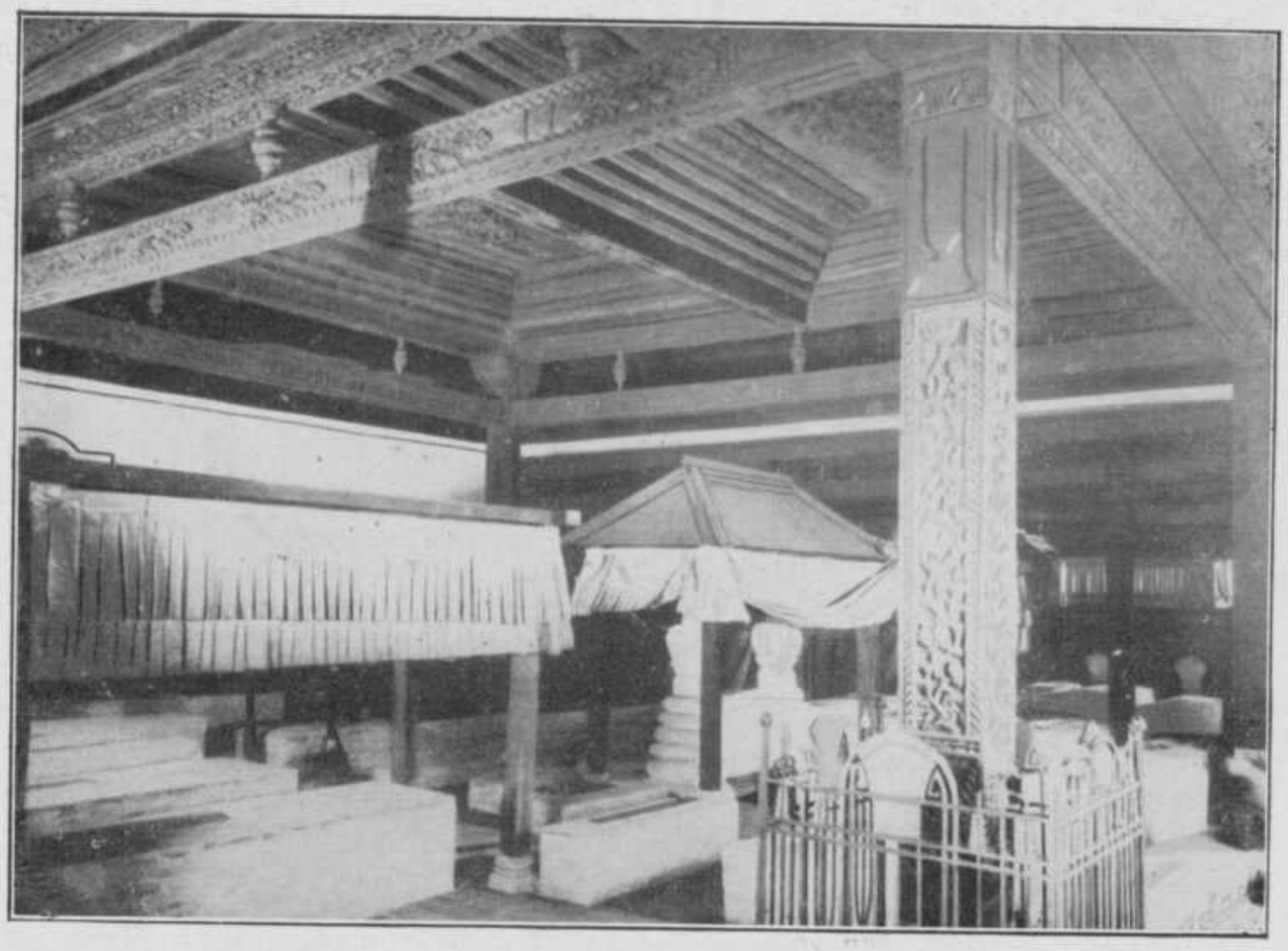
FIGUUR 161. Poort van het graf van Soenan Bonang (een der wali's) te Toeban aan de Noordkust. Rechts een maesan (grafsteen) met hindoejavaansch ornament. Het muurtje daarachter is de kĕlir, het scherm, dat den doorkijk door de poort naar oud-inheemsch gebruik moet beletten. Poort en muren zijn gepleisterd; het pleister der latere bouwwerken dient echter helaas maar al te vaak om het slechte metselwerk te bedekken. De madjapahitsche baksteenen zijn zeer hard en groot en overtreffen de latere verre in kwaliteit; een van de redenen, waarom zij zoo gezocht zijn en vele madjapahitsche ruïnes geheel verdwenen. Voor den vorm van het dak vergelijk op fig. 82 de nissen links en rechts van de poort en fig. 145. Een afzonderlijke als zoodanig gekenmerkte moehammadaansche stijl bestaat op Java niet; van een machtigen vreemden kunstinvloed, zooals die in Indië den stoot gaf tot een nieuwen stijl, is hier geen sprake geweest. Alles heeft zich in eigen boezem afgespeeld. De soberder vormen van sommige moehammadaansche baksteenbouwwerken moeten aan andere oorzaken worden toegeschreven dan aan leerstellige; elders op Java vindt men dergelijke bouwwerken met zeer rijk ornament.

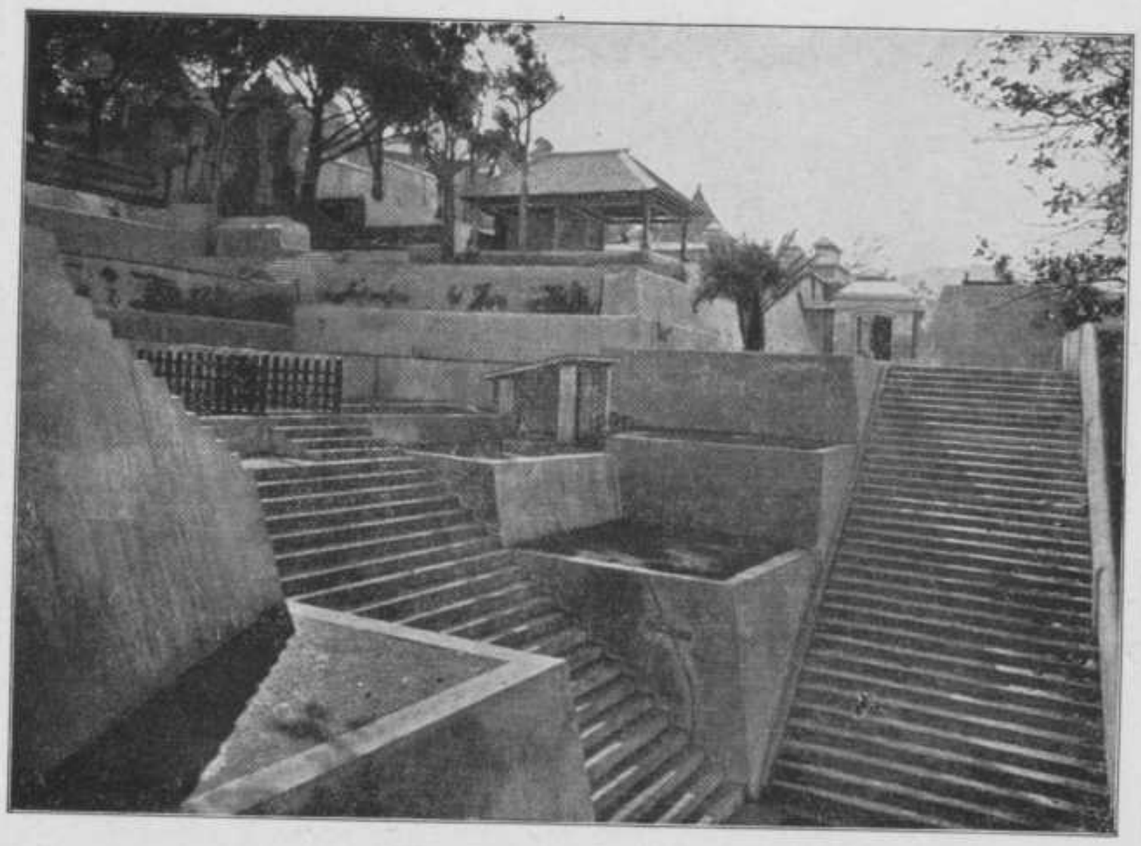
FIGUUR 162. Inwendige van de moskee van Dĕmak, met de vier ronde houten zuilen, van ijzeren banden voorzien, die bij de geheele restauratie van 1848 met nog acht pijlers met snijwerk als restanten van het oorspronkelijke bouwwerk werden gebruikt. De stichting van de oorspronkelijke moskee is verbonden aan vele legenden; het zevenmalig bezoek eraan op een vasten datum en het meebrengen van water uit den moskeeput geldt voor sommigen als bijna even verdienstelijk als het volbrengen van de bedevaart naar Mĕkah (Mekka).

FIGUUR 163. Moskee (mĕsigit) te Jogjakarta, gelegen aan de aloen=aloen lor (fig. 167). De meeste mĕsigits liggen op Java aan de westzijde van de aloen=aloen, hetgeen met het oog op de keblat, de oriënteering op Mekka, geschiedt. Geheel achteraan de eigenlijke mĕsigit, daarvoor de soerambi, waar de bĕdoeg (de trom die tot het gebed oproept, zie fig. 254) geplaatst is. Rondom een gracht voor de wasschingen. De overdekte gang voert zoowel voor regen= als gracht=water droog naar de mĕsigit. De soerambi komt slechts bij de javaansche moskeeën voor.

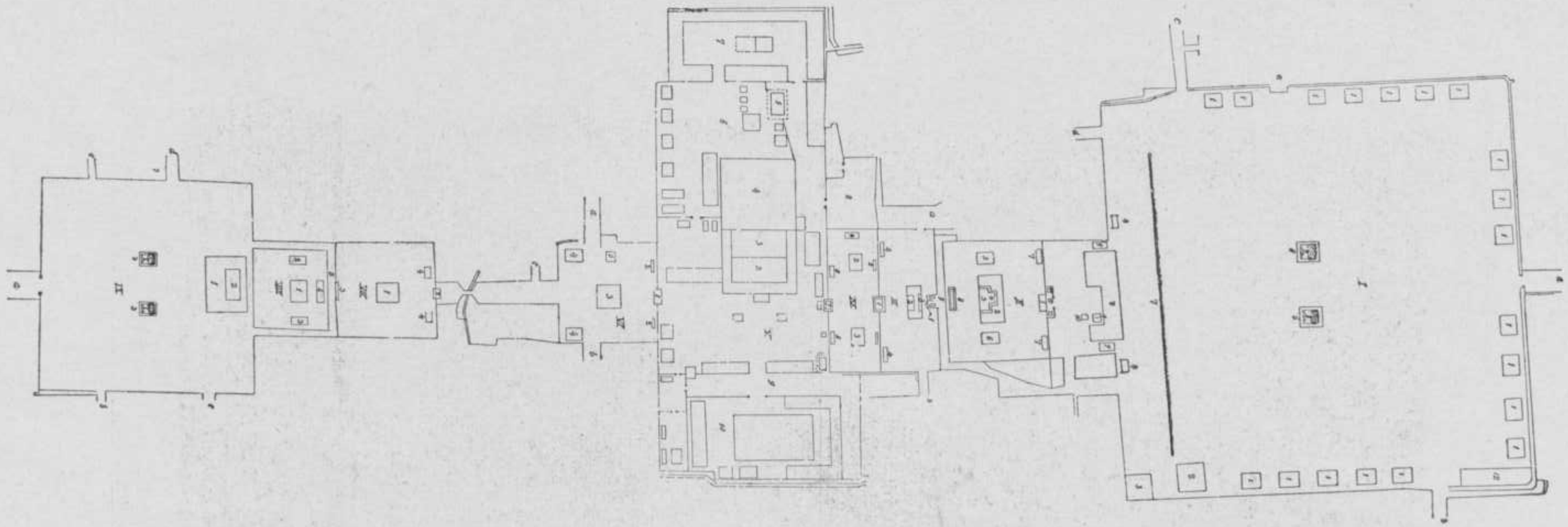
FIGUUR 164. Sultansgraven te Kota Gĕde, de oude kraton van Senapati, Matarams stichter (overleden 1601). Men lette op de houtconstructie van het dak, met de vier pijlers (saka goeroe), de middenbalk (dada pĕksi) en het smaakvolle oude snijwerk. Onder afzonderlijke baldakijns de graven.

FIGUUR 165. Sultansgraven te Imogiri. Deze plaats bergt de graven der vorsten van Soerakarta en Jogjakarta en is op een heuvel gelegen, waartoe 360 trappen toegang geven. De soeltans van Jogjakarta worden in het westelijk gedeelte, de Soesoehoenans van Soerakarta in het oostelijk gedeelte begraven. De eerste daar begraven vorst is Soeltan Agoeng, de belegeraar van Batavia (1613 — 1645).

FIGUUR 166. Moskee te Batavia, de in 1619 door Coen gestichte hollandsche handelsvesting, vanwaaruit een langzaam werkende westersche invloed zich over Java verbreidde, later, na de verwesterscching der andere handelsplaatsen op Java, in sneller tempo. Het gebouw dateert uit 1761 en is de moskee eener balische kampong in Batavia. Het vertoont een merkwaardig samengaan van indonesische bouwdeelen (dak, ramen) met hollandsche (hoekstijlen, deur met bovenlicht). Voor de deur hangt een ouderwetsche lamp. Uit de hoeken van de daken steken typische balische of oost=javaansche onhoogwippende poenggĕls. (Zie voor de ramen nog fig. 174). Hollanders en Javanen hebben in hun bouwstijlen en levenswijze veel aan elkaar ontleend, doch vaak is het bewustzijn daarvan reeds geheel verdwenen. Het hollandsch=indische landhuis heeft, wat de indeeling betreft, veel javaansch en omgekeerd vindt men in de javaansche kratons en regentswoningen herhaaldelijk hollandsche bouwdeelen of geheele bouwsels. Op Bali bestaat zelfs een zeer geliefd ornamentpatroon, een soort renaissance=cartouche, onder den naam patra wolanda, „hollandsch patroon".

FIGUUR 167. Plattegrond van de kern van den in 1760 gebouwden kraton van Jogjakarta. De eigenlijke kraton strekt zich veel verder uit en vormt een zeer dichtbevolkte stad op zichzelf. Men heeft eenige merkwaardige overeenkomsten willen constateeren tusschen de ~~bouwwerken~~ vermeende bouwvallen van een kraton uit de 10e eeuw (die van den legendarischen vorst Ratoe Baka bij Prambanan) en de huidige kratons. Rechts het groote noordelijke voorplein (aloen=aloen lor), links het kleinere zuidelijke plein (aloen=aloen kidoel), beide met de heilige omtuinde waringinboomen (waringin koeroeng). Westelijk van de aloen=aloen lor ligt de mĕsigit (niet ingeschetst). Achtereenvolgens geven verschillende hoven, waarvan de eerste (I) Sitinggil heet (siti inggil = hooge grond) en door den vorst o.a. gebruikt wordt als schouwplaats bij de garĕbĕg (wapenschouw der oude corpsen) toegang tot het binnenste deel (V), de Kĕdaton, het eigenlijke vorstenverblijf. De toegangspoorten zijn wederom voorzien van afsluitende schermen om den rechten doorgang te beletten; ook liggen zij niet in een rechten lijn. De indeeling van den kraton is aan een vast schema gebonden.

FIGUUR 168. Noordelijke toegangsweg tot den kraton te Jogjakarta. Stedebouwkundig levert de kraton talrijke interessante en belangrijke zaken op. In het bijzonder zijn de aloen=aloens met hun ruime toegangen zeer schoon, waartoe het machtige geboomte niet weinig bijdraagt.

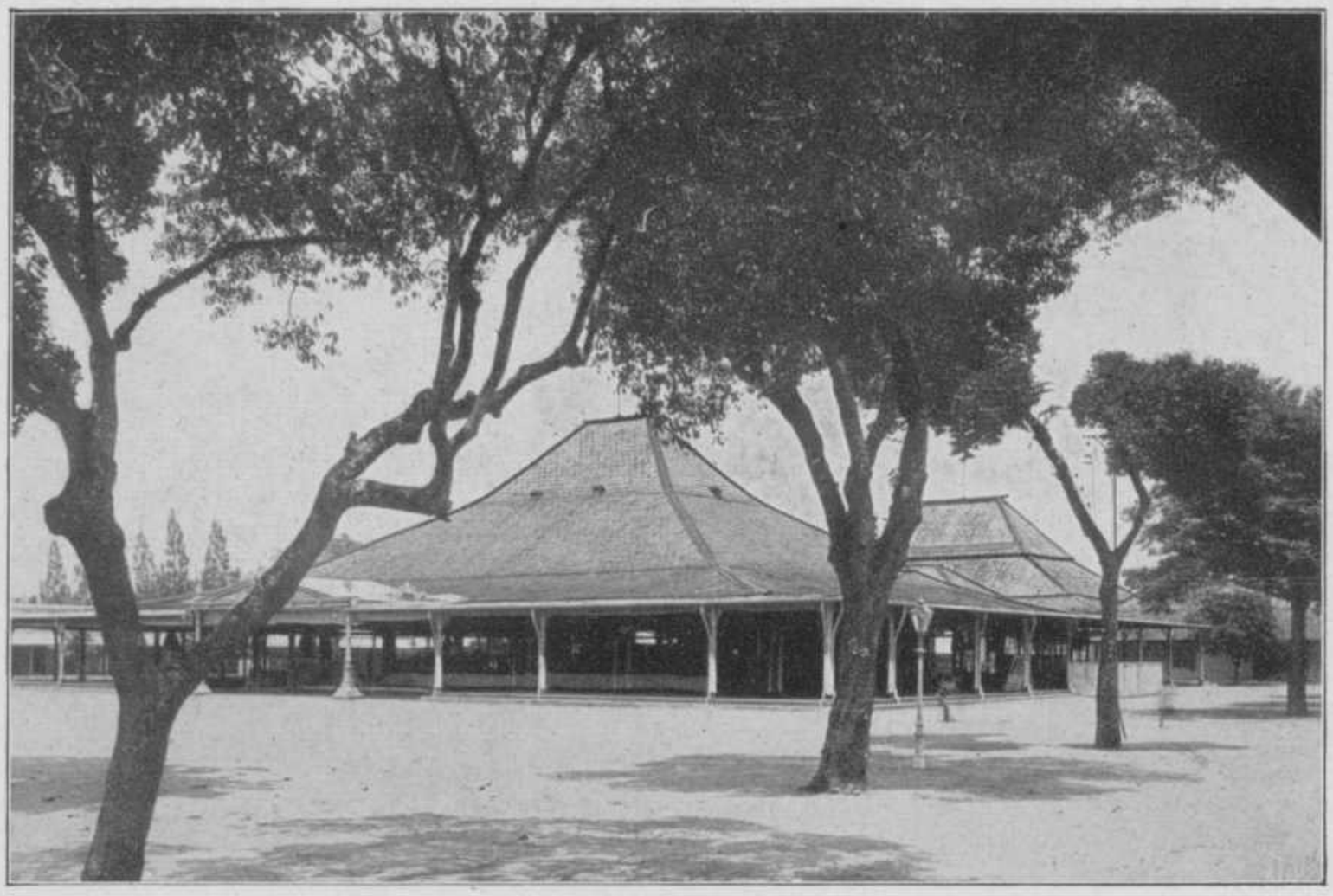
FIGUUR 169. Aloen=aloen kidoel (zuidelijk plein) van den kraton te Jogjakarta. Zie fig. 167 No. IX. Op den achtergrond de zuidelijke toegang. Links en rechts de waringin koeroeng (die van het noordplein heeten Dewadaroe, Godenboom, en Djajadaroe, Overwinningsboom). De vorstelijke begrafenissen verlaten den kraton langs dit zuidelijke plein; de vorstengraven liggen in het Zuidergebergte (Imogiri).

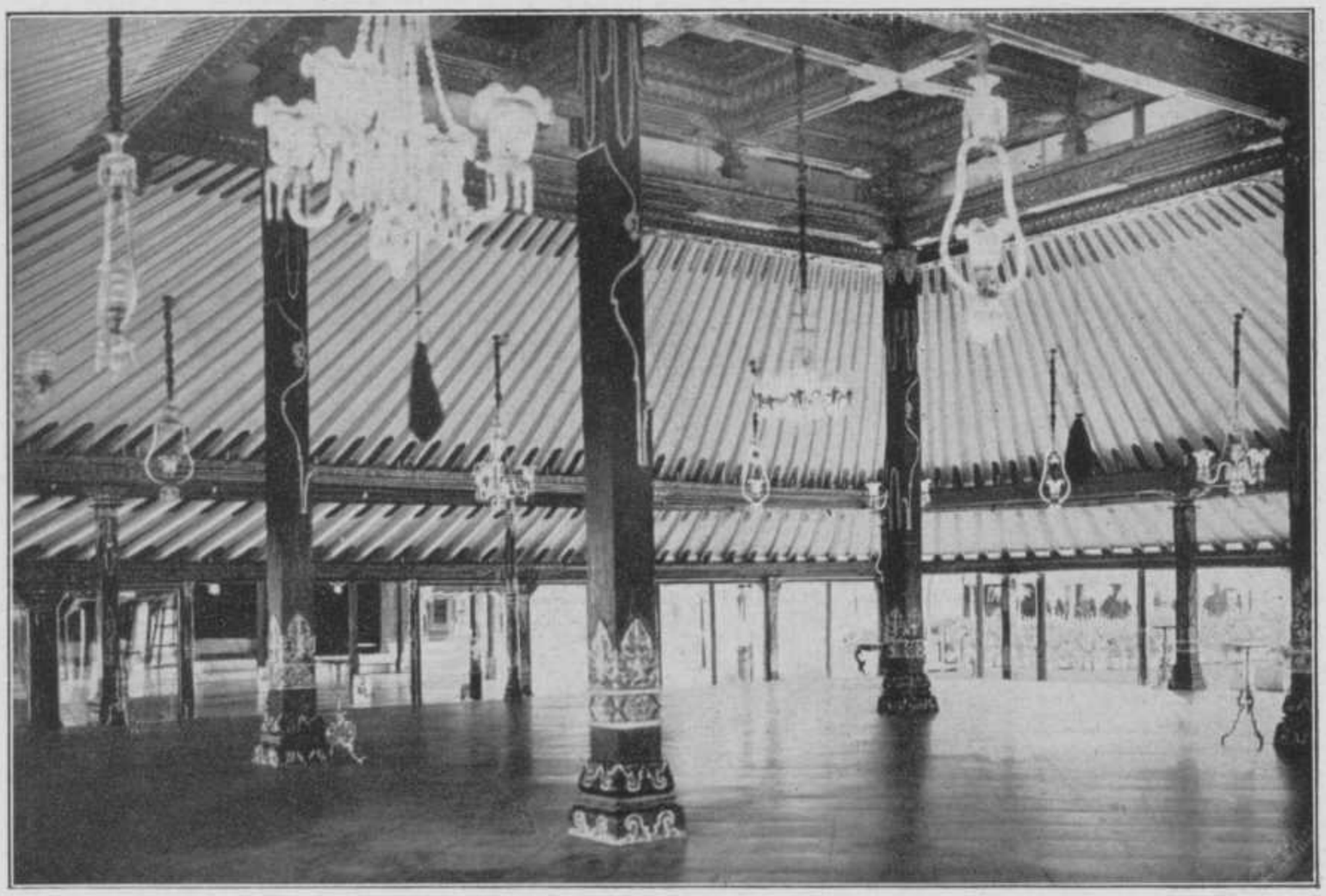
FIGUUR 170. Poort in den kraton te Jogjakarta. Typisch javaansche poort met een kĕlir, scherm, dat den doorkijk belet. Op het scherm twee naga's. De naga vormt ook in den kraton een zeer voornaam versieringsmotief, evenals elders in de javaansche kunst. Het is het indonesisch mot'ef bij uitnemendheid.

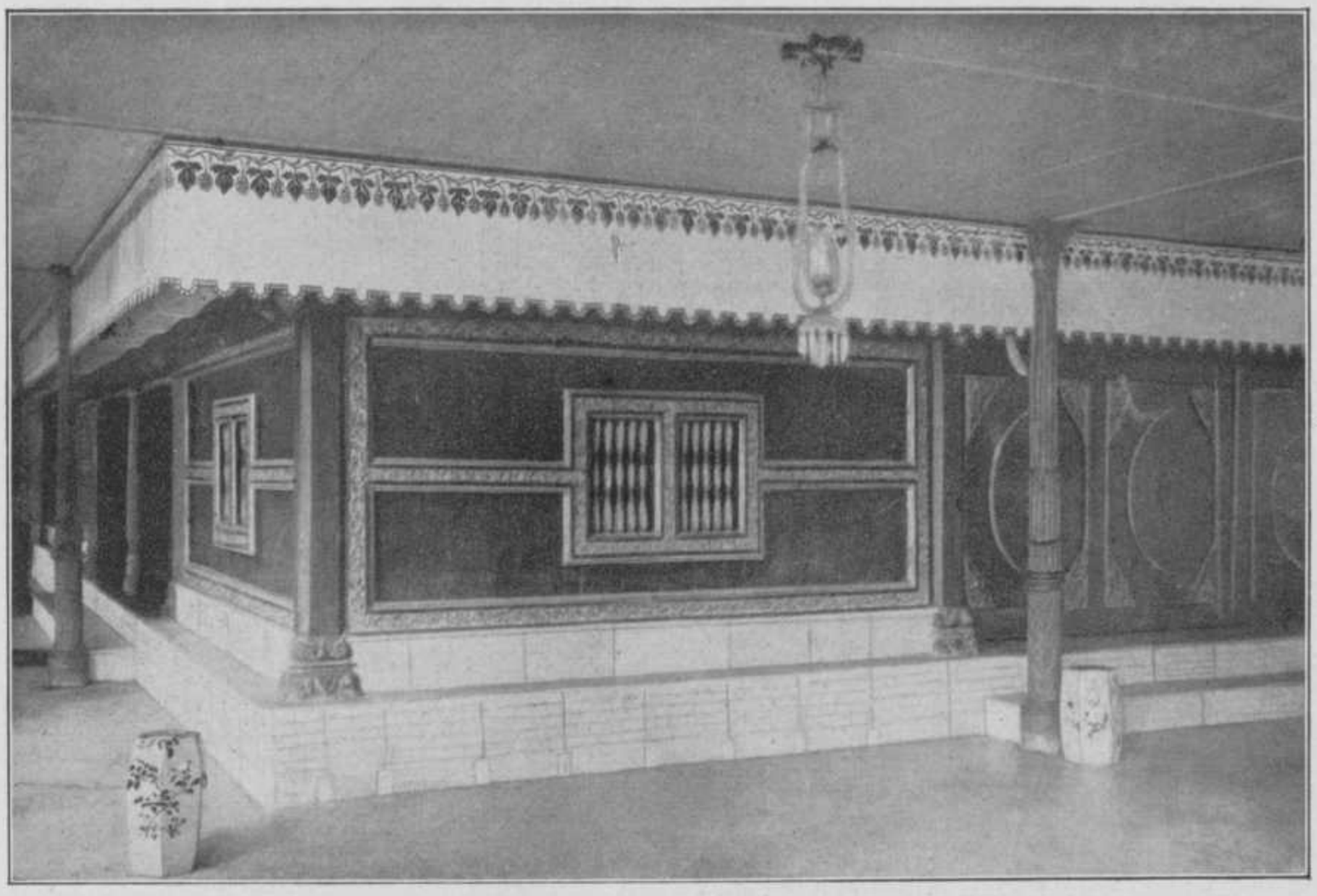
FIGUUR 171. Zuidelijke poorten in den kraton te Soerakarta. Duidelijk merkbare hollandsche invloed, het even opwippende dak is echter weer javaansch. Westersch ook zijn de deuren en de zuilen van de tweede poort. Over het algemeen heeft de solosche kraton (Soerakarta) meer open gestaan voor westersche invloeden dan de Jogjasche.

FIGUUR 172. Groote pĕndapa van de Mangkoenĕgaran (Soerakarta). De Mangkoenĕgaran is het rijk van den Mangkoe Nĕgara, een der vier javaansche Zelfbesturen. Typisch beeld van een vorstenwoning met de twee hooge daken, een boven de pĕndapa (open voorhal), een boven het eigenlijke gesloten huis (dalĕm), met voorgalerij (pringgitan, waar de wajang (ringgit) wordt vertoond), djĕrambah, groote binnenruimte en gadri, achtergalerij (zie fig. 189).

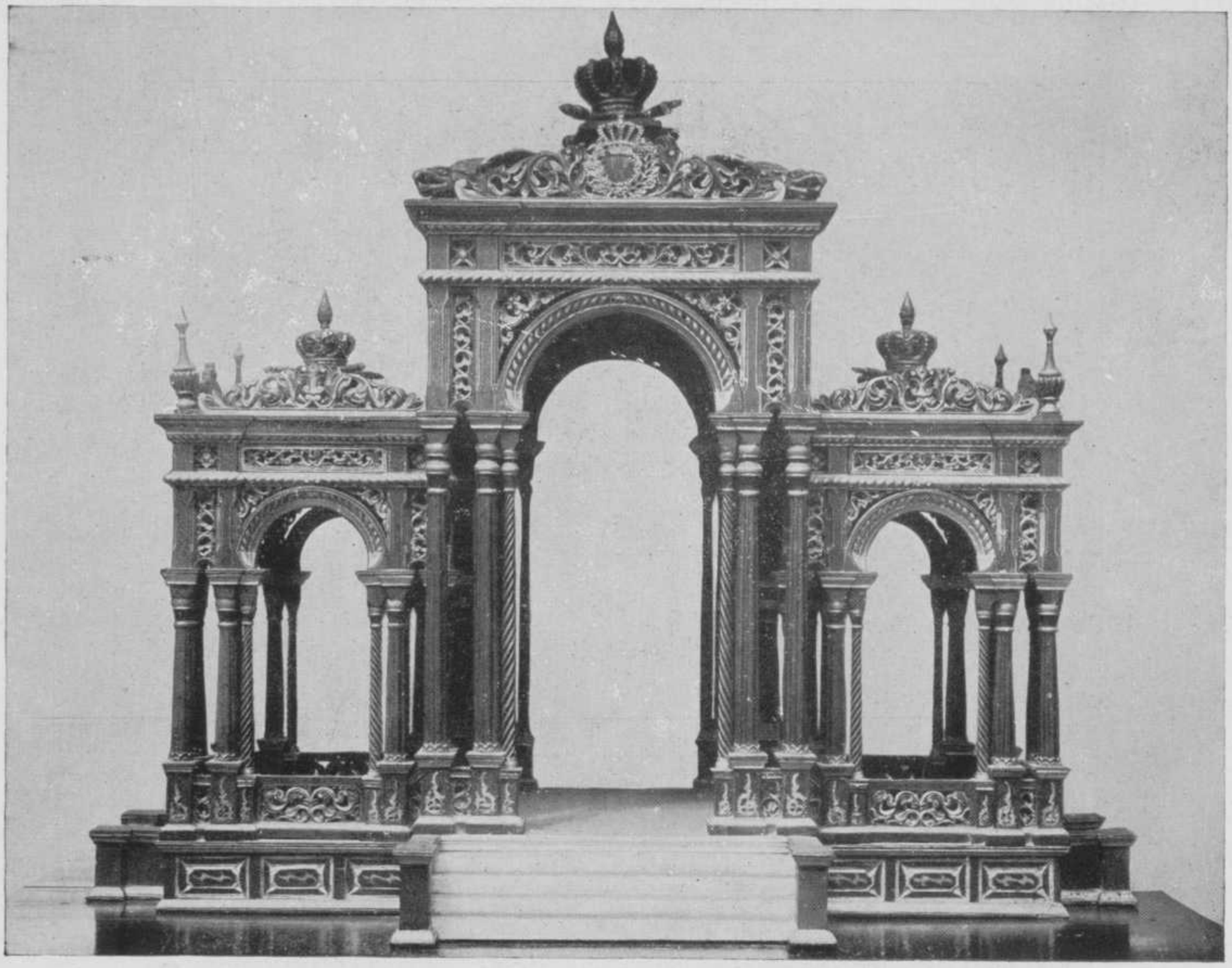
FIGUUR 173. Bangsal Kĕntjana, troonhal in den kraton te Jogjakarta. (Zie fig. 167 : V: 2). Tegen de schacht der vier saka goeroe, hoofdstijlen, een typisch javaansche ornamentlijn. De daksparren liggen niet parallel, doch komen naar ouden bouwtrant in de nok bij elkaar. De vloer is van marmer, het houtwerk rood en goud beschilderd. Het bouwwerk, eigenlijk een pĕndapa, wordt gebruikt voor plechtigheden en officieele ontvangsten.

FIGUUR 174. Prabajĕksa in den kraton te Jogjakarta (fig. 167 : V: 4), het eigenlijke woonhuis (dalĕm) van den vorst, in gesloten toestand. De deuren rechts met westerschen invloed, de ramen echter oud=javaansch (men vergelijke fig. 166). Deze ramen met spijlen treffen wij in de oud=javaansche steen=bouwkunst niet aan, wel in de ruïnes van Angkor in Kambodja, die misschien als een overblijfsel eener hout=architectuur, in steen gecopieerd, zijn op te vatten. De gegoten ijzeren zuilen links en rechts nieuw, op de hoeken origineele hoekstijlen. Het houtwerk rood en goud.

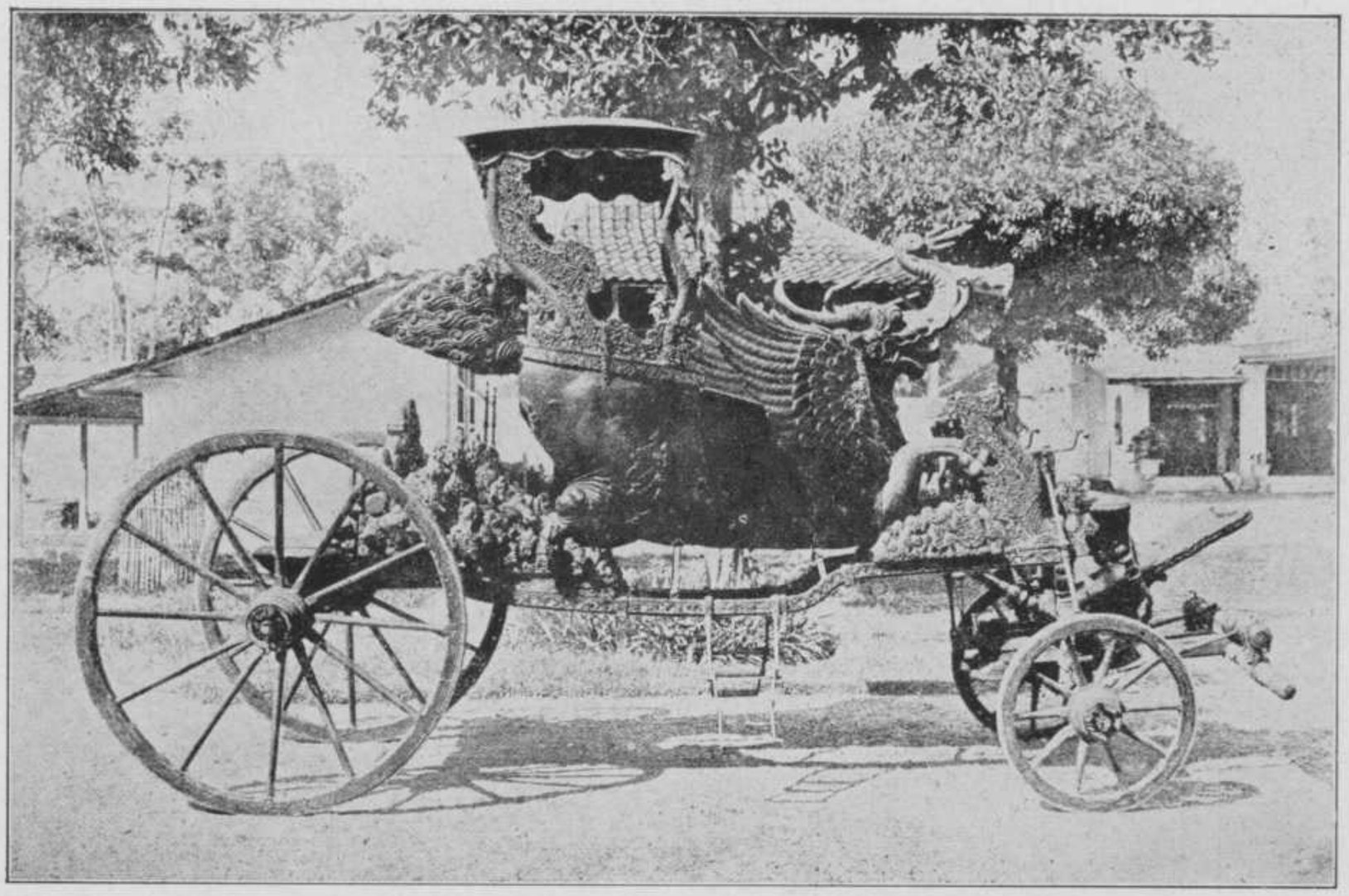
FIGUUR 175. Praalbed (krobongan) in de Boeminatan (woning van Pangeran Boeminata) te Jogjakarta. De krobongan bevindt zich in het aan Dewi Sri of den Naga gewijde gedeelte van het javaansche huis (pasren of pĕtanen) en is de plaats waar de voornaamste der huwelijksceremoniën plaats hebben. Het is steeds van talrijke kussens voorzien, die soms met kostbare stoffen zijn overtrokken. Voor de krobongan de lamp, de twee paidons (spuwvazen) en twee traditioneele beelden (een man en vrouw, als bruidegom en bruid gekleed), waarvan de beteekenis en oorsprong onbekend zijn.

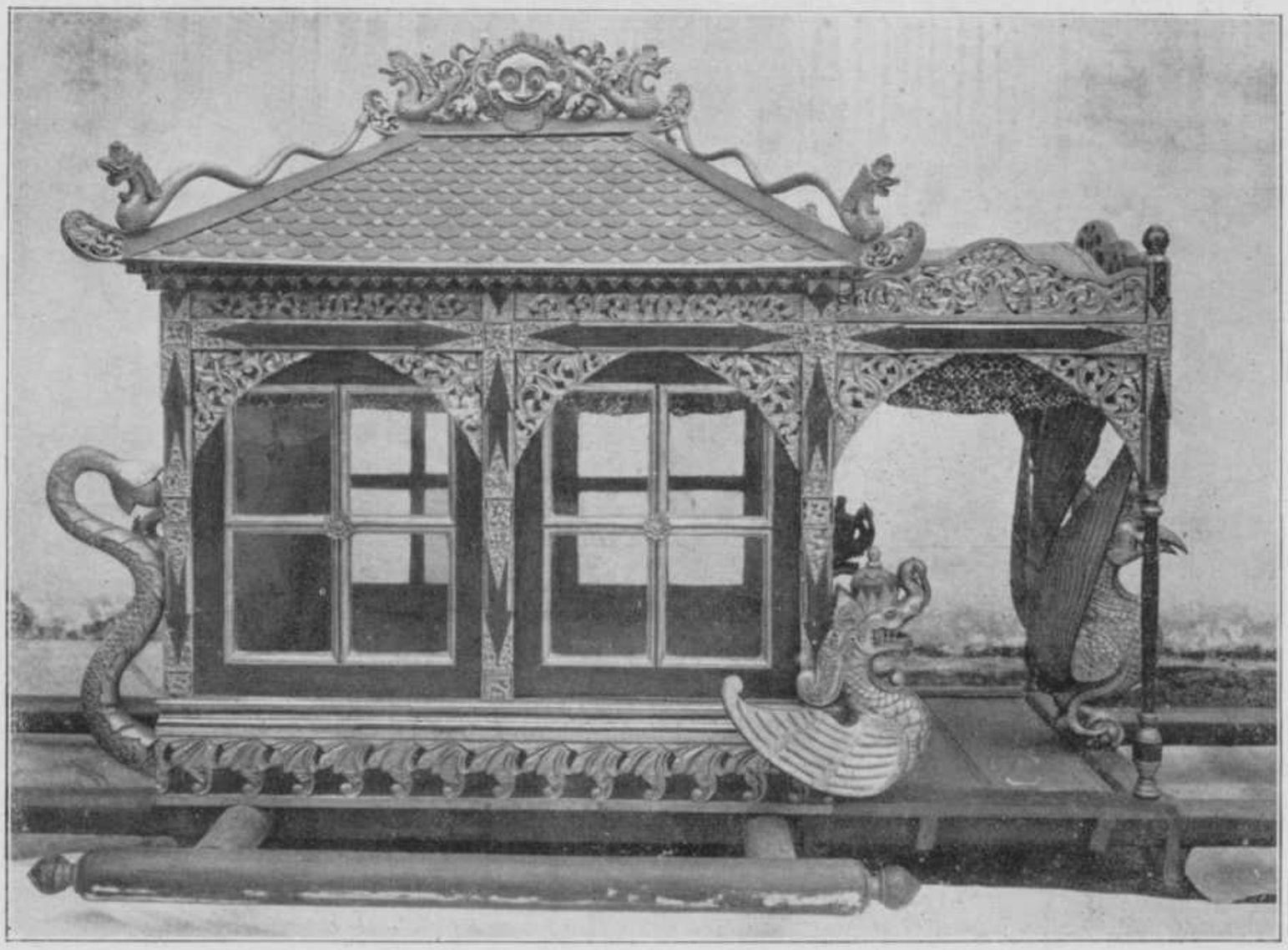
FIGUUR 176. Troonpavilloen (maderĕngga) uit den kraton te Soerakarta, geheel verwesterd in uitvoering, doch naar vorm, blijkens de op fig. 177 afgebeelde madhyarangga van den Baraboedoer, hindoe=javaansch. Typisch voorbeeld van het groote gemak, waarmede de javaansche cultuur zich. met behoud van veel eigens, aan vreemde vormen aanpast.

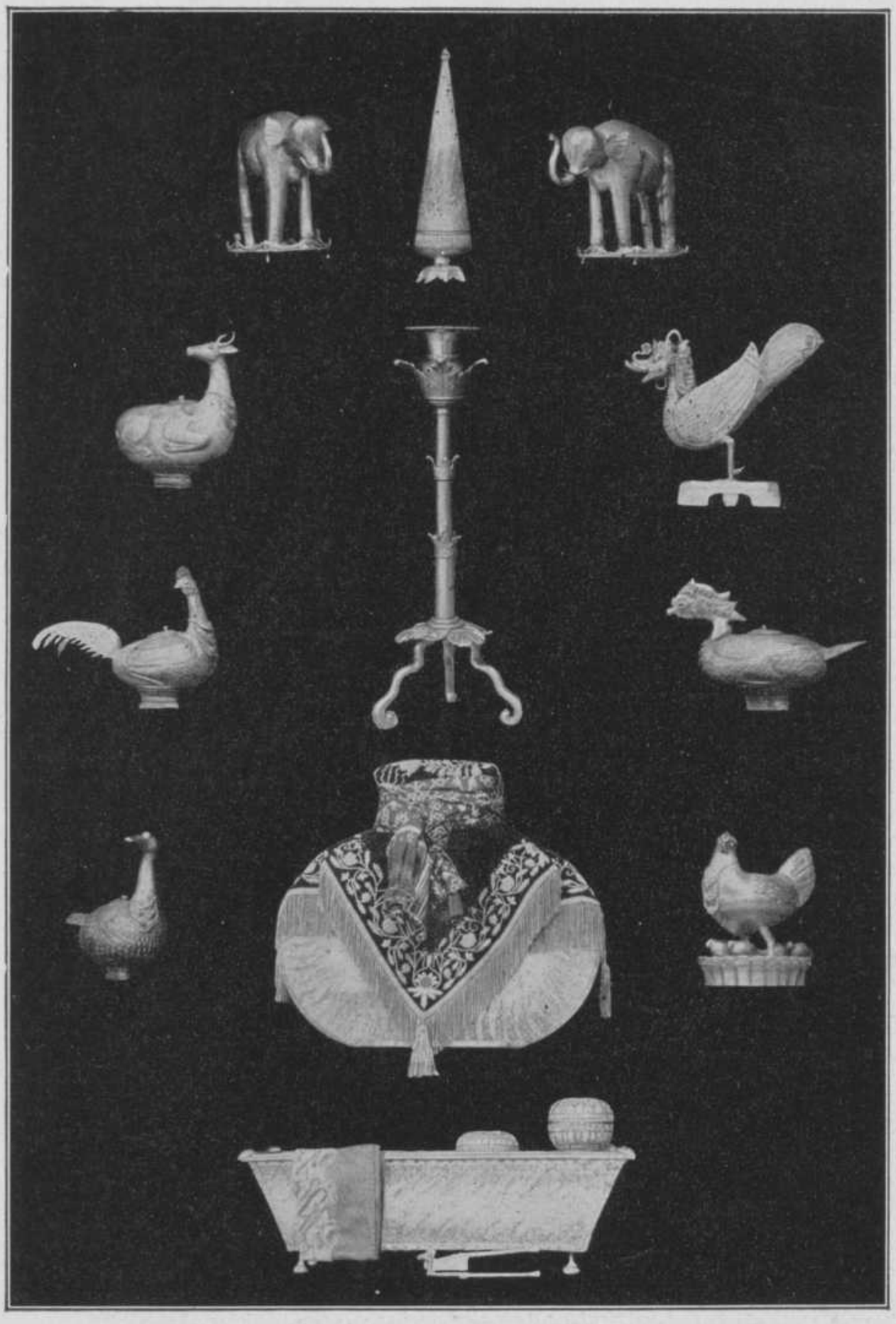
FIGUUR 177. Madhyarangga (troonpavilloen) van een der Baraboedoer= reliefs. In opzet en nog in naam hetzelfde als de solosche maderĕngga (fig. 176). Zelfs de verwisseling der bekronende pajoengs met de kroon geeft geen essentieel verschil; beide zijn teekens van vorstenmacht (de kroon is gecopieerd naar die van de voor Pakoe Boewana VII in Europa vervaardigde gouden koets).

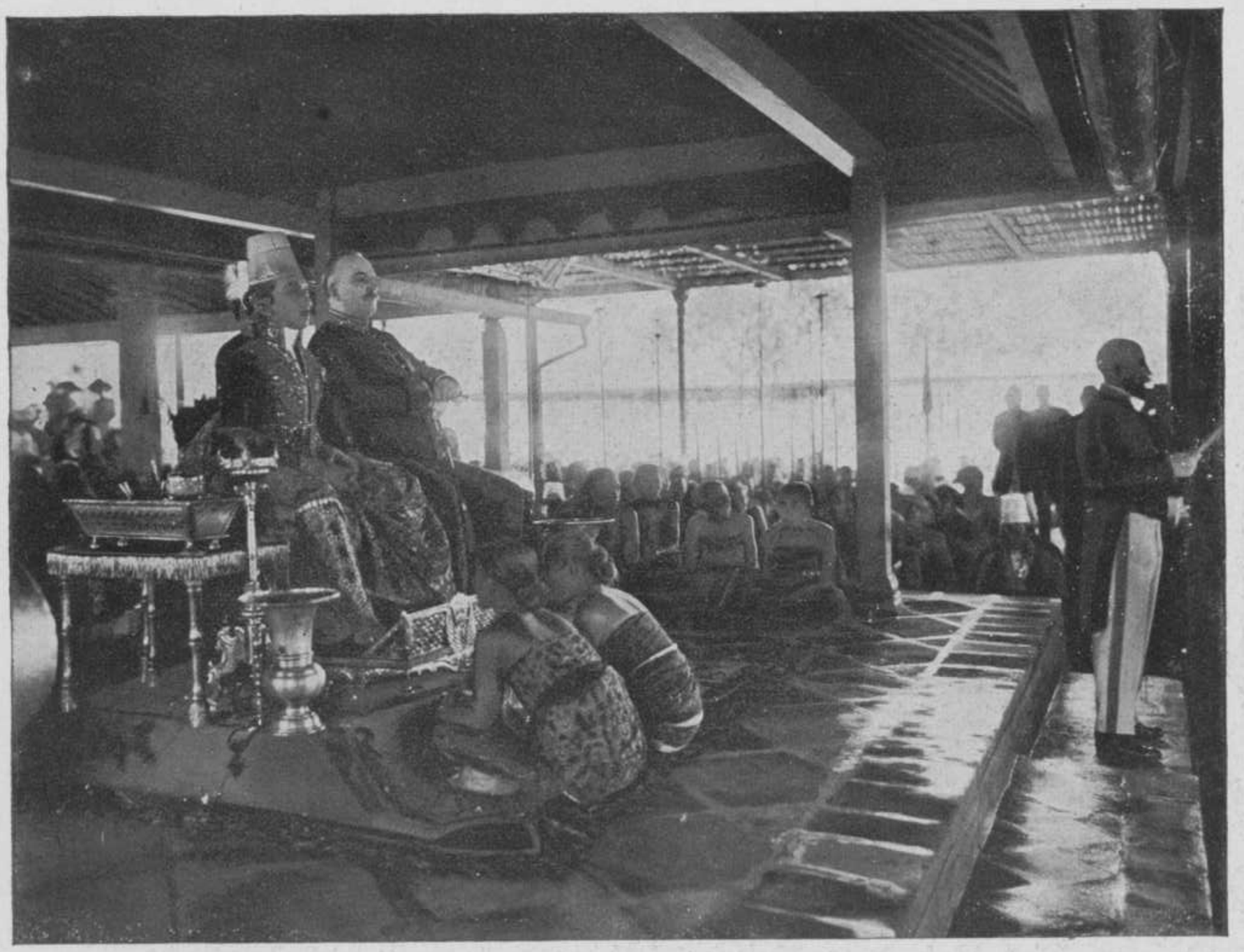
FIGUUR 178. Statiekaros (kareta singa) uit den Kraton Kasĕpoehan (kraton van den Soeltan Sĕpoeh) te Tjirĕbon. De wagen wordt gevormd door een ditmaal volledig uitgebeelde gevleugelde makara, die een dubbele drietand in de slurf houdt. De pooten rusten op rotslandschappen. De stijlen van de tent zijn naga's en de bok, die lager is dan de wagen (omdat de koetsier, die immers lager in rang is dan de vorst, ook lager zitten moet), wordt eveneens door naga's gevormd. Het is lang niet onwaarschijnlijk dat deze reeds zeer oude wagen een min of meer getrouwe afspiegeling is van de karossen uit Madjapahit en eerder.

FIGUUR 179. Draagstoel met zeer rijk snijwerk, gebruikt in den huwelijksoptocht van fig. 184. Boven een kalakop tusschen naga's. Op het dak de typische sirap=bedekking. Vooraan een Gĕroeda en twee gevleugelde makara=naga's, wier staarten achteraan de draagstoel uitkomen. Rood en goud (de kratonkleuren van Soerakarta en Jogjakarta; die van de Mangkoe Nĕgaran en de Pakoe Alaman zijn groen en goud).

FIGUUR 180. Gouden rijkssieraden (oepatjara) uit den kraton van Soerakarta. Boven de 2 olifanten (gadjah) en een spits toeloopende doos (soemboel); midden: voetstuk met spuwvaas (plankan en kĕtjohan); links daarvan het hert (mĕndjangan) en de krielhaan (kate), rechts de ardawalika (combinatie van gĕroeda, naga en makara, zie fig. 179) en de haan (sawoeng galing). De groote trommel heet gandek, daaronder het sirihstel (tjĕpoeri) met pinangschaar, links de eend (banjak dalang), rechts de kip met kuikens (babon koetoek). Er zijn er meer, b.v. de dampar kĕntjana, de gouden staatsiezetel (zie fig. 183). Al deze voorwerpen zijn in hooge mate vereerd en heilig, de vorstenmacht wordt er mede samenhangend gedacht. (Opgave Pangeran Koesoemajoeda).

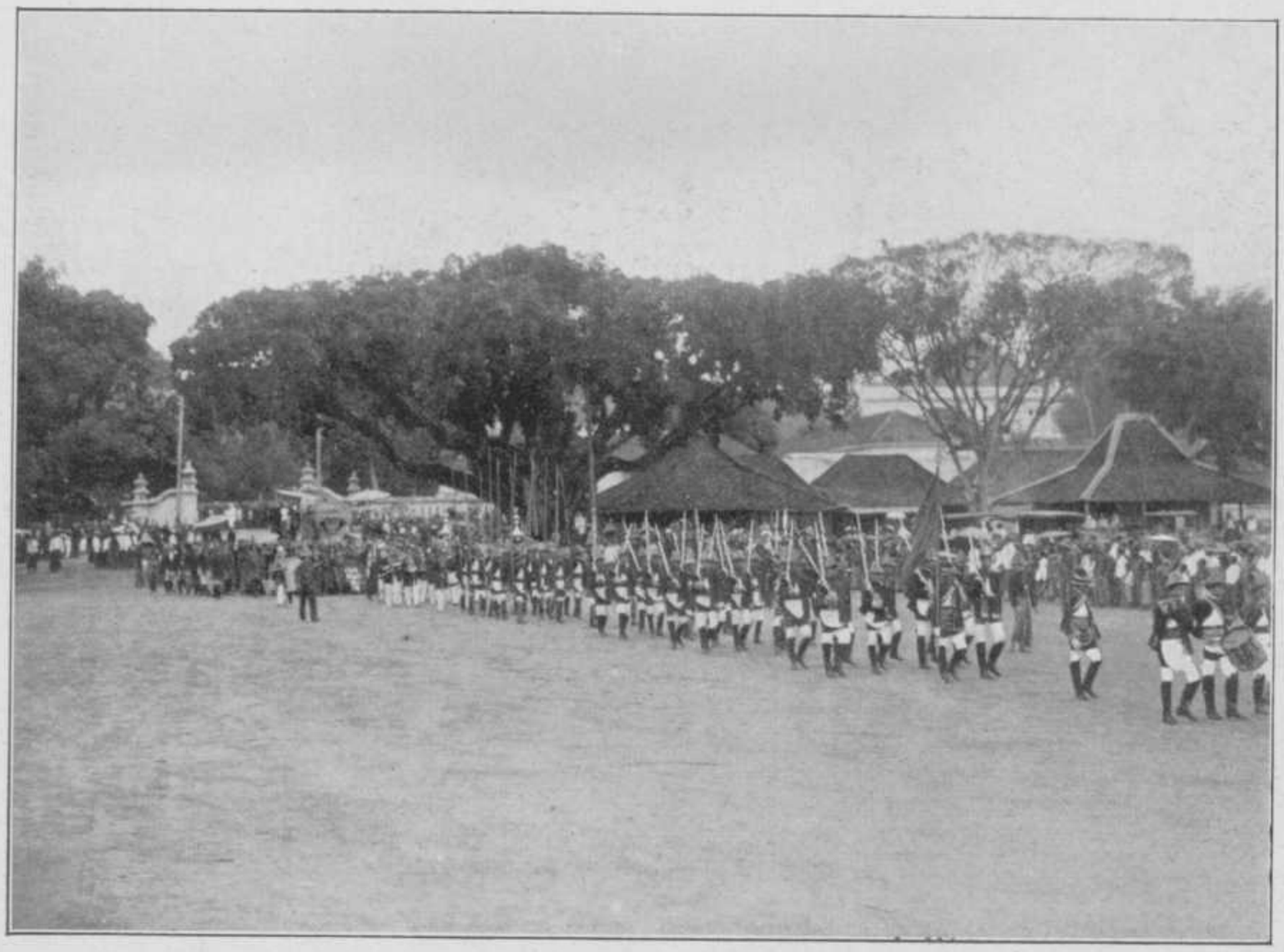
FIGUUR 181. De Soeltan van Jogjakarta op de dampar kĕntjana voor de Bangsal witana op den Sitinggil (167 : I), in staatsie zittend. Naast den Soeltan de Resident. Rechts van den Soeltan, die in staatsiejas en dodot gekleed is, de ~~witte~~ koeloek op het hoofd heeft en de gouden soempings met brillanten achter de ooren, staan de spuwvaas en het sirihstel (zie fig. 180). Zijn voeten rusten op de voetenbank, waarvoor twee dienende vrouwen hurken. De vorst ziet voor zich de aloen=aloen aan zijn voeten liggen, waar de bevolking zich verdringt om een blik op hem te kunnen werpen. Bij groote plechtigheden als garĕbĕgs enz. heeft steeds op deze plek het staatsiezitten plaats. De ambtenaar rechts leest een proclamatie voor.

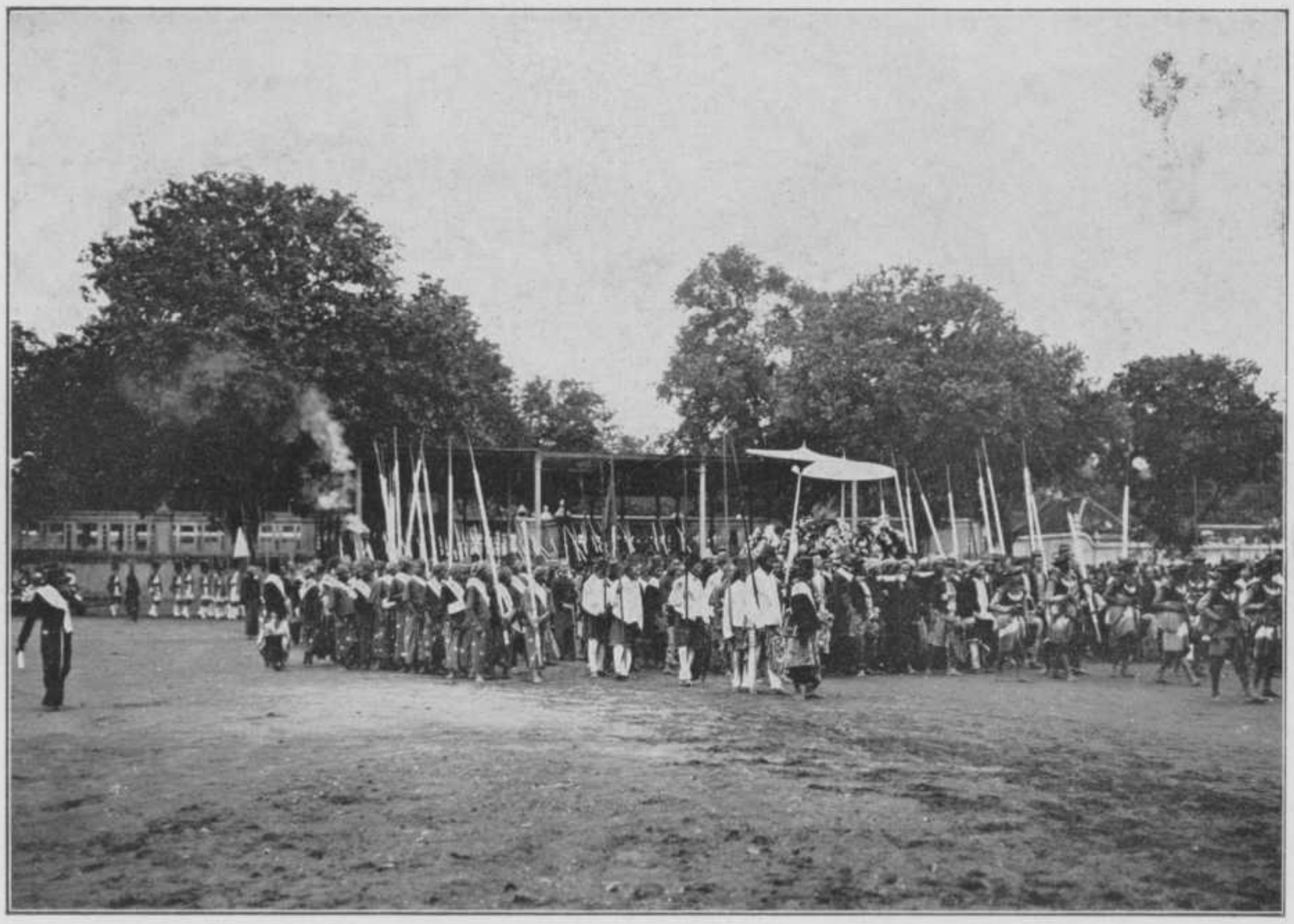
FIGUUR 182. Optocht van Resident en Soeltan van Jogjakarta over de aloen=aloen lor, gevolgd door ampilandraagsters en de palawidja, dwergen en mismaakten, die sinds de oudste gegevens (oorkonden uit de 9e en 10e eeuw) door den vorst werden onderhouden. Daarachter rijksgrooten en verder gevolg. De vorst draagt de dodot met het parang= roesakpatroon in voor Jogjakarta typischen grooten vorm. De parang roesak is eigenlijk het vorstenpatroon bij uitne= mendheid. Op den achtergrond de waringins, die op schilderachtige wijze de aloen=aloen omzoomen. Langs den weg, dien de stoet neemt, de typische vanen, die in dezen vorm reeds op de Baraboedoer=reliefs voorkomen (zie ook fig. 238).

FIGUUR 183. Gedeelte van den optocht tijdens de Garĕbĕg (oud=javaansche wapenschouw en rijksfeest, na de invoering van den Islam als officieele godsdienst op den geboortedag van den Profeet gehouden) te Soerakarta. Links de door vrouwen gedragen dampar kĕntjana onder een pajoeng. Rechts vrouwen met ampilan, o.a. oude geweren. Op den achtergrond soldaten van de lijftroepen. De verschillende corpsen zijn getooid met ouderwetsche kleederdrachten, gedeeltelijk die van soldaten der Oost=Indische Compagnie (zie fig. 184), gedeeltelijk van javaansche herkomst. De optocht gaat van den kraton uit, langs den op den dampar kĕntjana gezeten vorst, naar de mĕsigit, waar de offerspijsbergen (goenoengans) worden neergezet.

FIGUUR 184. Bruiloftstoet uit het huwelijk van Mangkoe Nĕgara VII met de dochter van den vorigen Soeltan van Jogjakarta. In den stoet merkt men achteraan den draagstoel van fig. 179 op, waarin de hoofdpersoon gezeten is. De stoet trekt over de aloen=aloen lor den kraton binnen. Voorop enkele der in het onderschrift bij fig. 183 bedoelde corpsen. De vorstelijke draagstoel is door pajoengs beschaduwd. Een clown op een paard van gevlochten bamboe (koeda kepang) vergezelt den stoet (links).

FIGUUR 185. Begrafenisstoet van den vorigen Soeltan van Jogjakarta, uit den kraton trekkend over de aloen=aloen kidoel (zie fig. 169). Wederom pajoengs, een boven de lijkbaar, die naar Imogiri (zie fig. 165) wordt gebracht. De andere beschaduwt den nieuwen Soeltan, die zijn overleden vader het uitgeleide uit den kraton doet. Vanaf de kratonpoort doet dit de Rijksbestuurder (patih). De lansen zijn met wit doek (rouwkleur) omwonden. Voor de baar een lijfcorps.

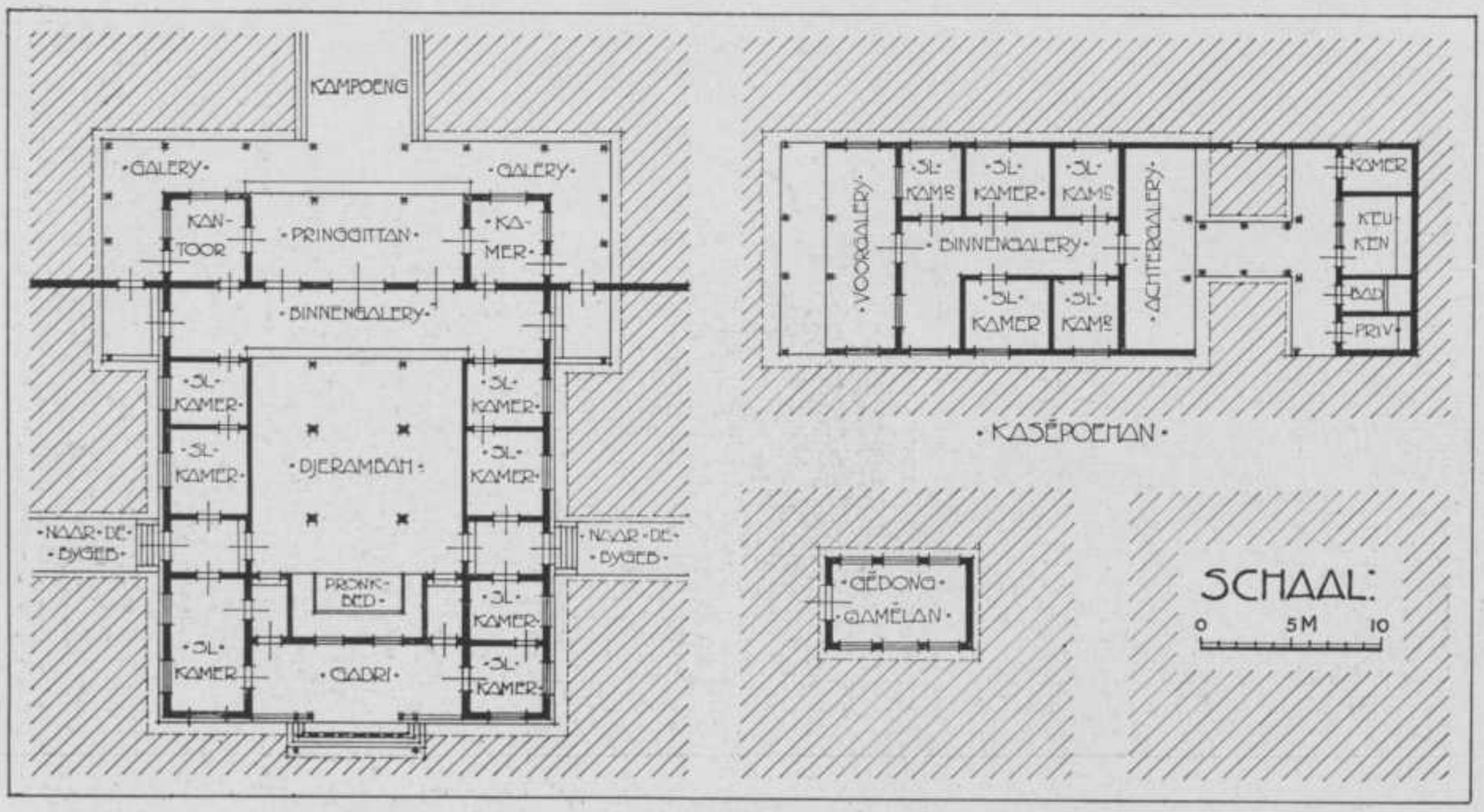
FIGUUR 186. Lustverblijf in den kraton te Jogjakarta (Taman Sari). De gebouwen zijn vervallen, de vijvers droog, en het geheel heeft slechts nog de bekoring van de ruïne. De tegenwoordige vorsten hebben hunne lustverblijven tegen de bergen, buiten den kraton. Monumentale toegangspoort met de typische vleugels (zie fig. 109, 145, 159 enz.).

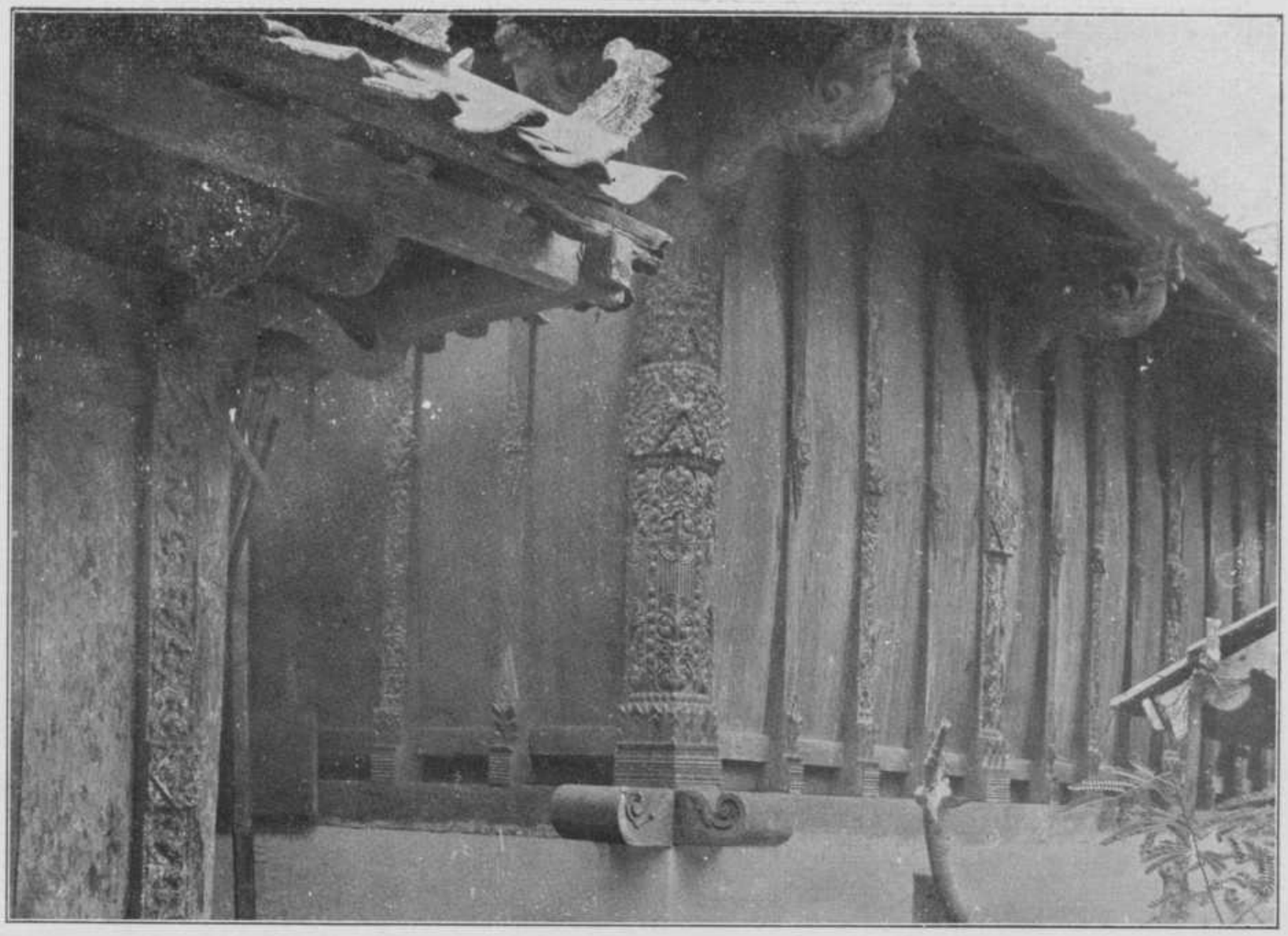
FIGUUR 187. Lustverblijf in den kraton te Jogjakarta. Het geheel is in 1785 door den architect Kjahi Toemĕnggoeng Mangoen di Poera gebouwd op last van Soeltan Mangkoe Boewana I. Het draagt ook wel den naam van Waterkasteel, wegens de vele vijvers en tunnels onder water, die het telde. De versieringsmotieven zijn javaansch, doch de bouwer heeft evenzeer de in Batavia opgedane kennis van europeeschen bouwtrant toegepast. Een restauratie is door het metselwerk niet loonend.

FIGUUR 188. Javaansche woning van de meer en meer veldwinnende limasan=bouworde. De javaansche volkswoning, waarvan vele typen bestaan, past door het gebezigde materiaal en den vorm uitnemend in het landschap. De bouworde met de hooge nok, die men rechts op fig. 184 ziet, verdwijnt echter meer en meer. Bouwvoorschriften geven, o.a. in verband met de pest= bestrijding, een bepaalde richting aan de ontwikkeling van de javaansche volkswoning. De oude dakbedekking, oorspronkelijk voornamelijk van houten pannen (sirap, zie fig. 179) of van plantenvezels, wordt voor armelijke woningen vaak vervangen door die van petroleumblik, dat zich, na roesting, overigens beter met het landschap verdraagt dan het zeer storende gegolfde plaatijzer.

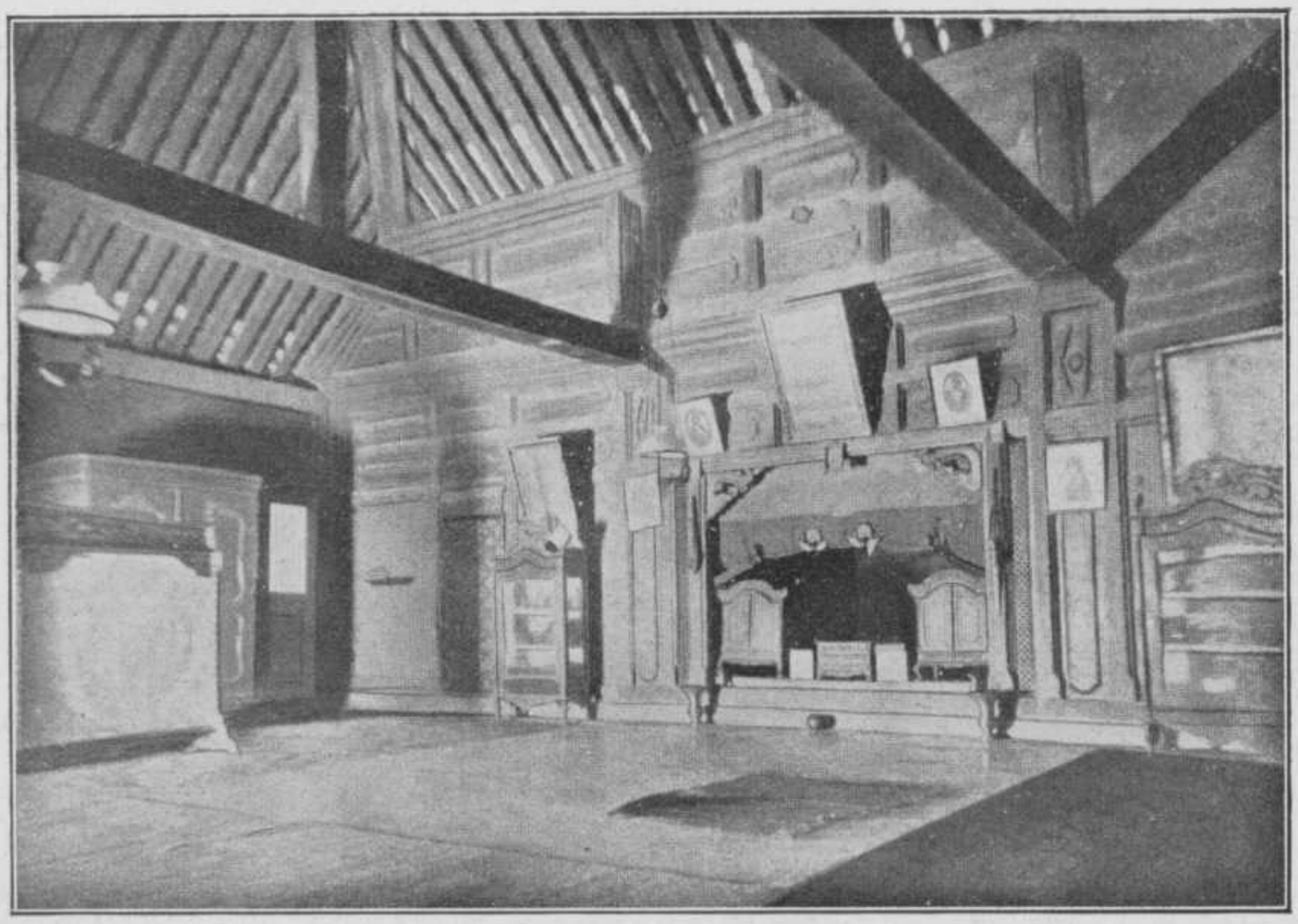
FIGUUR 189. Plattegrond van een regentswoning, Kaboepaten (Regent = boepati, is de inlandsche bestuurder van een regentschap). Achter in de djĕrambah de kern van het huis, de aan Dewi Sri of den Naga gewijde pasren of pĕtanen, waar het pronkbed staat en de poesaka (familiestukken) bewaard worden. Aan de kampoeng sluit de (niet op de figuur voorkomende) pĕndapa aan (open ontvanghal). In de pringgitan worden de wajangvoorstellingen gegeven, in de gadri (achtergalerij) huist men. Het gebouwtje rechts, kasĕpoehan, is een pavilloen voor gasten. Daaronder is een gebouwtje voor de gamĕlan inge= schetst. De juiste verdeeling der gebouwen over het woonerf is op de teekening niet aangegeven.

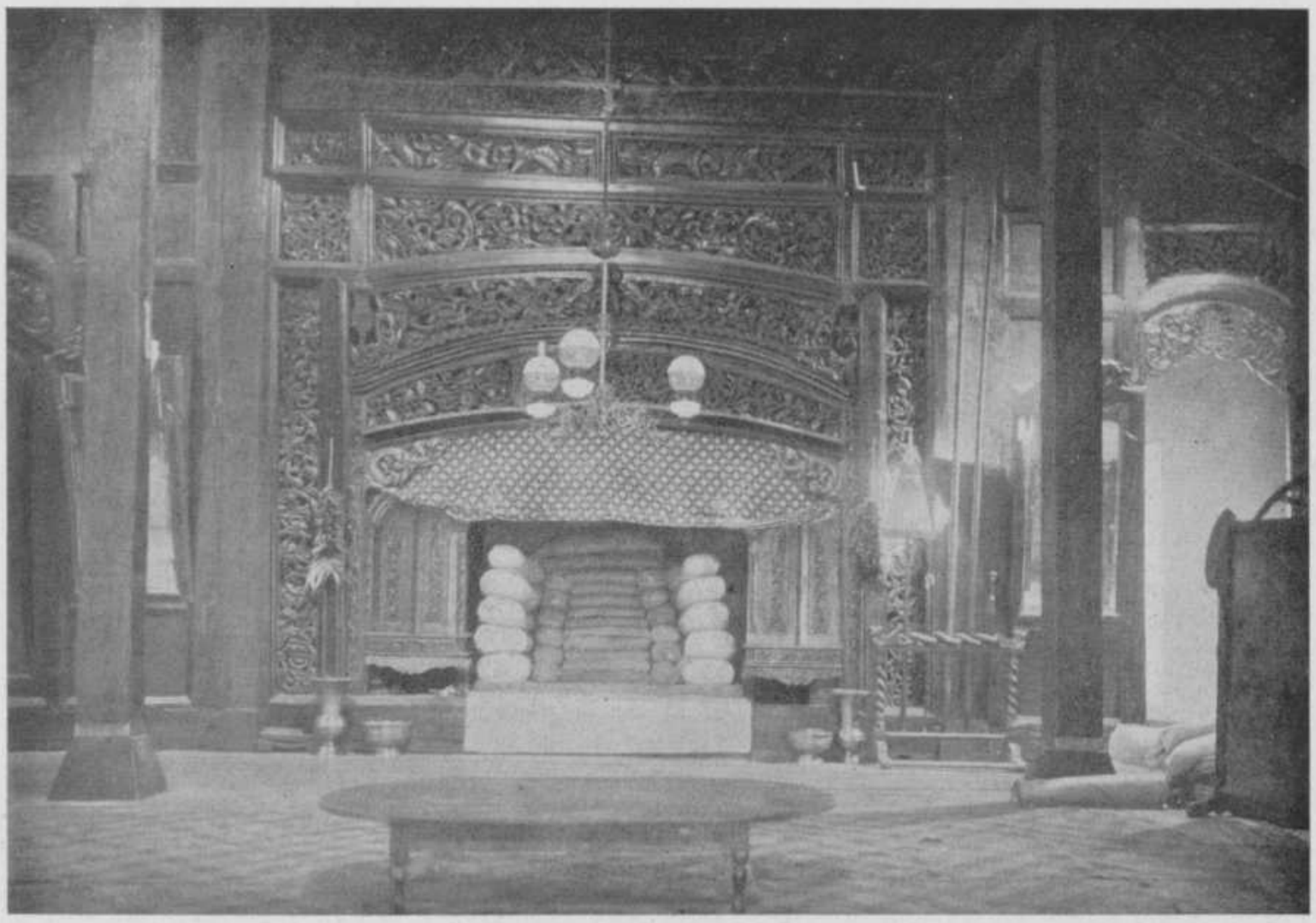
FIGUUR 190. Woning te Koedoes met rijk snijwerk aan de stijlen en consoles. Geheel links tegen een stijl de oude spiraalband, die aan tjandi Kalasan (fig. 17) zoo fraai op dezelfde wijze de veerkrachtige opwaartsche werking verschaft.

FIGUUR 191. Woning te Koedoes met typische paneelversiering. Koedoes is in het bijzonder vermaard om zijn snijwerk en vooral om de smaakvolle wijze, waarop dit aan de huizen is aangebracht. Eenzelfde roem komt aan Djapara toe. De handel en industrie wordt in Koedoes en Djapara zeer energiek door Javanen gedreven.

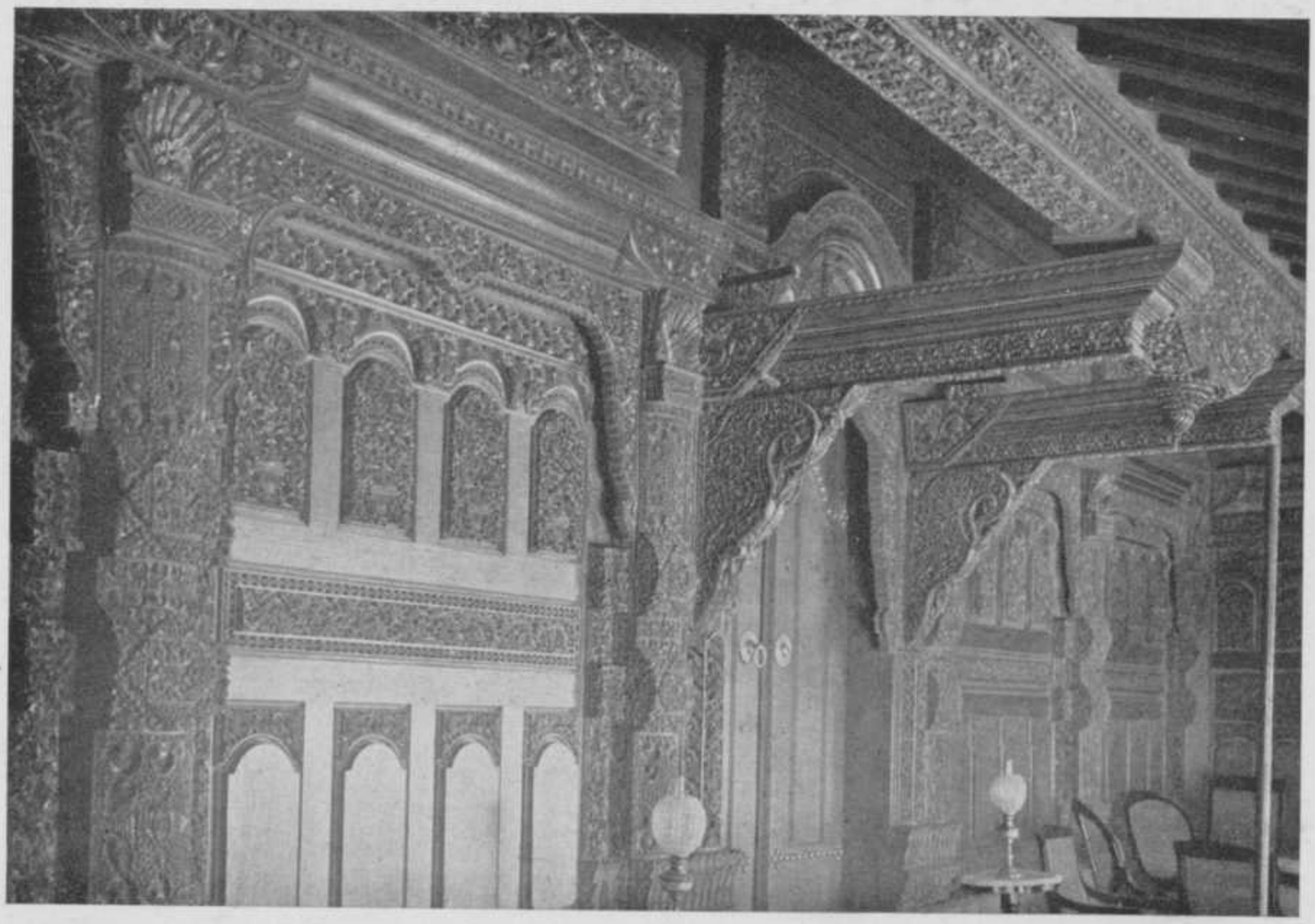
FIGUUR 192. Woning van een panewoe te Soerakarta. Limasan=bouworde uit de tweede helft der 17e eeuw. Eenvoudig, doch sierlijk. In het midden van den achterwand de pasren, in het midden daarvan een medicijnkastje (botekan). De groote kasten zijn alle europeesch.

FIGUUR 193. Woning van een pĕnghoeloe (moehammadaansch „geestelijke") te Soerakarta. Djoglo=bouworde uit de eerste helft van de 18e eeuw. Oorspronkelijk een woning voor een voornamer persoon. In de pasren tusschen de beide kastjes de opgestapelde kussens. Daarvoor spuwvazen (paidon) en kommen (bokor) van koper. Rechts de standaard voor de staatsiepieken en de pajoeng (de kleuren daarvoor doen den rang van den rechthebbende onderkennen. Er bestaat een afzonderlijk pajoengceremonieel). De lichtkroon europeesch.

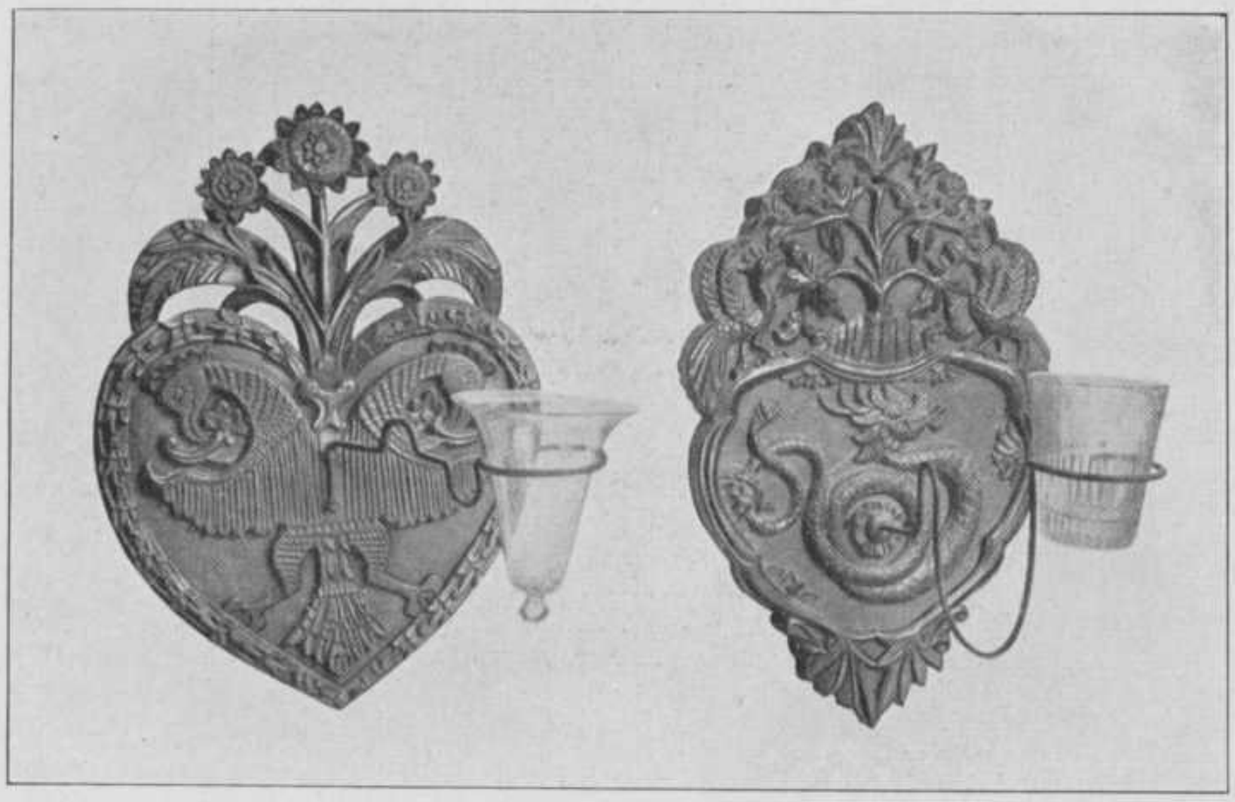
FIGUUR 194. Woning in het Malangsche. Voorbeeld van de Sidoardjasche school van ± 1900. Geringere reliefwerking tengevolge van het gebruiken van hout van geringer afmetingen. Spiegel europeesch. Op de teekening boven de deur „Slamet dateng sekalian tamoe", maleisch voor „Welkom aan alle gasten" en het nederlandsche wapen.

FIGUUR 195. Voorgalerij van een woning te Koedoes. Djaparasche school van ± 1900. Buitengewoon overdadig snijwerk, waarin de rijkdom van den bewoner (een sigarettenfabrikant) zich weerspiegelt. Het karakter der verschillende deelen van den wand is door de ornamenteeringswellust geheel verdoezeld. Prachtig daarentegen zijn weer de soberder paneelen beneden.

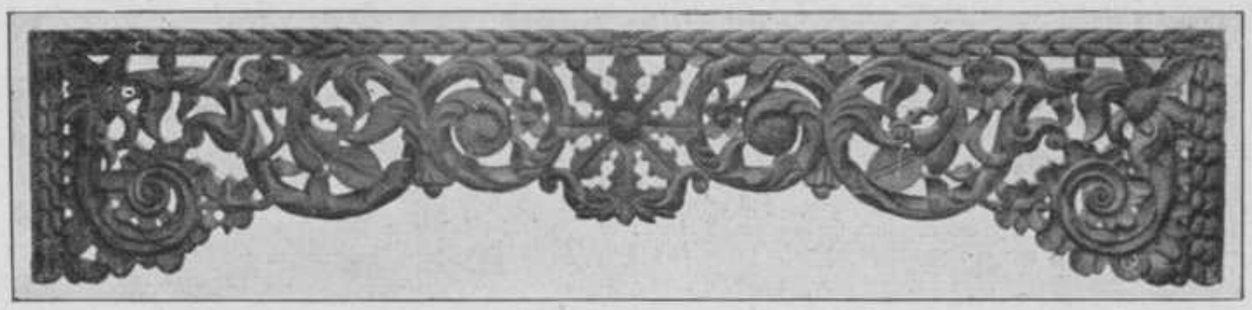
FIGUUR 196. Tusschenschot (gĕbjog) met djaparasch snijwerk. Dezelfde stijl als op fig. 195. Opmerkelijk is echter het verschil, teweeggebracht door de veranderde belichting. De wand in de Koedoesche woning is door reflecteerend licht, van den bodem buiten opkomend, belicht, het schot (dat in Nederland is gefotografeerd) ontvangt bovenlicht. De brillante werking van het ornament is geheel teniet gedaan, doordat het snijwerk slechts de oorspronkelijke belichting, waarbij het gemaakt is, verdraagt. (Coll. van Cattenburgh.)

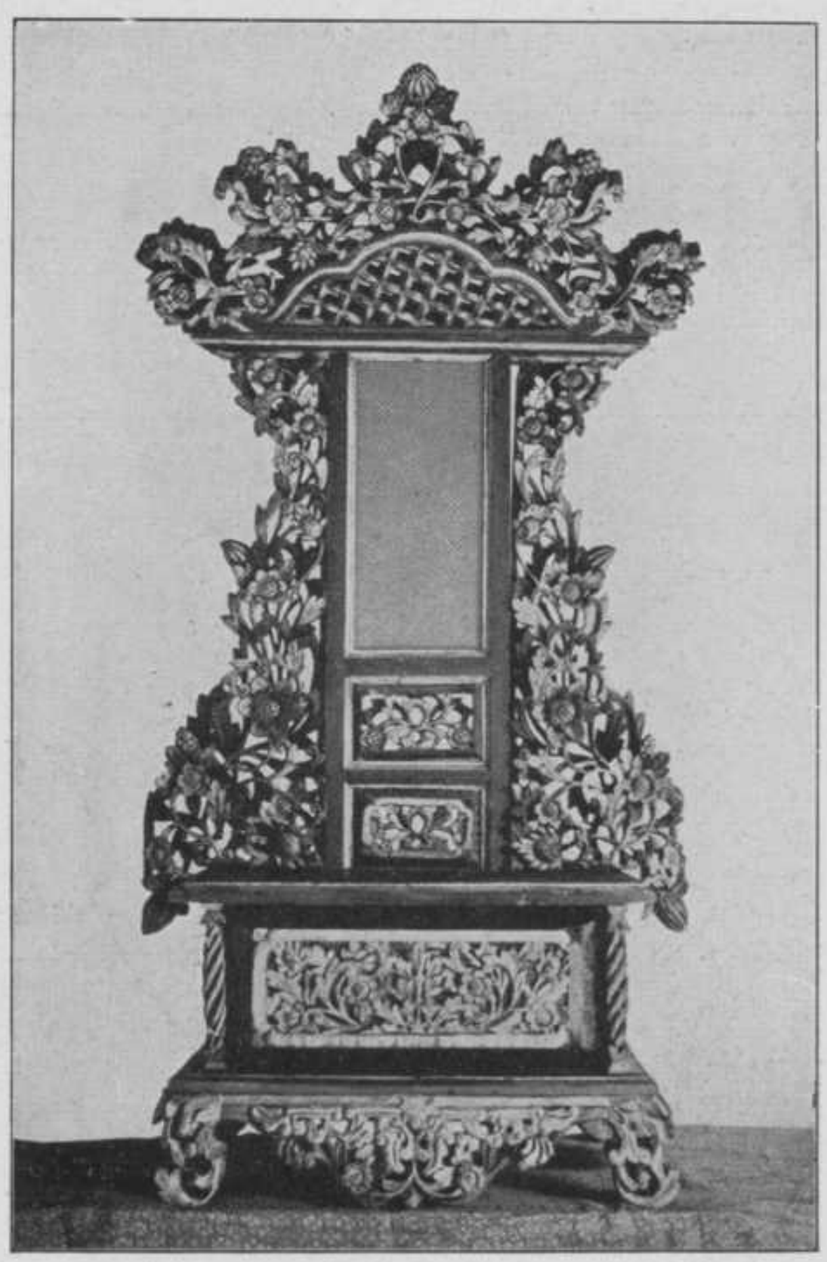
FIGUUR 197. Twee oude wandlampen van beschilderd houtsnijwerk. Links met een dubbelkoppig gĕroeda=motief (misschien onder vreemden invloed ?), rechts met naga en pauwen.

FIGUUR 198. Snijwerk van Oost=Java. In het midden een overblijfsel van de madjapahit=stralenkrans (vgl. fig. 144).

FIGUUR 199. Snijwerk van Oost=Java. Evenals 198 spiralen (patra goemoeloeng) naar een middenstuk uitgaande.

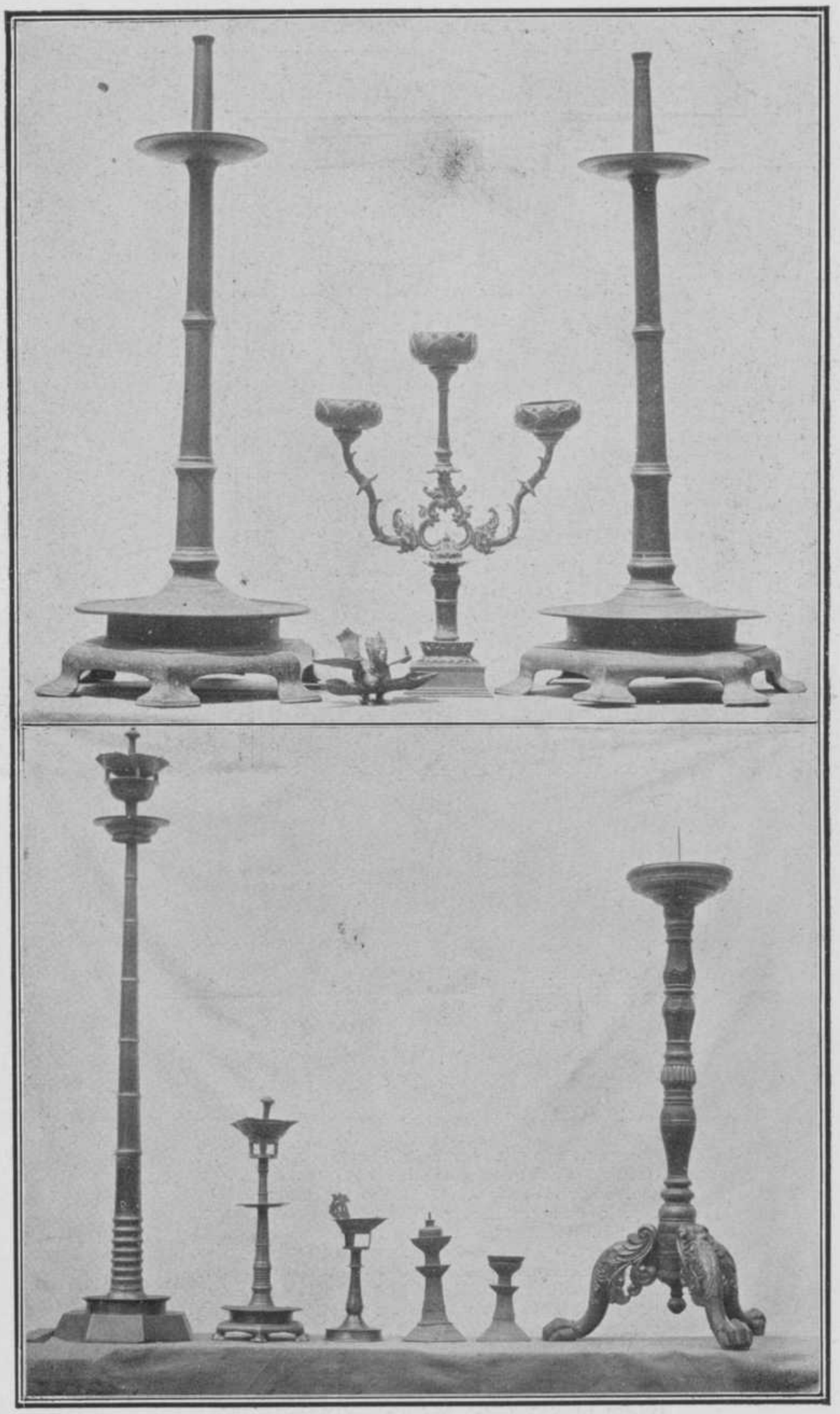
FIGUUR 200. Toiletspiegel (paesan) van Oost=Java. Veelkleurig snijwerk.

FIGUUR 201. Doos met modern houtsnijwerk, zooals deze op de jaarmarkten verkocht worden. Twee wajangfiguren, met de namen in latijnsche letters eronder, staan aan weerszijden van een plant, wier ranken zich over het vlak verspreiden. Deze compositie is zeer oud, blijkens oude javaansche amuletten (vgl. fig. 202) en houdt misschien verband met de zeer verbreide voorstelling van den levensboom in Azië, geflankeerd door godenfiguren.

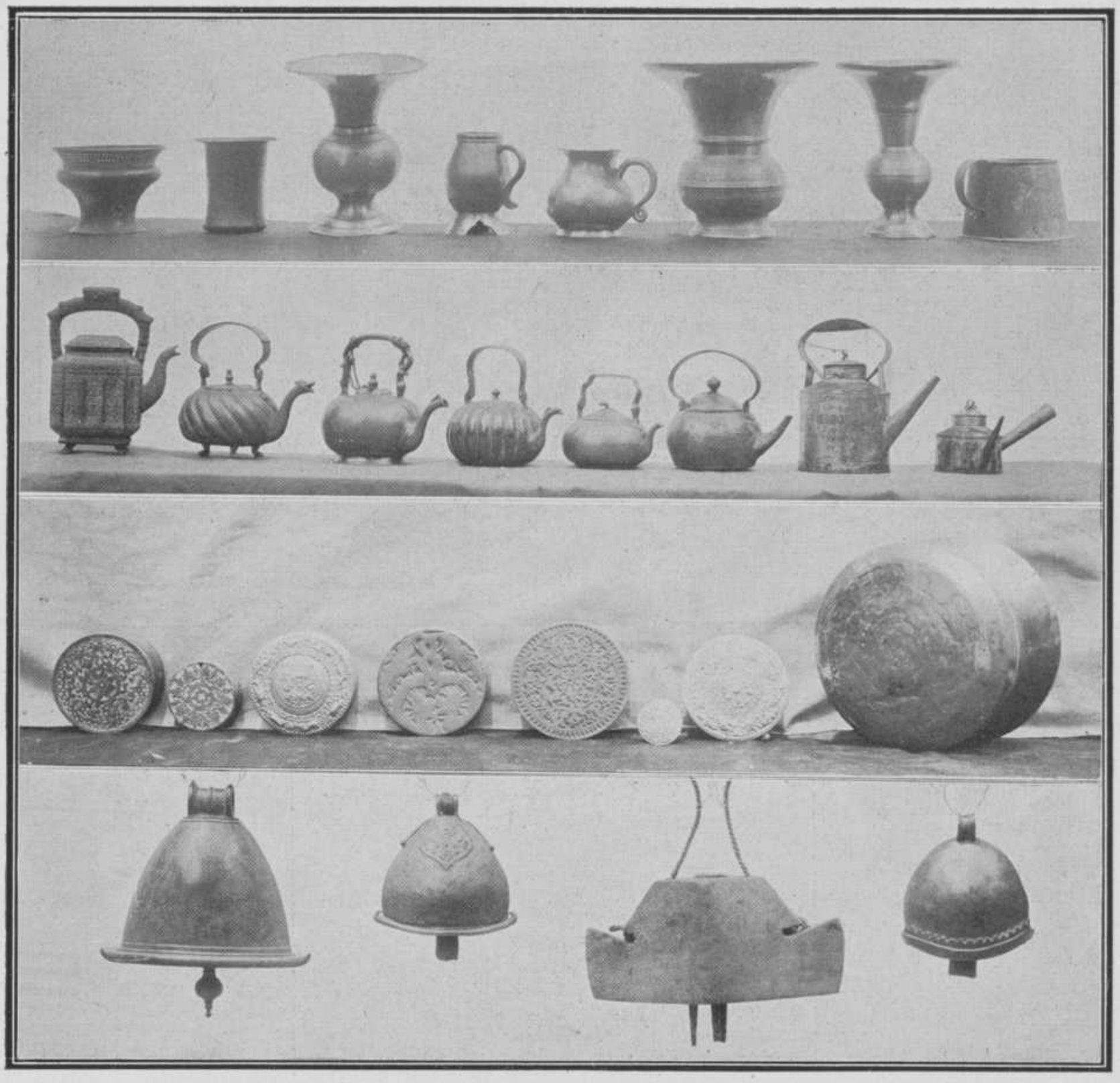
FIGUUR 202. Amulet met twee wajangfiguren links en rechts van een middenstuk, waarboven twee takken. Links Sĕmar, de bekendste en geliefdste der panakawans, rechts Djanaka (Ardjoena). Wat de voorstellingen op dergelijke amuletten alle beteekenen is nog onzeker; men heeft er, die versierd zijn met een groote hoeveelheid godenattributen en andere zaken en die doorgaans onder den naam van tempelmunten doorgaan. Munten zijn het echter zeker niet.

FIGUUR 203. Lampen uit de collectie Resink=Wilkens. Boven in 't midden een zeer fraaie hindoe=javaansche driedeelige lamp(?), die op een stok kan gestoken worden. Daarvoor een hindoe=javaansch olielampje in den vorm van een kinnari, een hemelsch wezen. Links en rechts bronzen staande kandelaars. Onder rechts: houten, vergulde, rood en zwart geverfde kandelaar met leeuwenpooten (Compagniestijd; europ. invloed). Links koperen lamp met afzonderlijk bakje voor de pit, voorts kleinere koperen en aardewerk lampen uit den laatsten tijd. Hoewel men er zich voor moet hoeden te veronderstellen dat in de hindoe=javaansche periode uitsluitend zulke fraaie lampen gebezigd werden als enkele der hier afgebeelde en deze periode evengoed haar aardewerklampjes kende, geeft de samenvoeging toch een merkwaardig histo= risch beeld van de verschillende invloeden, die op dit gebied werkten.

FIGUUR 204. Gebruiksvoorwerpen. Op de eerste rij: kruiken (gĕndi). Links een hindoe=javaansche bronzen kruik (zie fig. 35 midden); nummer 4 van links is eveneens hindoe=javaansch. Voorts koperen en aardewerk gĕndi's, geheel rechts een van Bali. Op de tweede rij links een bronzen hindoe=javaansche wierookbrander, padoepan (zie fig. 34 links boven), No. 2 (zie fig. 54), 4 en 5 dito. No. 6 van geel koper en modern. No. 3 en 7 idem, doch van aardewerk. Op de derde rij sirihstellen, pakinangan (zie fig. 208, 209), rechts met gĕroeda in den top (Banjoemas), daarnaast een uit Soerabaja, geheel links een van hout (Djapara). Op de onderste rij sirihdoozen. Links een oude koperen doos met uitschuifbaar deksel met kikker als handvat. De kleine doos is van Soematra; geheel rechts een van blik. Ook deze met zorg samengestelde reeks voorbeelden biedt een goed overzicht van de historische samenhang der verschillende vormen. Coll. Resink=Wilkens.

FIGUUR 205. Gebruiksvoorwerpen. Op de eerste rij spuwvazen (tĕmpolong, paidon, zie fig. 206, 207). Links oude exemplaren, geheel rechts een blikken spuwbak (vgl. fig. 254). Op de tweede rij ketels (tjeret), links een uit Soematra, daarnaast een met een typischen vogelkop aan den tuit, dan een drietal in vruchtvorm en ten slotte geheel rechts blikken ketels, gemaakt van boterblikken. Op de derde rij doozen (bogĕm). Zie ook fig. 211, 212. Op het deksel van nummer 4 van links twee naga's. Op de onderste rij veeklokken (gĕnta), links hindoe=javaansche, geheel rechts de tegenwoordig gebruikelijke vorm. No. 2 is afkomstig van den Tĕnggĕr en van geel koper, No. 3 is van hout. Ook deze voorwerpen bevinden zich in de collectie Resink=Wilkens.

FIGUUR 206. Bovenste gedeelte van een koperen spuwvaas (paidon). De spuwvaas is een onontbeerlijk huisraad bij het sirihkauwen; de vorm is niet hindoesch van herkomst. Tegen den hals het toempal=motief. Het ornament wordt geciseleerd.

FIGUUR 207. Spuwvaas van koper (zie fig. 205). Toempal=motief tegen een sterregrond. In de toempals de spiraal (patra goemoeloeng). Dezelfde motieven komen als batikpatroon voor.

FIGUUR 208. Sirihstel (pakinangan) van koper (zie fig. 204). Het meest linksche bakje dient voor de sirihblaadjes; voorts zijn er doozen en bakjes (tjĕpoek) voor de tabak, gambir, pinang en kalk, alles bestanddeelen van de sirihpruim (tezamen geheeten kinang, het stel heet daarnaar pakinangan). Het speeksel, dat door de sirihpruim overvloedig wordt opgewekt, is bloedrood en wordt in de spuwvaas gespogen. (Coll. Huyser.)

FIGUUR 209. Gedeelte van een relief van Tjandi Panataran met een paar apen, die een sirihstel en een spuwvaas dragen. Ook op de Baraboedoerreliefs komen vaasjes met sirihblaadjes voor, die den vorst worden nagedragen. Het sirihspeeksel (doebang) wordt in sommige gevallen als magisch=krachtig beschouwd en ter genezing aangewend.

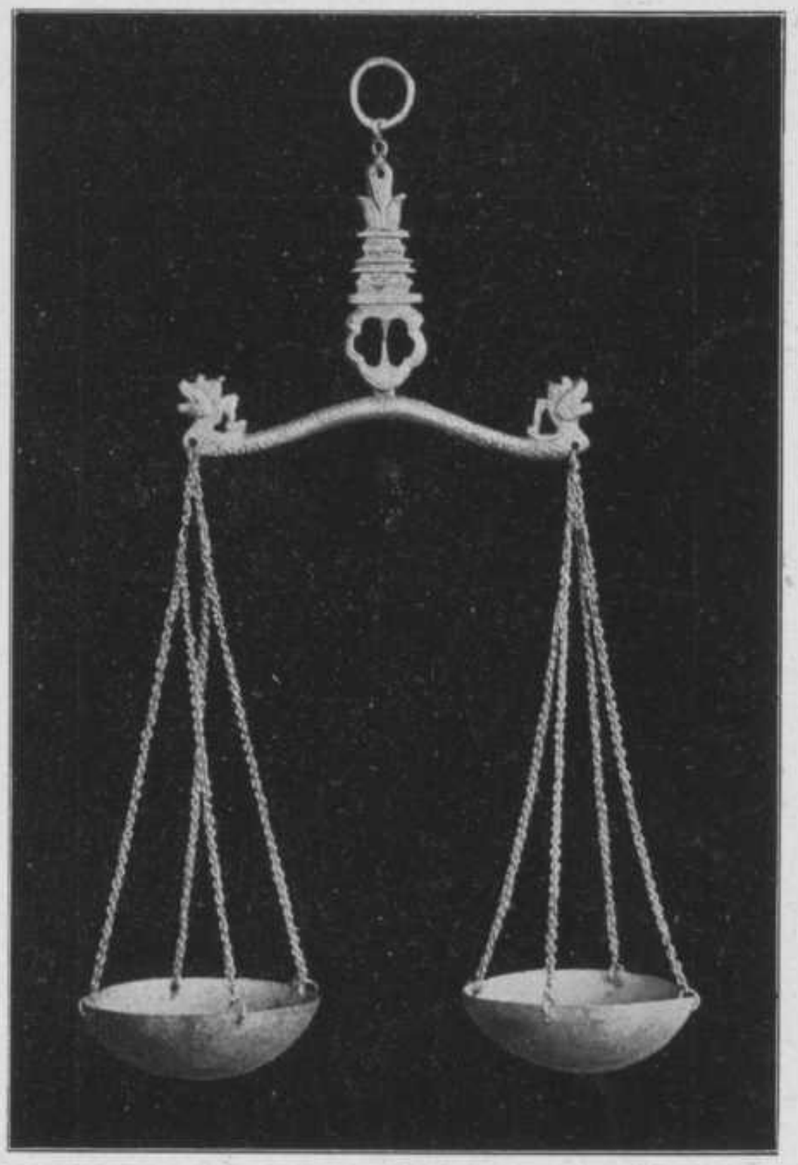
FIGUUR 210. Bovenvlak van een koperen schaal met lotus=rozet. Ciseleerwerk. (Museum Artis.)

FIGUUR 211. Zilveren doos voor kostbaarheden, bogĕm (zie fig. 205). Drijfwerkornament. (Coll. Blumberger.)

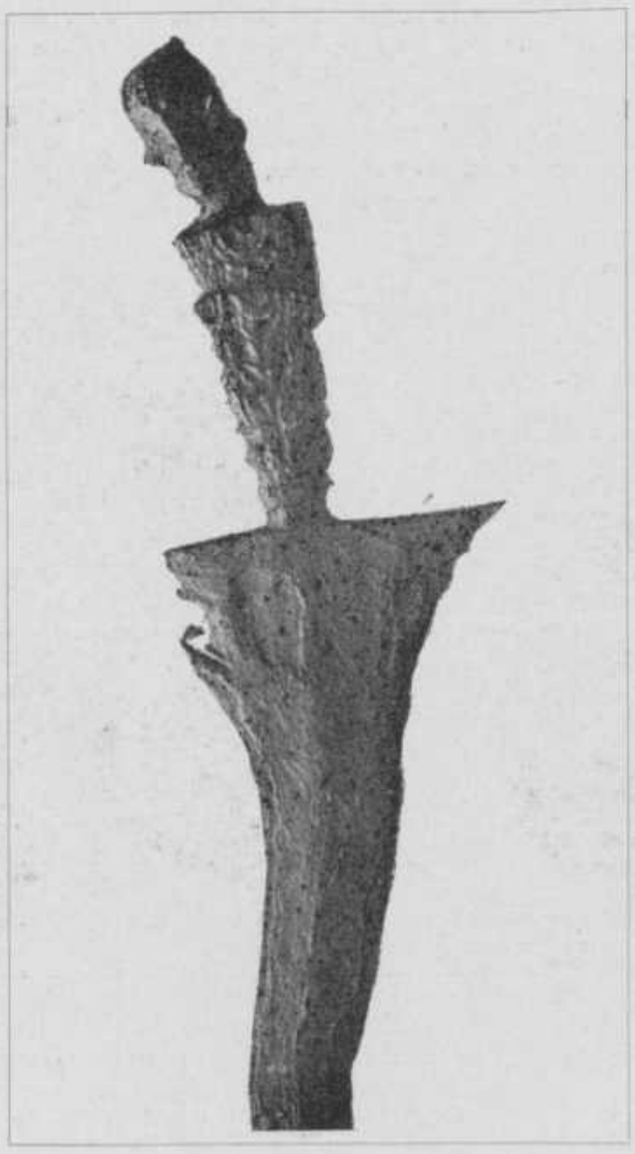
FIGUUR 212. Zilveren doos voor kostbaarheden, bogĕm. Drijfwerkornament op het deksel, ciseleerwerk op den zijkant. (Coll. Blumberger.)

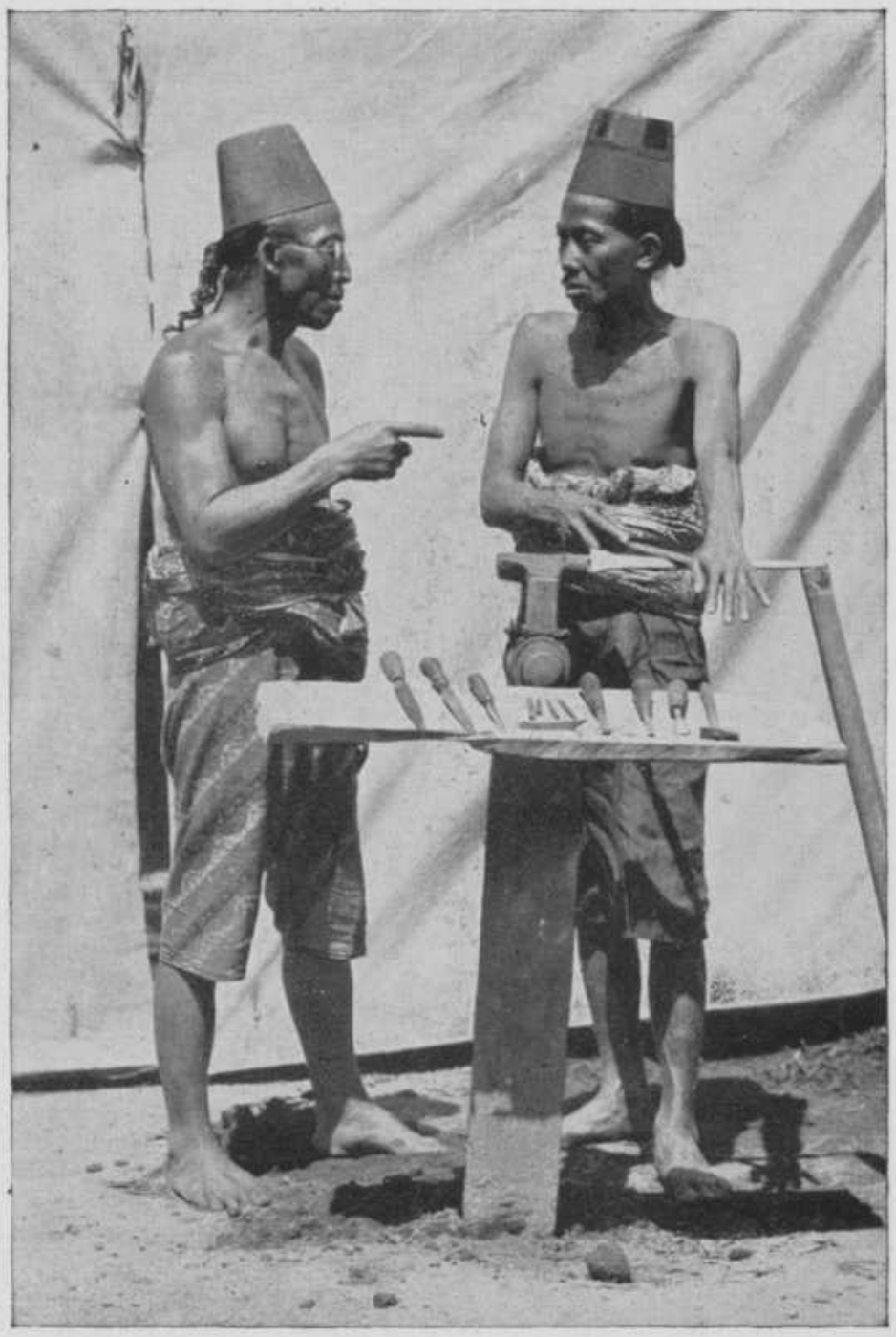
FIGUUR 213. Weegschaaltje van zilver voor juweelen en dergelijke, met dubbele naga; behoort bij een bogĕm. (Coll. Blumberger.)

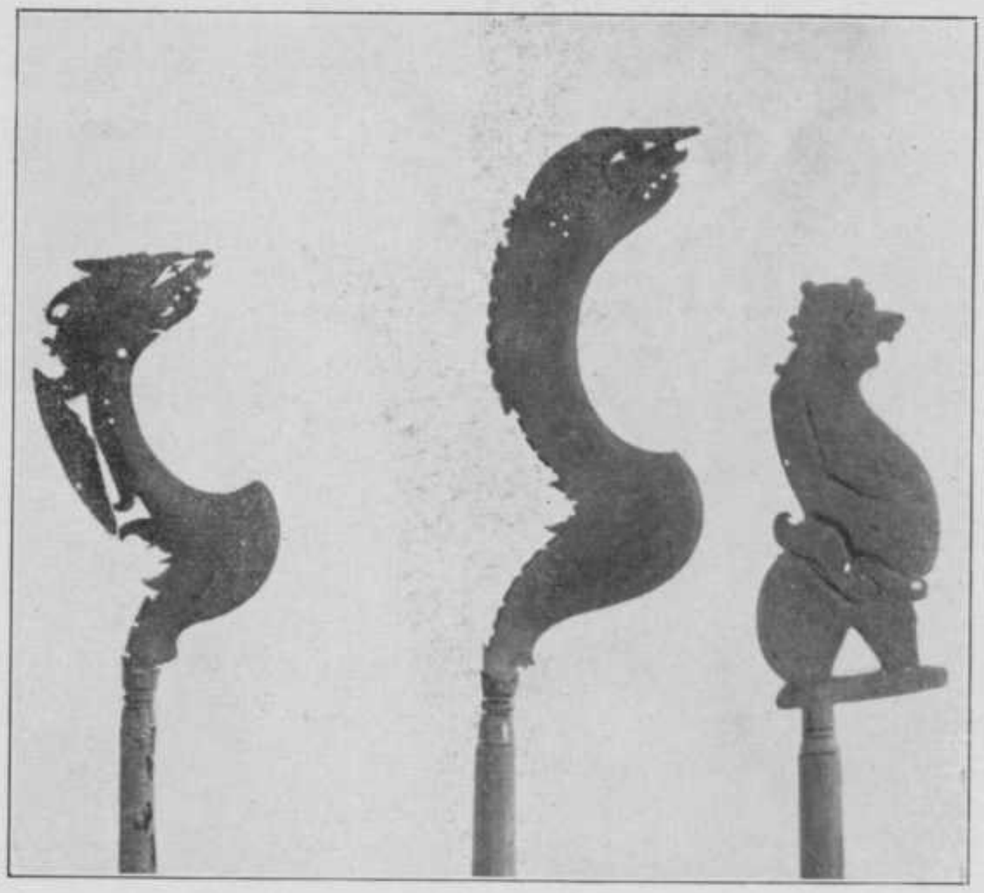
FIGUUR 214. Greep van een zgn. madjapahit=kris, van voren en van achteren gezien. IJzer. Bij deze zeer oude krissen zijn greep en lemmet uit één stuk ijzer gesmeed. De figuur is reeds bijna gelijk aan die, welke men nog op balische krissen tot greep vindt uitgebeeld. De herkomst van dit soort krissen, die steeds zeer klein zijn, is nog onbekend. (Museum Artis.)

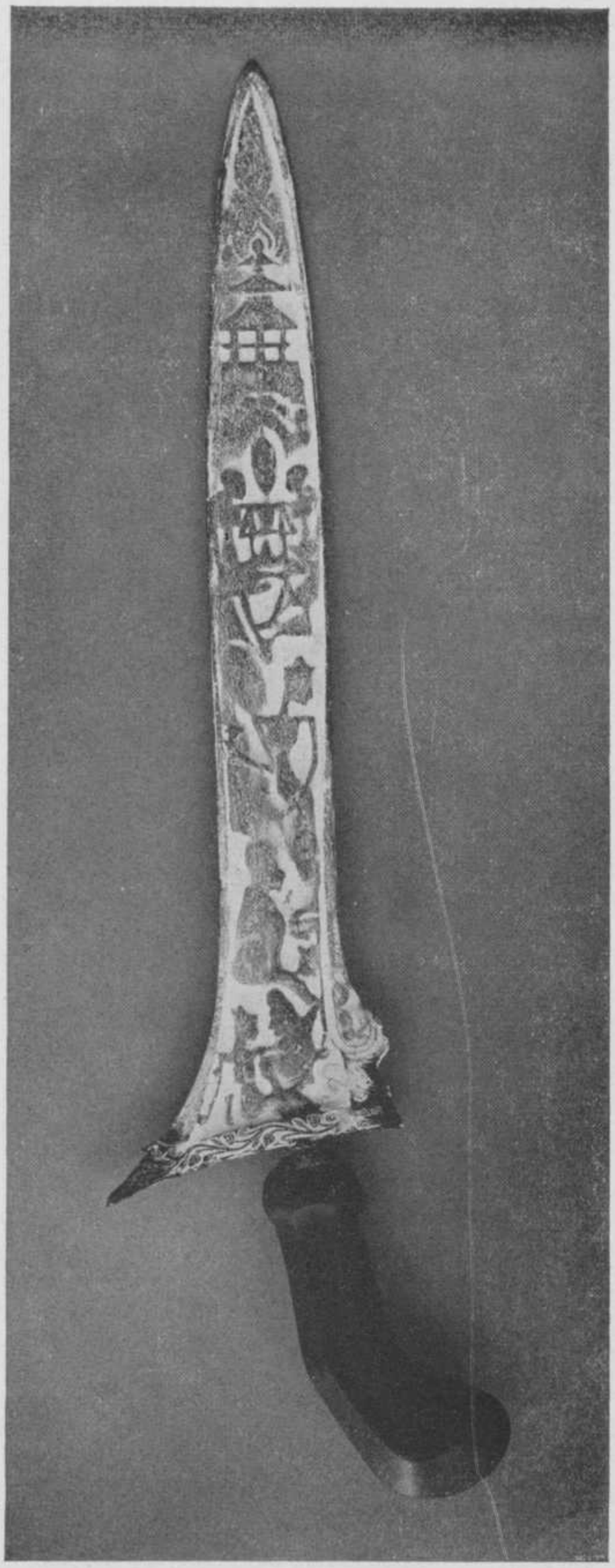
FIGUUR 215. Zgn. madjapahit=kris, uit één stuk vervaardigd (het lemmet slechts gedeeltelijk afgebeeld). (Coll. Loudon.)

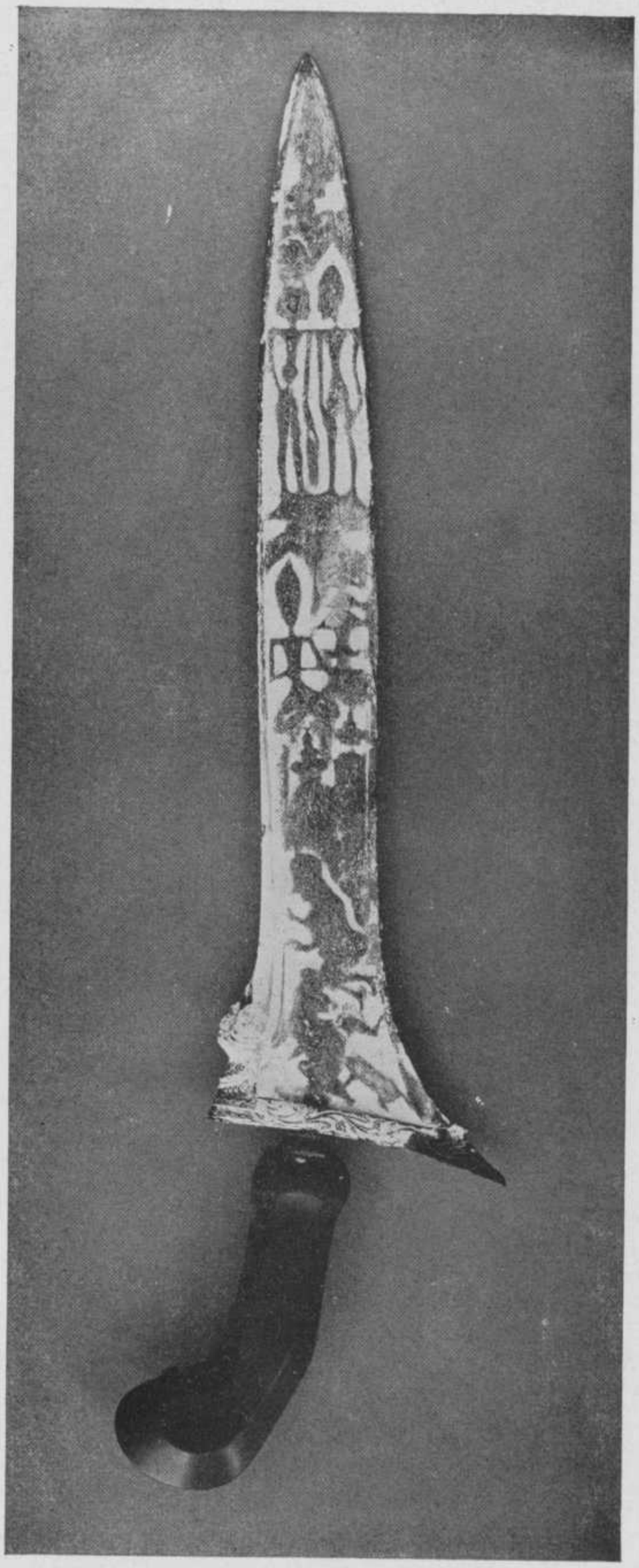
FIGUUR 216. Krissmeden (ĕmPoe) aan het werk. Zij dragen de koeloek, die hen als kraton=dienaren (abdi dalĕm) doet kennen, op het hoofd; de smid staat en stond in hoog aanzien (zie onderschrift bij fig. 257). De rechtsche vijlt de kris. Het moeilijkste werk is het insmeden van het pamor (meteoor= of nikkelstaal) zoodanig, dat daarbij bepaalde motieven ontstaan.

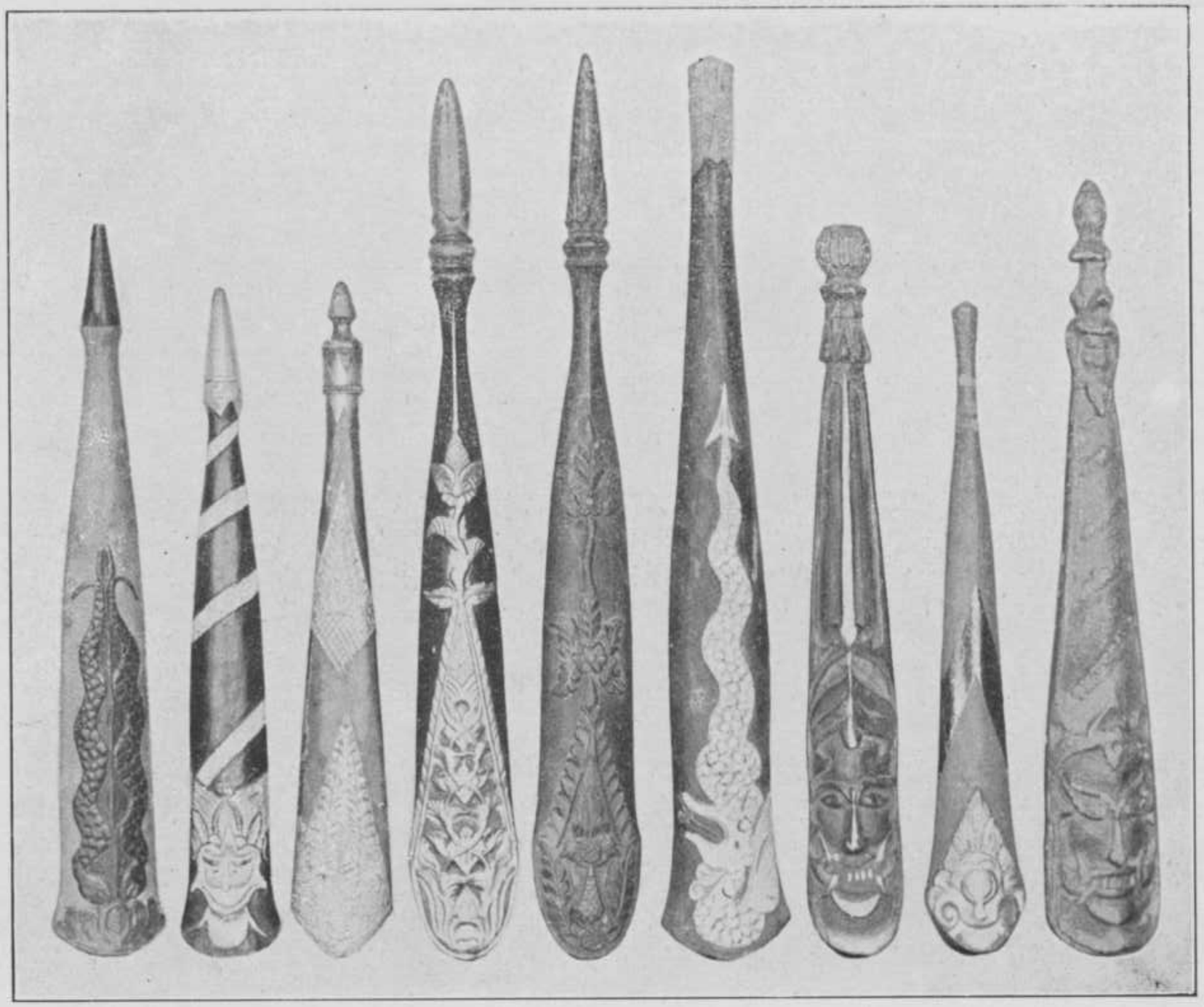
FIGUUR 217. Koedi's uit den kraton Kasĕpoehan te Tjirĕbon (Cheribon). De staatsiekoedi is, misschien meer nog dan de kris, een magisch voorwerp, waarbij het niet zoozeer op de bruikbaarheid als wapen of snijwerktuig, als wel op de daaraan toegekende magische kracht aankomt. Koedi's hebben den naga=vorm, doch kunnen, zooals de afbeelding toont, overigens verschillende dingen voorstellen, b.v. wajangfiguren en dan liefst die der panakawans (rechts).

FIGUUR 218. Oude kris met een voorstelling uit de Mintaraga (= Ardjoena Wiwaha) op het lemmet. Boven de verleiding van Ardjoena door de hemelnimfen, onder minnetafereeltjes tusschen Ardjoena's panakawans en de bedienden der nimfen. (Coll. Pang. Hadiwidjojo.)

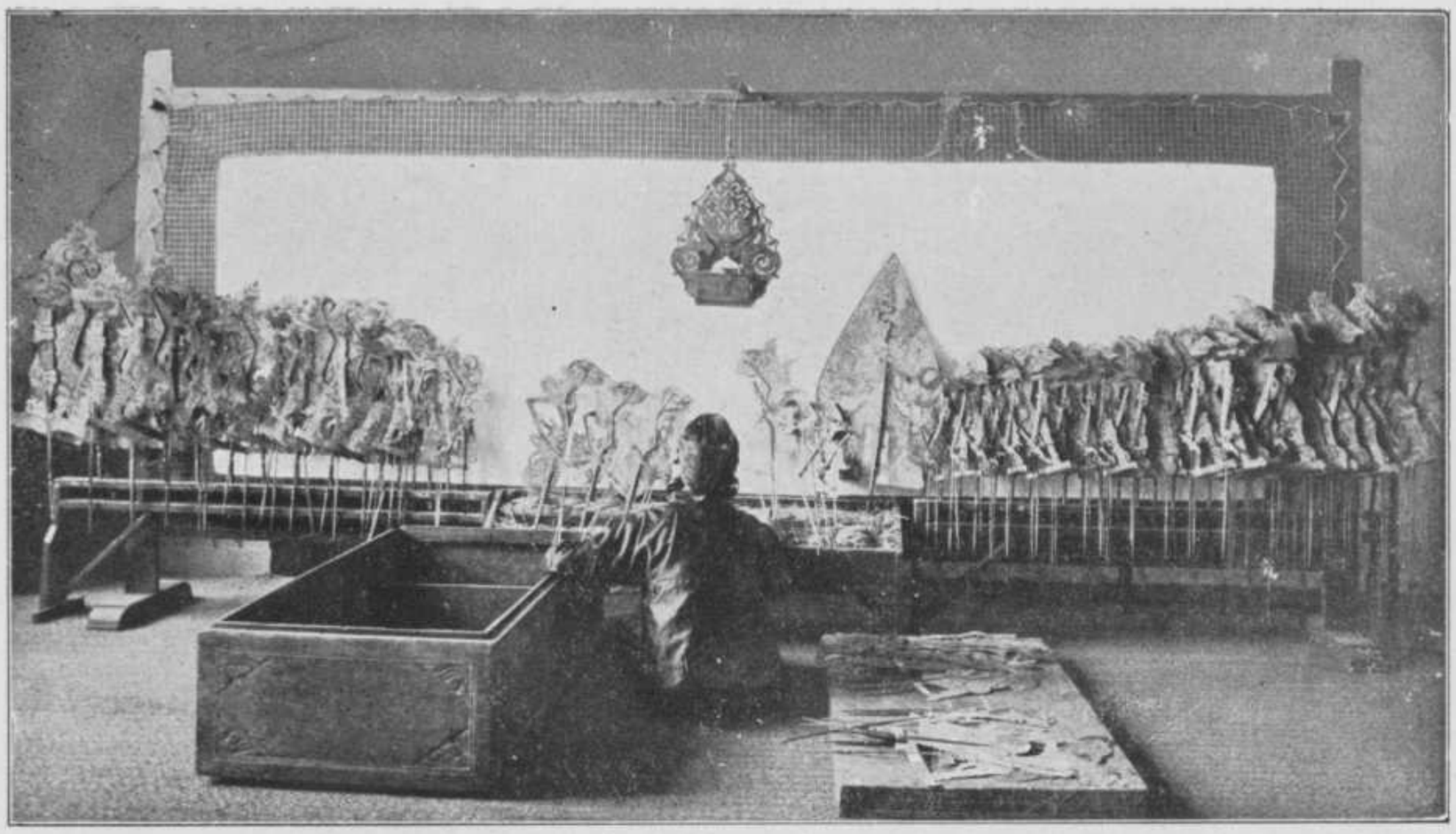
FIGUUR 219. Oude kris met een voorstelling uit de Mintaraga (Ardjoena wiwaha). De voorstellingen op deze zijde zijn minder duidelijk. In het midden ziet men Ardjoena als kluizenaar zitten. Het lemmet is bedekt met een kalkpap om de figuren beter te doen uitkomen. (Coll. Pang. Hadiwidjojo.)

FIGUUR 220. Lanspuntbeschermer: (wrangka). De magische beteekenis die aan de kris en andere dergelijke wapens wordt gehecht, eischte een zorgvuldige bedekking, zoowel om oningewijden niet door de magischgevaarlijke macht van het wapen te laten getroffen worden als om het wapen zelf te beschermen voor sterke magische invloeden van buiten. Aan deze bedekking wordt nog steeds veel zorg besteed. Vaak worden er afwerende motieven op aangebracht (kalakop, naga enz. Vgl. de kalakop en de naga ter afwering op tempels, aan de achterzijde van beelden, van kronen enz.). (Coll. Van Veen.)

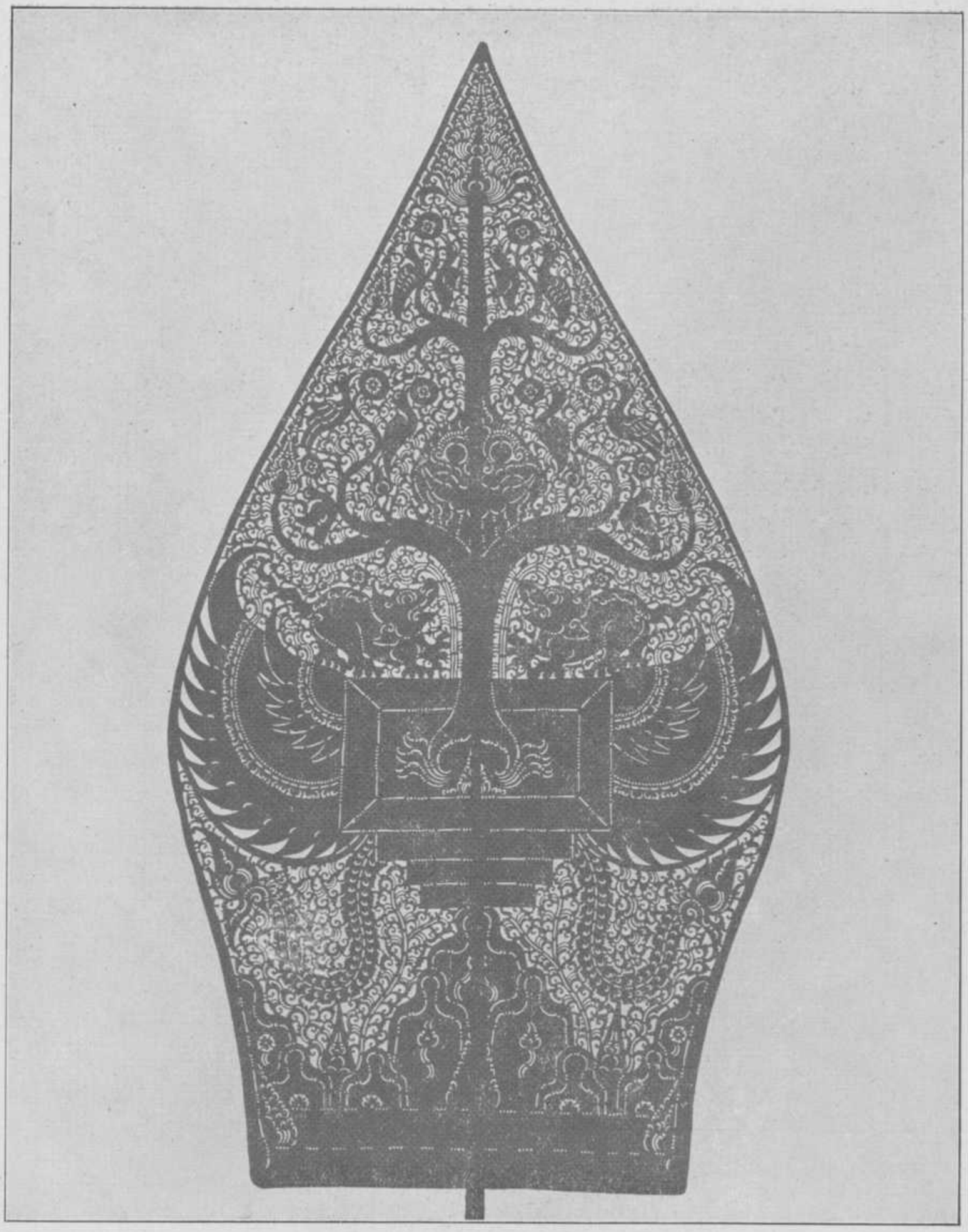
FIGUUR 221 — 222. Bladen uit een balisch handschrift op blad van den lontarpalm. Dergelijke versierde handschriften zijn zeer zeldzaam. De afbeelding is gekozen om de voorstelling van de wajang (fig. 221 rechts, fig. 222 links, daarbij aansluitend). Men ziet den dalang (vertooner) de poppen (wajang) vertoonen. Boven hem hangt de blentjong, de lamp. Het scherm (kĕlir), waarop de schaduwen moeten vallen, is weggelaten. De dalang, begeleid door de gambangs (houten slaginstrumenten), houdt hier bij het aandachtig zingen het hoofd scheef. Het publiek vermaakt zich geweldig. Een en ander dient ter illustratie van den tekst, de Ardjoena wiwaha, onder Erlangga gedicht (begin 11e eeuw) en waarin reeds gesproken wordt van de wajang. De wajang behoort tot oud=inheemsch cultuurbezit en slechts de vorm der poppen en de aard van het repertoire kwamen onder hindoeïstischen invloed. Naast de oud=inheemsche verhalen vonden de indische verhalen uit het Ramajana en Mahabharata ingang. De wajangvertooning, oorspronkelijk een magisch middel ter afwering van kwade invloeden, houdt nauw verband met de voorouderverering. De helden der verhalen worden als voorouders der javaansche vorsten beschouwd. Rechts op fig. 222 spelen twee panakawans met wajangs. Het handschrift en de teekeningen zijn nieuw, de tekst is, zooals gezegd, zeer oud.

FIGUUR 223. Wajangvoorstelling. Links van den dalang de kotak, de kist voor de wajangs, rechts het deksel daarvan. Boven hangt de lamp, blentjong (zie fig. 224) en voor den dalang staat het scherm (kĕlir). Voor het scherm staan de wajangs, in twee partijen verdeeld, links de slechte, rechts de goede. In 't midden eenige wajangs in spel. Rechts daarvan de kĕkajon (zie fig. 225). Daar de foto in Holland genomen is, zijn de wajangs niet op de gebruikelijke wijze in een pisangstam gestoken, doch op andere wijze bevestigd.

FIGUUR 224. Wajanglamp, blentjong, koper. Boven een gĕroeda, links en rechts een naga. De lamp werpt zijn licht op de wajangs, waardoor de schaduw op het doek te voorschijn komt. (Museum Rotterdam.)

FIGUUR 225. Kĕkajon of goenoengan (boom= of bergstuk). Het stuk, op de wijze der wajangs uit buffelhuid (huid = koelit, vandaar wajang koelit, ter onderscheiding van andere wajangsoorten) gebeiteld, duidt o.a. het begin en einde aan van een episode. Het is in oorsprong een voorstelling van den Meroe, den hemelberg. Op dezen godenberg groeit de wereldboom (nagasari) getooid met een banaspati (kalakop). Onder den boom meestal een gesloten poort met de bekende vleugels (zie fig. 109, 145, 159). Hier in plaats van de poort een terras, waaronder naga's. Geheel onderdaan de traditioneele hindoe=javaansche rotsmotieven. Soms bevindt zich bovenop den boom de gĕroeda. Deze voorstellingen zijn zeer oud en houden misschien verband met die der oudste aziatische culturen. Oud=inheemsche uit Achter=Indië medegebrachte voorstellingen en latere, op Java door de Hindoes gebracht, die onderling weer verwant zijn, spelen hier dooreen.

FIGUUR 226. Wajang, jeugdfiguur van Ardjoena (Djanaka), een der vijf Pĕndawabroeders, het ideaal van den ,,schoonen prins'' uit de legenden. Het gelaatsprofiel, de spleetoogen, de taille, de lange slanke armen en nog meerdere lichaamskenmerken, teruggaande op een oud=indische gelukstee=kenleer, zijn typisch voor de edele, rechtsche partij der Pĕndawa's. Het patroon van de dodot (het zeer lange kleed) en de haarkrulletjes van den haartooi zijn met bijna ongeloofelijke fijnheid in het leder uitgebeiteld. (Coll. P. A. A. Mangkoe Nĕgara VII.)

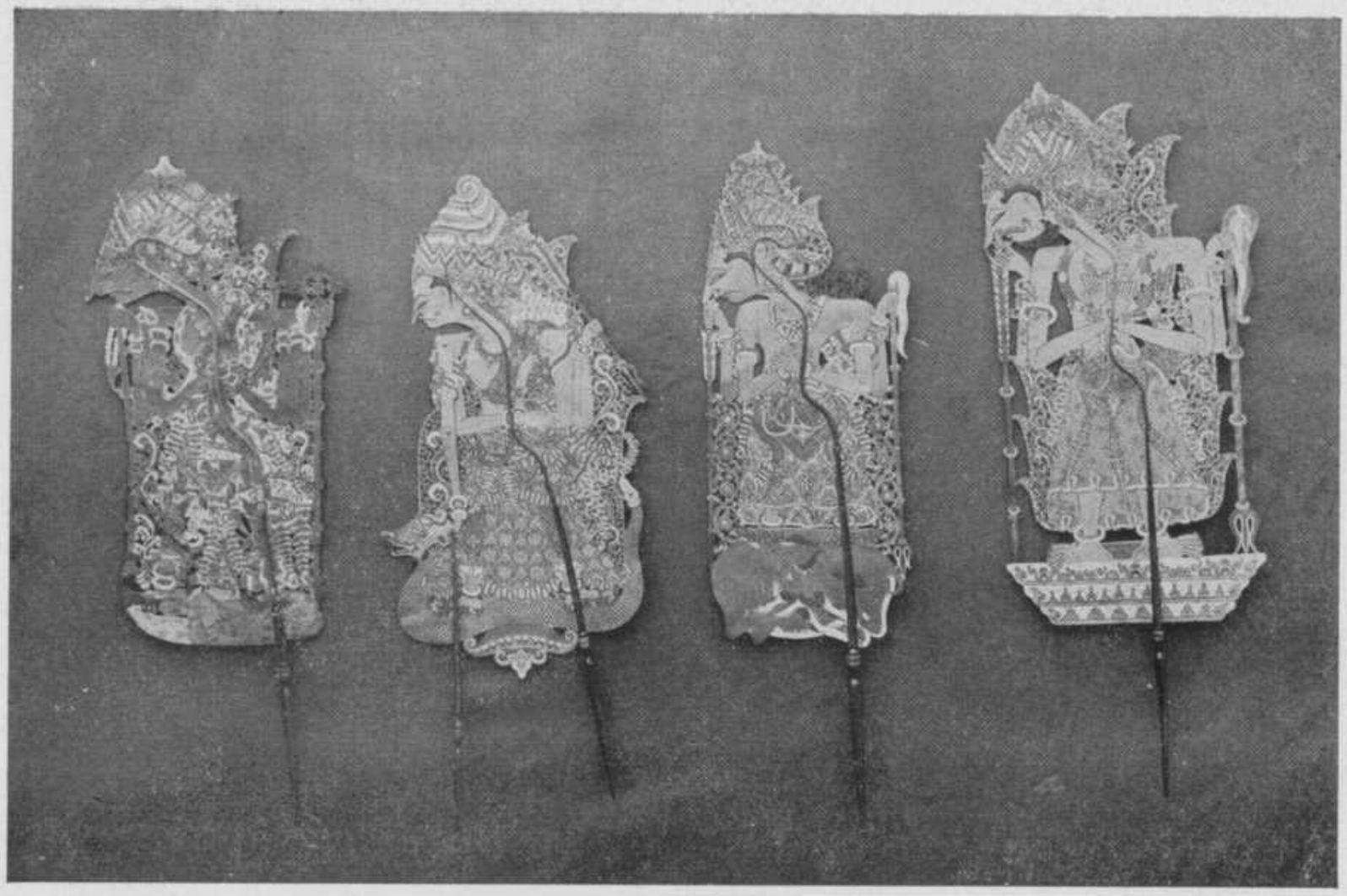
FIGUUR 227. Koedi=wajang. Magisch wapen als op fig. 217, op een steel van hoorn en met lemmet van ijzer. Het lemmet, hier eveneens tot een wajangkop uitgewerkt met naar achteren afhangende gĕloeng, is geheel met ciseleerwerk versierd. (Museum Leiden.)

FIGUUR 228 — 230. Zooals men weet leeft in het wajang=repertoire de legendarische javaansche geschiedenis. Deze heeft oorspronkelijk bestaan uit de indische Maha= bharata= en Ramajana=verhalen en uit de indonesische verhalencyclus der oud=javaansche vorsten, aangepast aan oude stammythen. De eerste verhalen vindt men in de zgn. wajang poerwa, de laatste in de wajang gĕdog. Een aansluiting tusschen deze niet bijeenbehoorende verhaalreeksen werd verkregen door het inschuiven van de wajang madija (= tusschen=wajang), die de beide geschiedenissen aan elkaar knoopt. Deze functie komt ook uit in de wajangs zelf. Fig. 228 geeft een wajang uit de wajang poerwa. De figuur draagt geen kris. Fig. 230 geeft er een uit de wajang gĕdog; de haartooi en de kleederdracht is anders, ook komt de kris voor. Fig. 229 geeft een wajang madija, die, wat het bovengedeelte aangaat, bij de wajang poerwa aansluit, voor het benedengedeelte bij de wajang gĕdog. Deze innovatie stamt van P. A. A. Mangkoe Nĕgara IV, den dichter=vorst.

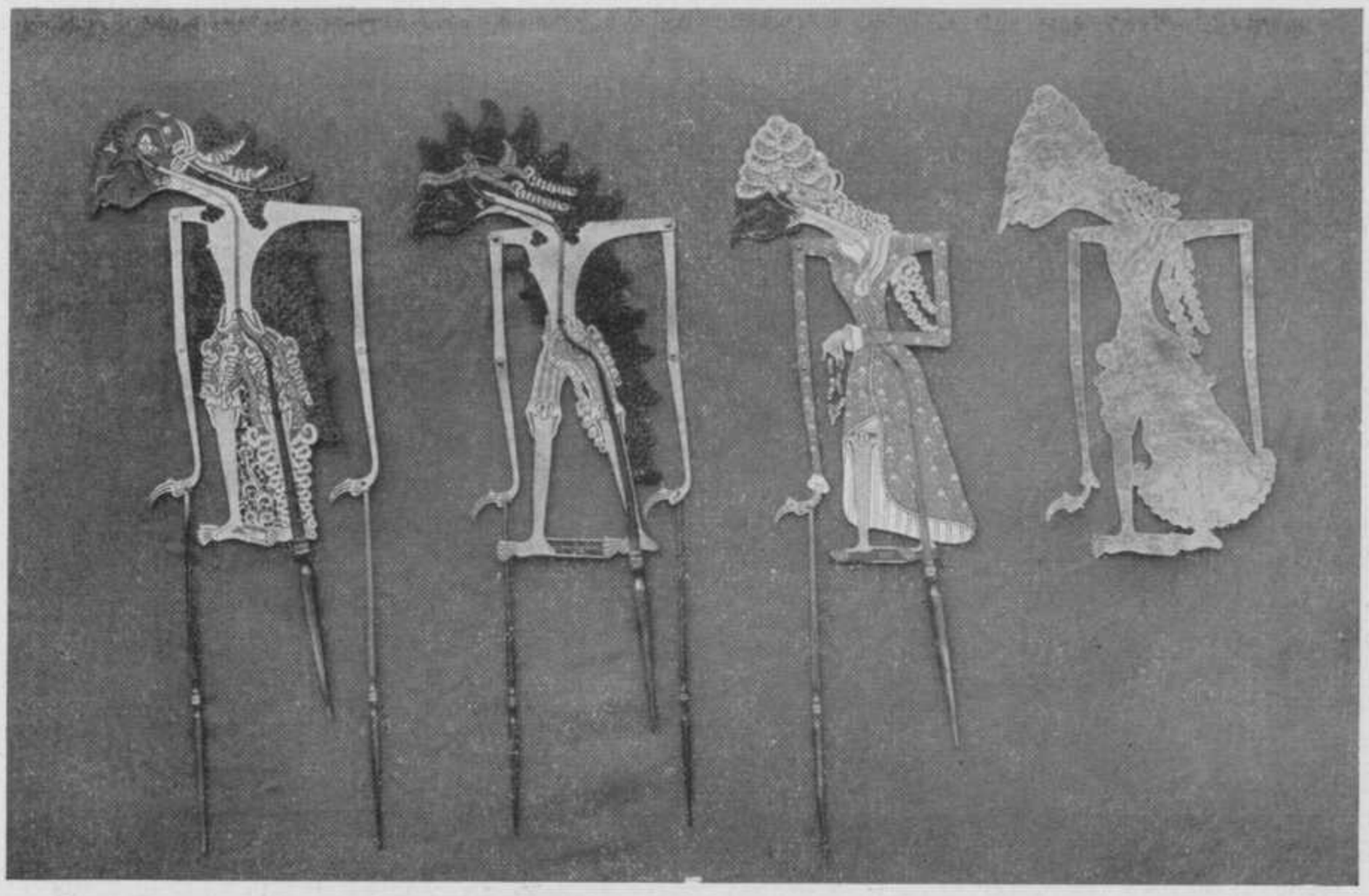

FIGUUR 231. Dat in de wajang het oude hindoe=javanisme nog voortleeft, wordt duidelijk door de bovenstaande vier wajangs die Sjiwa=Goeroe voorstellen, of, zooals zijn javaansche naam luidt, Batara Goeroe. Twee keeren staat hij op een stier, een keer op een naga; in dit geval heeft hij een kluizenaarshaartooi. Alle keeren is hij vierarmig uitgebeeld. Men lette op de wijze waarop de lederen pop aan de gapit, de hoornen pen, is bevestigd, waarmede hij in den pisangstam wordt vastgezet. De kleuren en vormen der talrijke met afzonderlijke namen aangeduide onderdeelen zijn bijna alle afhan= kelijk van zeer nauwgezette voorschriften.

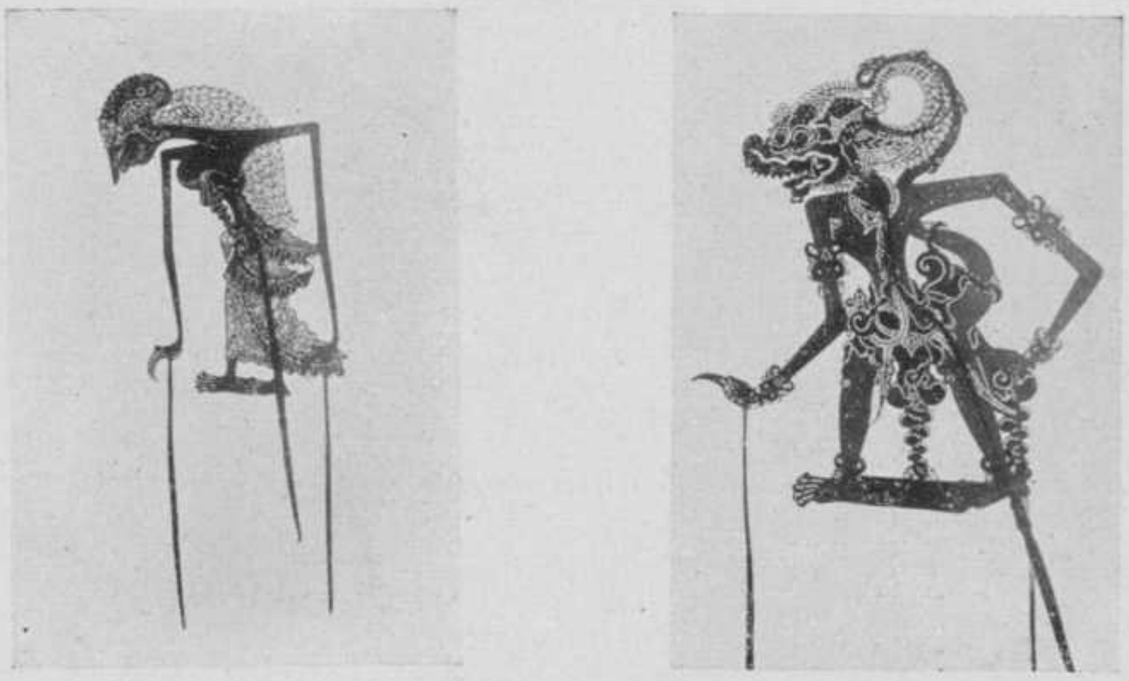

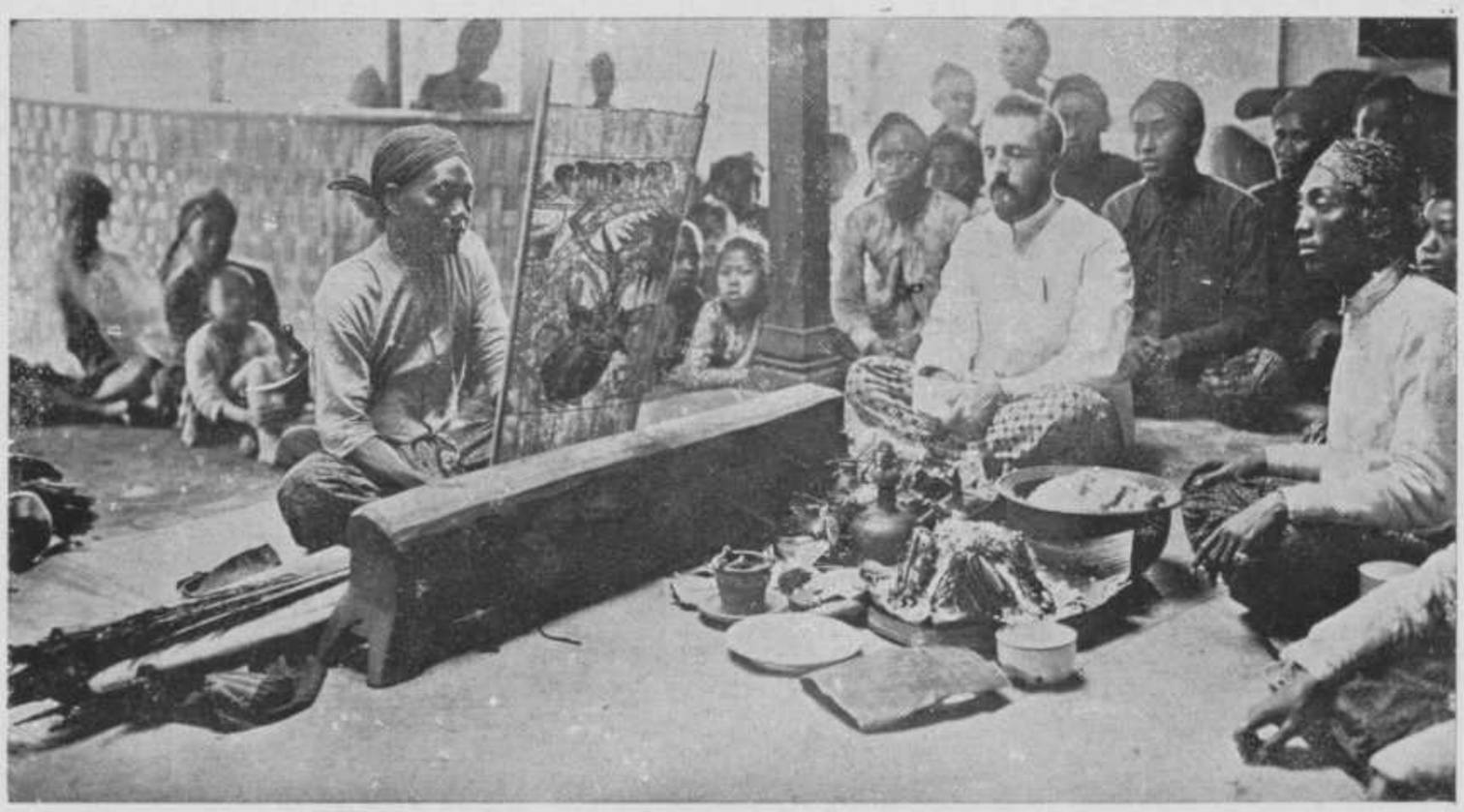
FIGUUR 232 — 233. Een wajang van het nobele gelaatstype en een van het onedele type, doch van dezelfde partij. Men ziet duidelijk het verschil in gelaatsprofiel, bij fig. 232 (Baladewa) voorhoofd en neus in een lijn, smal en langgerekt oog, bij fig. 233 (Antarĕdja) neus en voorhoofd on= derling een hoek makend en meer rond oog. De gebaarde vorst links heeft de vorstenkroon op en de praba, het aureool, achter de schouders.

FIGUUR 234. Links tweemaal een wajang van Ardjoena als Bĕgawan Mintaraga, rechts als Tjekel Endralaja. In het laatste geval heeft Ardjoena den kluizenaarshoofdtooi. Geheel rechts een onafgewerkte wajang. Voor dezen kluizenaarstooi vergl. fig. 140. De beide linksche wajangs, die hetzelfde voorstellen, laten duidelijk zien hoezeer er binnen schijnbaar enge grenzen van den traditioneelen wajangstijl toch nog voldoende vrijheid is voor onderscheid in school en zelfs in individueele opvattingen.

FIGUUR 235 — 236. Fig. 235 geeft een vrouwefiguur (Sĕmbadra) uit de wajang. Deze zijn steeds kleiner en fijner dan de mannelijke. Fig. 236 vertoont een der apen, die Rama bij zijn zoeken naar de verloren bruid bijstonden en wel Anoman (Hanoemat), een hunner aanvoerders. Hij is, als zoon van den windgod, voorzien van een langen duimnagel, die ook aan Bima, diens anderen zoon, toekomt (zie fig. 148). Zijn staart volgt met een bocht de achterste krul van zijn gĕloeng (haartooi). Het daemonische apengelaat vindt men reeds bij de apenvorsten op de reliefs van Tjandi Lara Djonggrang.

FIGUUR 237. Voorstelling van een wajang beber. Deze wajangsoort bestaat uit rollen beschilderd papier, die op 2 stokken worden gewonden en door afrollen vertoond. De wajang beber komt nog maar zelden meer voor en staat in den reuk van bijzondere heiligheid. Het oorspronkelijk magisch karakter van de wajang komt erbij in de gebruikelijke offers etc. meer dan bij de wajang poerwa duidelijk uit.

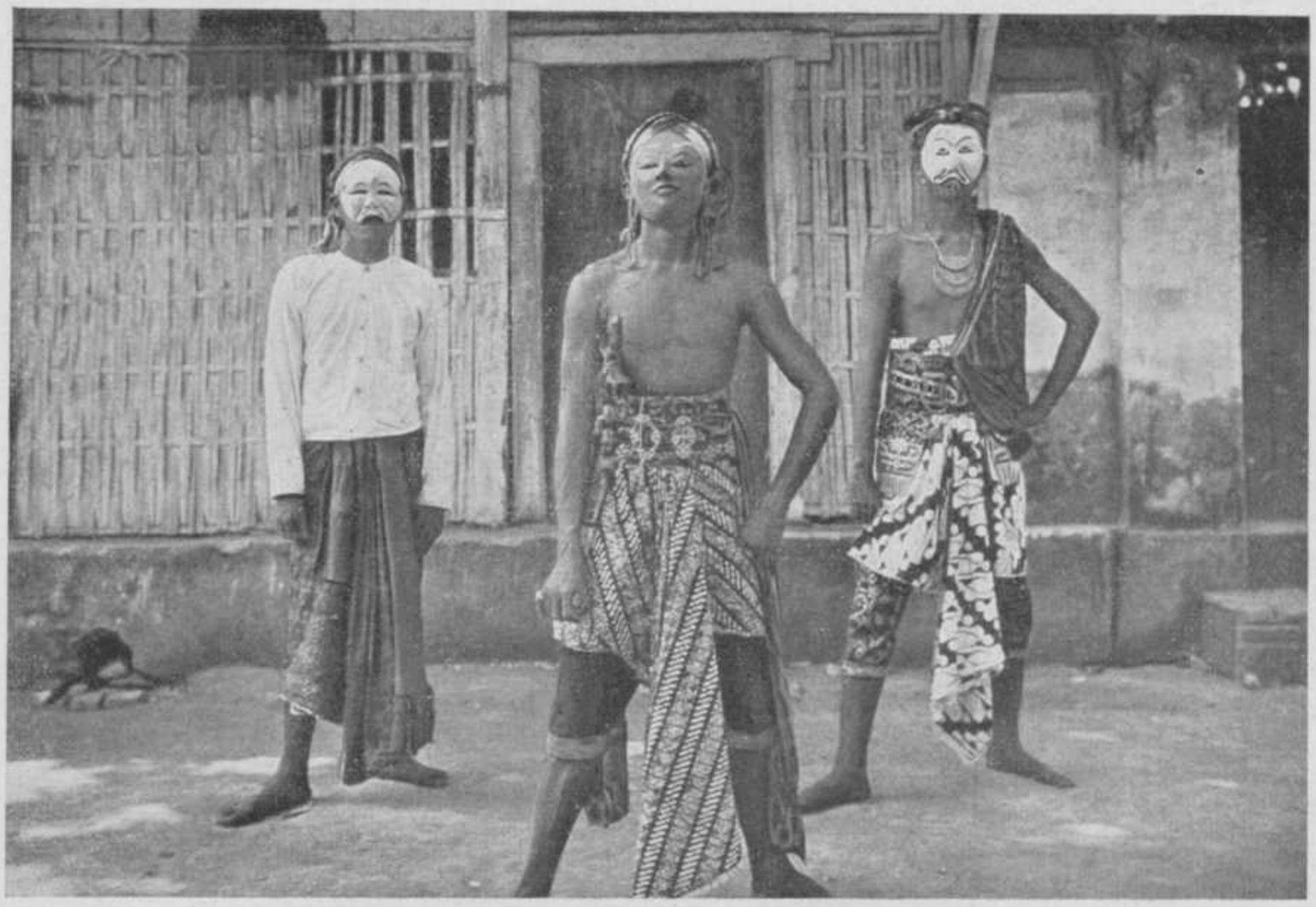
FIGUUR 238. Gedeelte van een wajang=beberrol. De wajang=beberschildering is de lijnrechte afstammeling van de verdwenen oud=javaansche schilderkunst (zie echter fig. 58) en is ten nauwste verwant aan de lange en smalle oost=javaansche reliefs. Men vergelijke de japansche makemono's. De voorstelling is een episode uit een inheemschen verhalencyclus. (Museum Leiden.)

FIGUUR 239. Wajang golek, weder een andere wajangsoort, ditmaal met werkelijke poppen gespeeld. De voorstellingen geschieden overdag, terwijl die van de wajang beber zoowel overdag als 's nachts kunnen plaatsvinden, die van de wajang poerwa en gĕdog steeds 's nachts en die van de nog te noemen wajang kĕroetjil eveneens 's nachts. (Coll. v. Lelyveld.)

FIGUUR 240. Wajang kĕroetjil (of kĕlitik), een wajangsoort, die zich waarschijnlijk ontwikkeld heeft uit de van leder vervaardigde wajang koelit. Het lichaam is van hout, de armen van leder. De afgebeelde wajang is van het gewelddadige type (Kartala.)

FIGUUR 241. Maskerspel (topeng). Het maskerspel is minstens even oud als de wajang poerwa en wortelt in het dragen van maskers als magicistische plechtigheid. De dalang draagt het verhaal voor, de spelers acteeren slechts.

FIGUUR 242. Maskerspel (topeng). De voorstelling is wederom een inheemsch verhaal uit de legendarische geschiedenis. Fig. 241 geeft den geliefden prins Pandji met twee panakawans. Fig. 242 vertoont een groep van de linksche, verliezende en boosaardige partij; geheel rechts staat de (jogjasche) dalang.

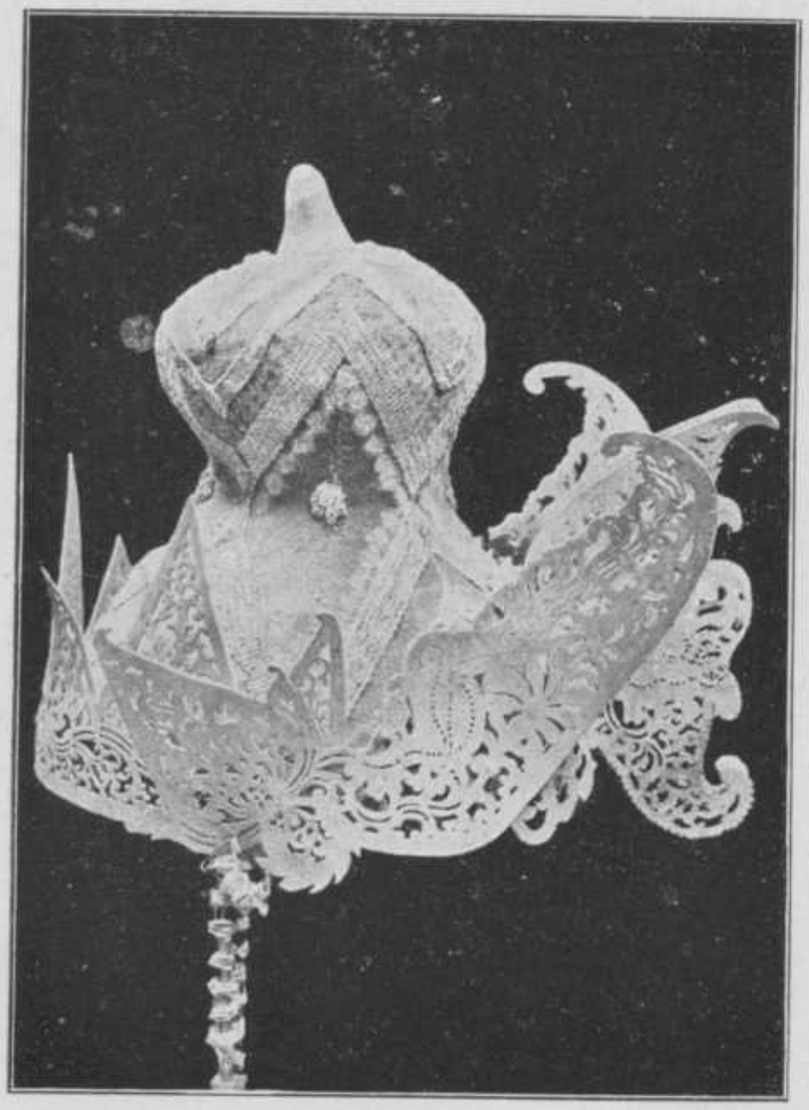
FIGUUR 243. Wajang wong, nieuwere wajang=vorm. De gebruikte kleedingstuk=ken, kronen etc. zijn, vooral bij de voorstellingen in den kraton, van een verfijnden rijkdom en smaak. De staande figuur is vorst Boma met groot jogjasch parang=roesakpatroon op de kain, die den liggenden Samba doodt. De geweven tjindestof (liggende slip geheel rechts) is oorspronkelijk van Indië afkomstig en staat in hoog aanzien; de meeste batikpatronen zijn echter inheemsch en slechts door indische motieven beïnvloed.

FIGUUR 244. Wajang wong. Zelfde voorstelling als de topeng van fig. 241, doch nu als wajang wong. Pandji met de beide panakawans. Voor kenners zijn er in de kleeding allerlei verschillen op te merken tusschen de fig. 241—243, die in Jogjakarta opgevoerd werden en 244, die in Soerakarta werd vertoond (b.v. grooter batikpatroon in Jogjakarta); ook zijn er scholen en individueele invloeden, die in den loop der eeuwen de wajang hebben gemaakt tot wat deze nu is.

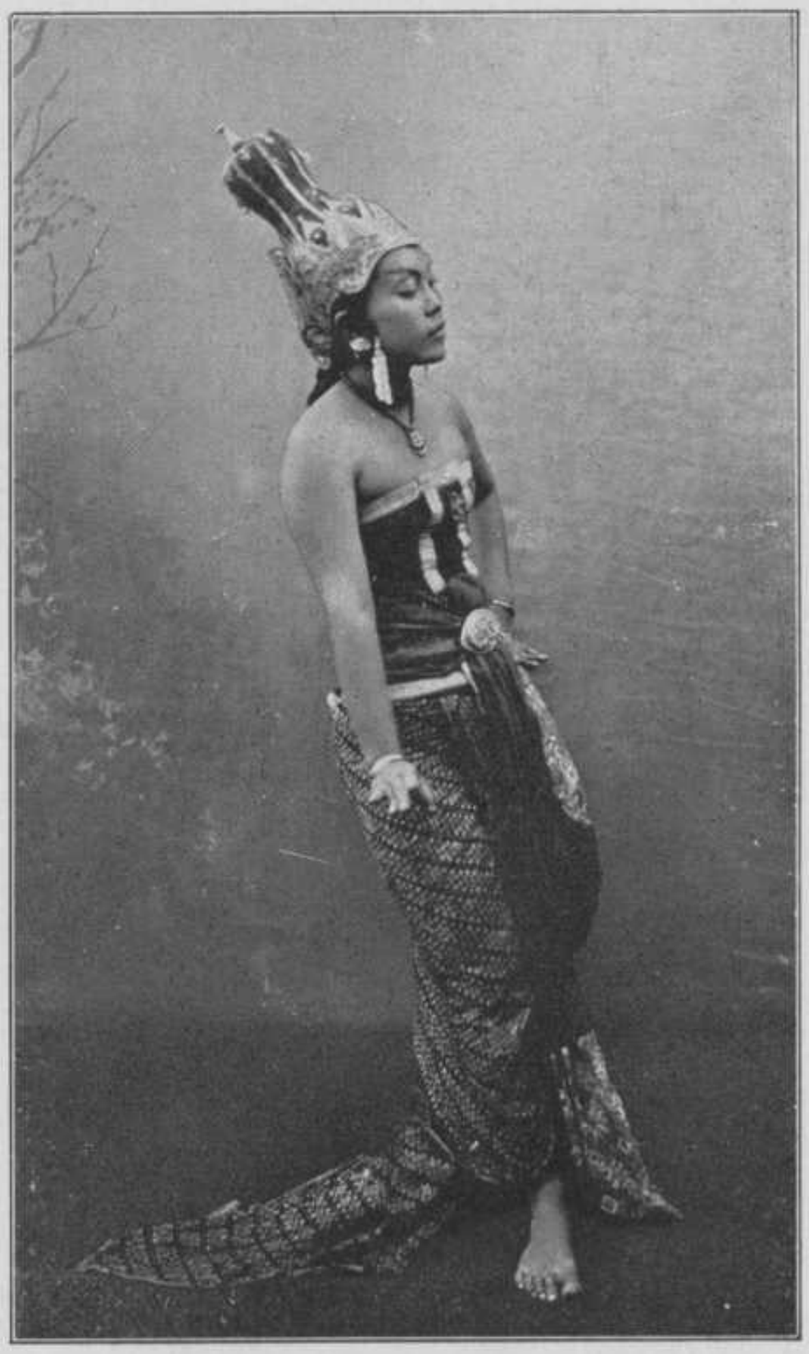
FIGUUR 245. Intocht van de Pĕndawa's in Ngastina, gehouden bij de opening van een cultuurcongres. Ardjoena, gezeten op een strijdwagen en voorafgegaan door zijn vaandel met den aap als veldteeken, overschaduwd door de vorstelijke pajoeng en gevolgd door Nakoela op een wit paard. Rechts het gevolg van Bima. Deze innovatie levert, naast andere toepassingen van de wajang (fig. 201), een sterk bewijs, hoezeer deze nog leeft.

FIGUUR 246. Wajangkroon (tropong). Het is de kroon van den vorst; mindere grooten hebben weer, ieder naar zijn rang, andere kronen. De basis is van uitgebeiteld leer, verguld. Het is de kroon der hindoe-javaansche vorstenbeelden. (Museum Artis.)

FIGUUR 247. Baraboedoerrelief met een voorstelling van een danseres (vergl. fig. 248). Andere reliefs verschaffen nog sterker overeenkomsten met den huidigen javaanschen dans, terwijl de hier afgebeelde danshouding meer met die van sommige balische danseressen overeenkomt.

FIGUUR 248. Wajang=danseres. Bij den dans is het geheele lichaam in beheerschte actie; het spel van vingers en teenen telt evengoed in het geheel mede, als dat van de gelaatsuitdrukkingen. De verschei=denheid van nauwkeurig voorgeschreven bewegingen is bijkans onuitputtelijk.

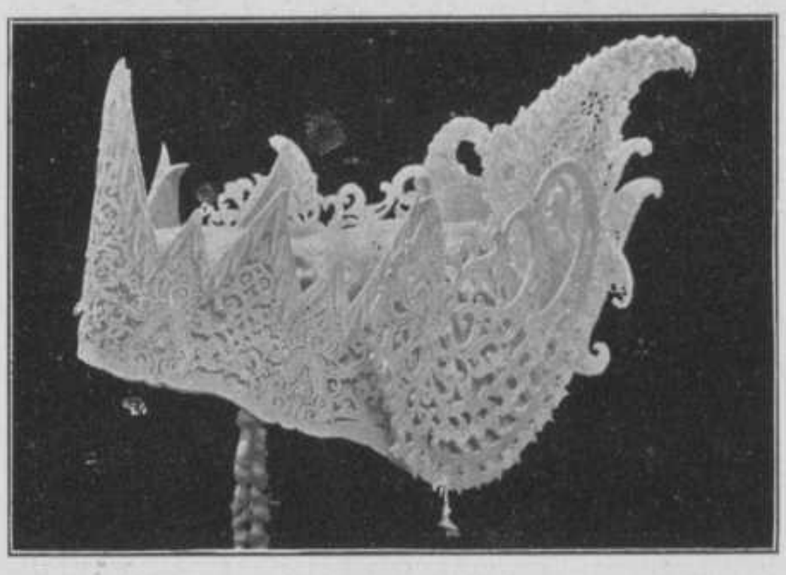
FIGUUR 249. Twee figuren uit een wireng=dans, waarvan de gelaatsuitdrukking (die traditioneel is) merkwaardige overeenkomsten vertoont met die van den hindoe=javaanschen kop van fig. 250, afkomstig van Tjandi Soekoeh (14e eeuw).

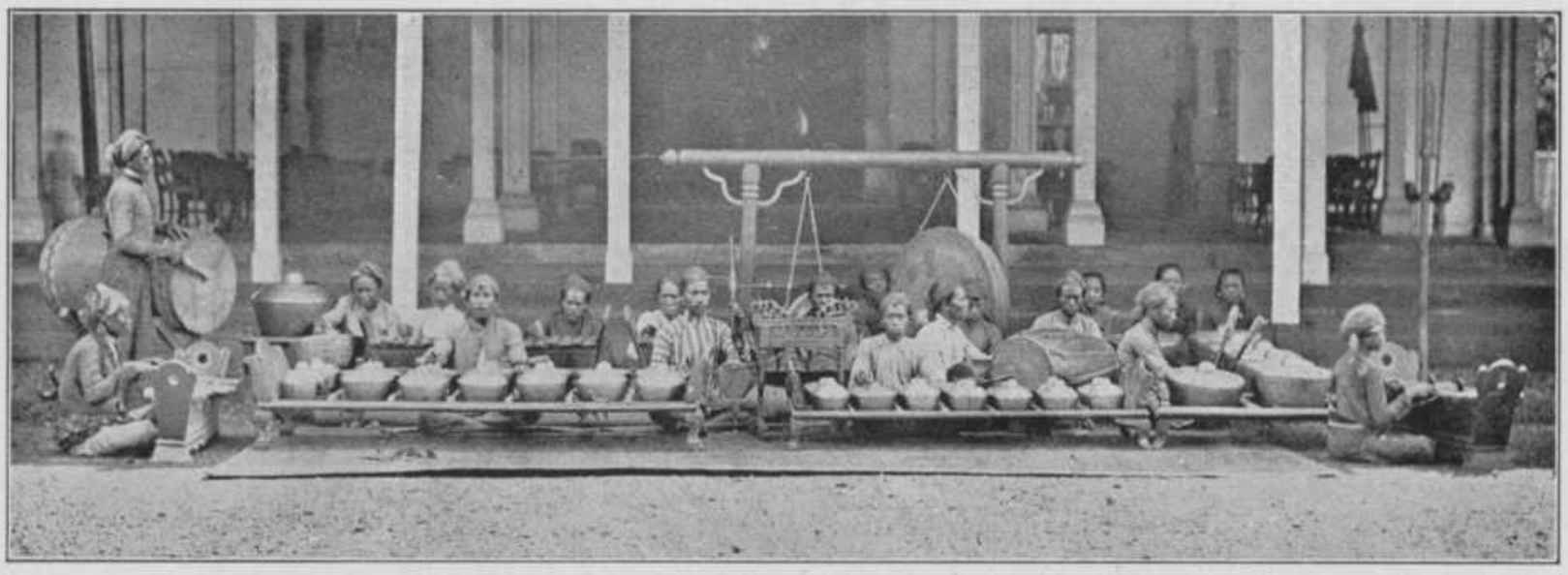
FIGUUR 250. Kop van Tjandi Soekoeh. Men vergelijke de gelaatsuitdukking op fig. 249 en den diadeem van Samba op fig. 243 en Pandji op fig. 244.

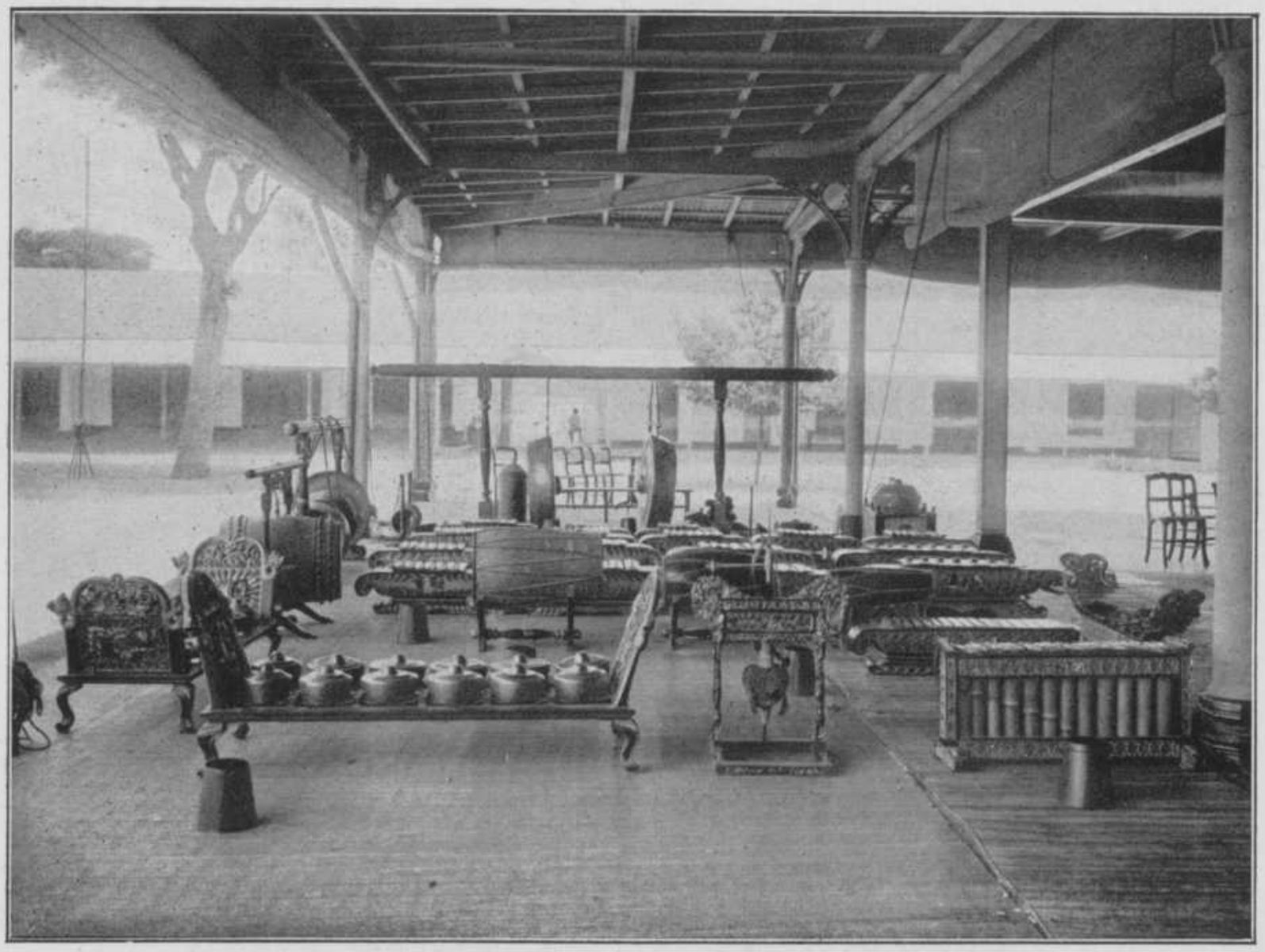
FIGUUR 251. Bědaja=danseressen uit Jogjakarta, meisjes uit de kraton=families. Den bědajadans kenmerkt in het bijzonder een stijlvolle statigheid van beweging. Daar deze dans tot voor zeer kort slechts in de kratons in volle bezetting mocht worden uitgevoerd, is zij lang met een geheimzinnig waas omhuld geweest. De ouderdom is onbekend, doch moet ongetwijfeld ver terugreiken. Een andere dans, eveneens uitsluitend door meisjes gedanst, is de sĕrimpi.

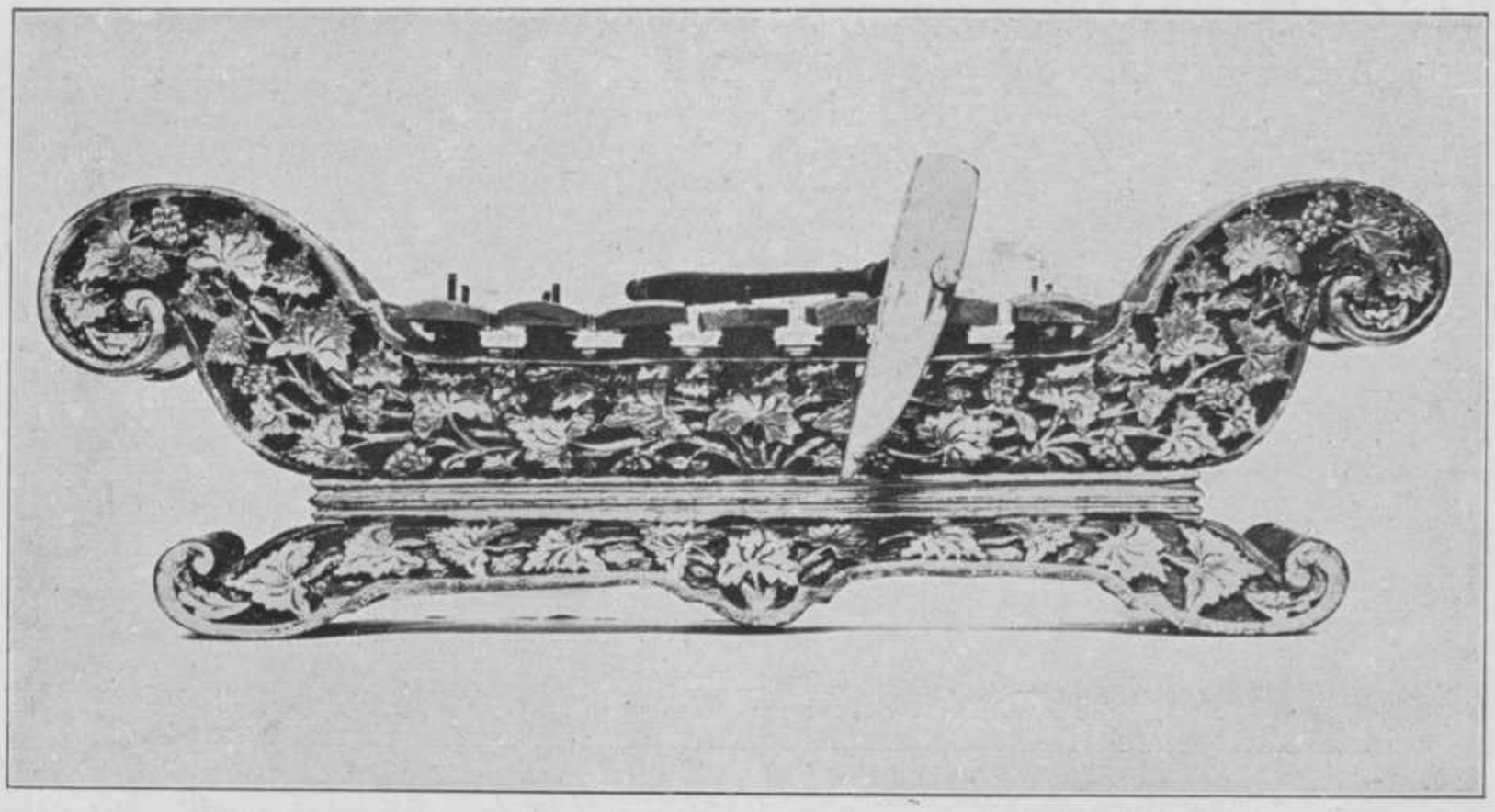
FIGUUR 252. Songkok, wajangkroon voor edellieden van lager rang dan een vorst. Bewerking en materiaal als bij fig. 246. (Museum Artis.)

FIGUUR 253. Met de wajang en den dans is de gamĕlan, het javaansche orkest, onafscheidelijk verbonden. Doch ook daarbuiten speelt de gamĕlan vaak genoeg; ter verwelkoming en uitgeleide der gasten enz. Voor de samenstelling zie ook fig. 254.

FIGUUR 254. Gamĕlan uit de Mangkoenĕgaran (Soerakarta). Voor in het midden het hoofd=instrument voor de melodie, de rĕbab (2=snarige perzische viool). Daarachter drie exemplaren van het hoofdinstrument voor het rhythme, de kĕndang, een met de handen bespeelde trom met twee huiden. Links daarvan de bonang, rechts de gĕnder met holle bamboe als klankbodems. Geheel rechts de gambang met houten klankstaven. Achter de kĕndangs verschillende saron's met koperen klankstaven. Links een groote trom, de bĕdoeg, daar achter aan rekken hangende de verschillende gongs. Geheel rechts op den achtergrond de kĕmpjang. Tusschen de instrumenten staan de spuwbakken voor de sirihkauwende spelers. De meeste instrumenten zijn met lofwerk versierd, waarbij weder de naga een groote rol speelt (zie geheel links). Er bestaan nog meer gamĕlan=instrumenten, als de tjĕlĕmpoeng, een tokkelinstrument, de soeling, een fluit, enz. Bij verschillende uitvoeringen zingen zangeressen en zangers mede. De javaansche muziek is eerst weer in den laatsten tijd het onderwerp van wetenschappelijke studie geworden, waarbij een samenhang met andere aziatische muzieksoorten aan het licht trad. De gamĕlan is oud=inheemsch, doch heeft onder verschillende invloeden gestaan.

FIGUUR 255. Saron van het 7=tonige pelog=toonstelsel met koperen klankstaven en een taboeh (slaghamer). De slagen op de saron worden onmiddellijk met de hand gedempt. Rijk snijwerk aan den klankbodem. (De javaansche muziek kent twee toonstelsels, een zeventonig, pelog, en een vijftonig, slendro). (Museum Leiden.)

FIGUUR 256. Kĕndang op staander, met snijwerk versierd. De kĕndang is door het aangeven van het rhythme een zeer voornaam instrument uit de gamĕlan. (Mangkoenĕgaran.)

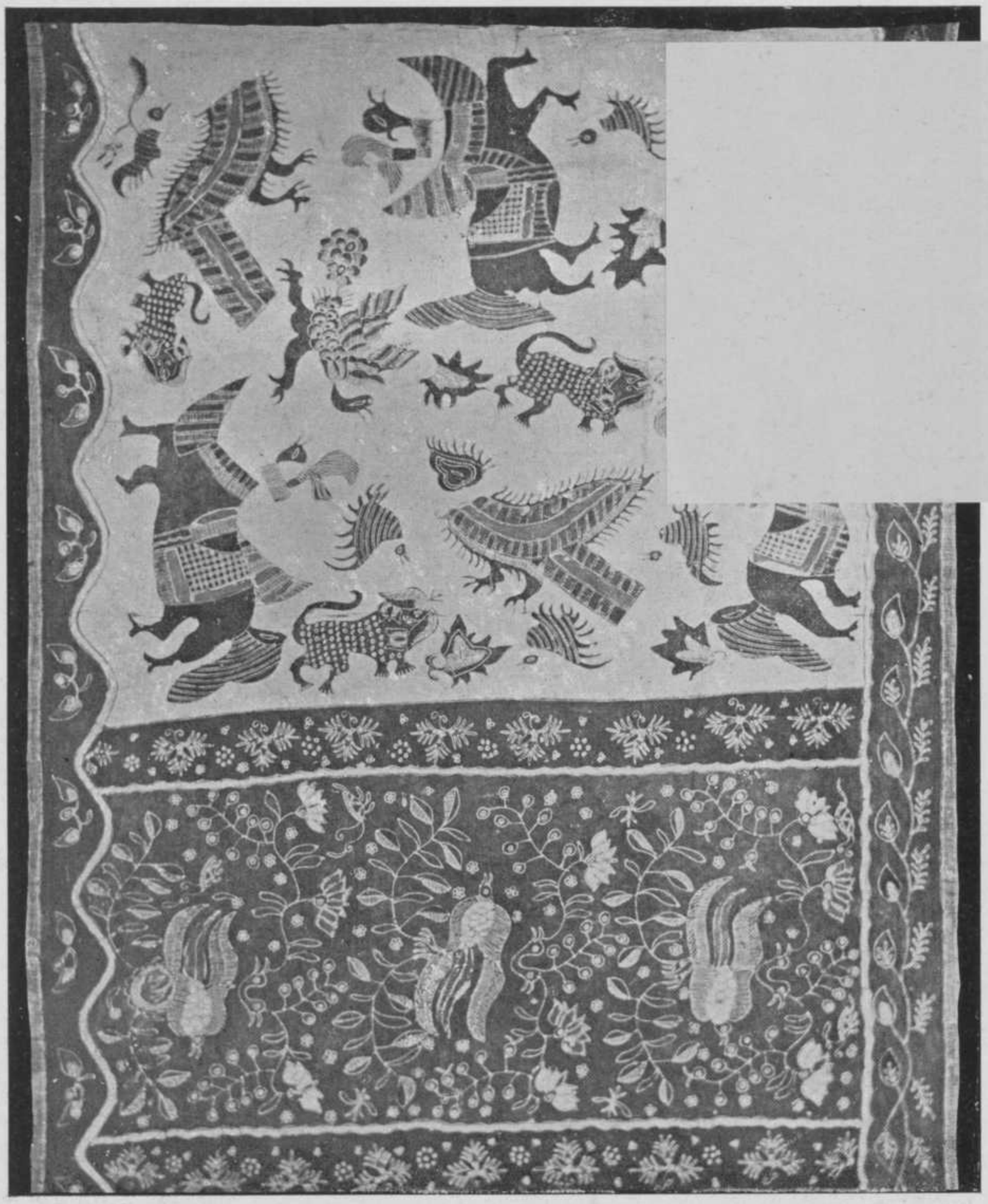
FIGUUR 257. Smidse van gongsmeden. De smid (pande) stond reeds in den voor=hindoeïstischen tijd in bijzonder aanzien, vanwege zijn bedrijf. Het smeden van het magisch=krachtige metaal in het niet minder magisch=krachtige vuur, vereischte een bijzondere positie van den smid. Hetzelfde geldt natuurlijk in meerdere mate voor den wapensmid (ĕmpoe). Links vier smeden met de voorhamers, paloe; op den voorgrond ligt een paloe gereed. Rechts de vuurhaard, die door een blaasbalg verhit wordt. De smeden zijn bezig een nog gloeiende gong door behameren den vereischten vorm te geven. Daarna wordt deze door afvijlen of bekloppen op den juisten toon gebracht.

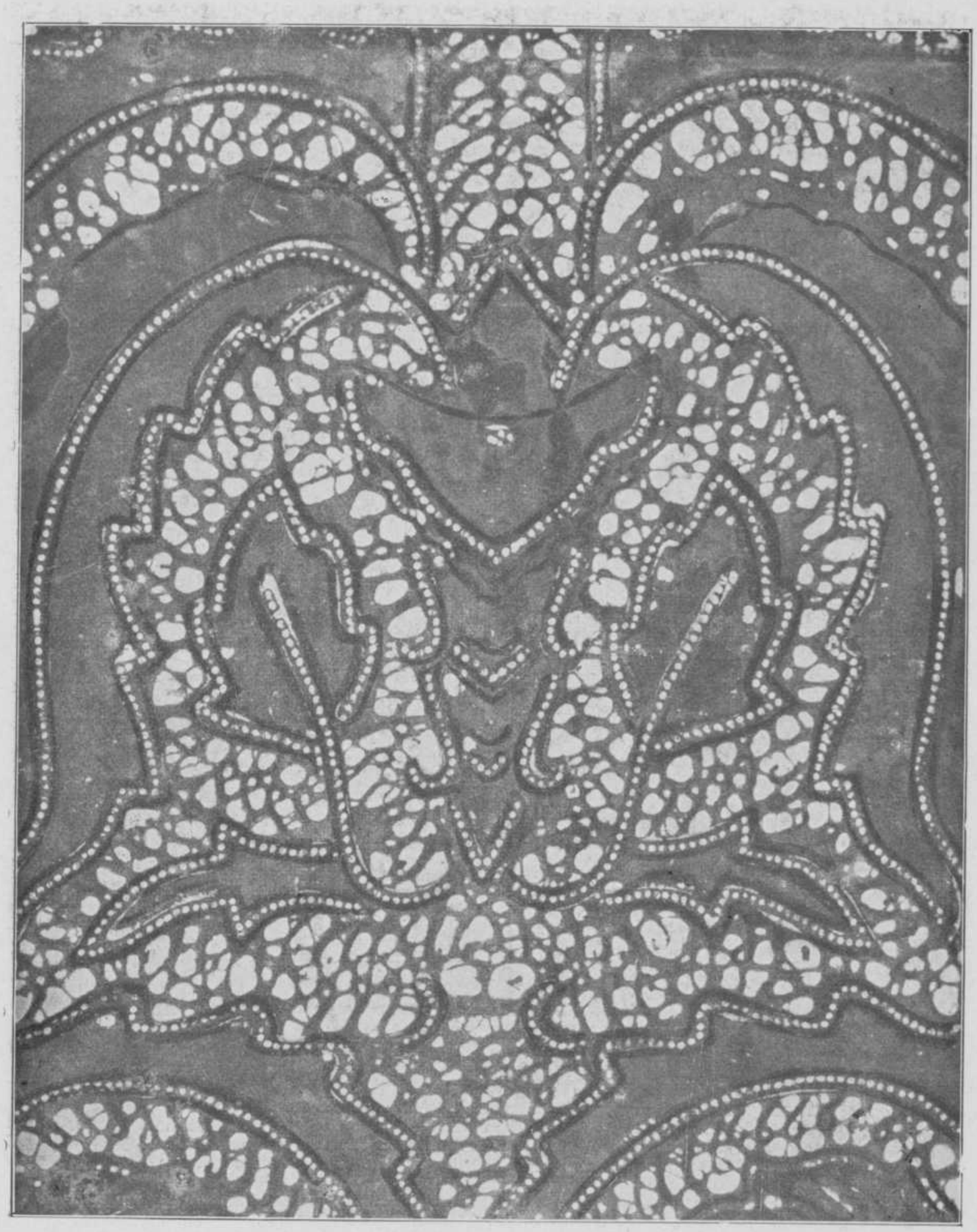
FIGUUR 258. Kĕnong op rijk gesneden staander (rantjakan). Zie fig. 255. De kĕnongslagen sluiten kleine toonzinnen af, zooals de gong= en kĕmpoel=slagen dit doen voor de groote toonzinnen. (Museum Leiden.)

FIGUUR 259. Vrouwen aan het batikken. Op den voorgrond links een pannetje met was, welke in de tjanting wordt gedaan, die de vrouwen in de hand houden en waarmede zij de patronen teekenen. Wordt later de doek in de kleurstof gedompeld, dan blijven de aldus met was bedekte gedeelten blank. De patronen worden uit de hand op het doek gebracht. Op den voorgrond een doosje met benoodigdheden voor de onontbeerlijke sirihpruim en de daarbij even noodige spuwvaas (vergl. fig. 204 en 205). Op de rekken en tegen den achtergrond batikans. Het batikken schijnt ingevoerd te zijn, de motieven zijn echter deels oud-inheemsch, deels indisch en hebben natuurlijk onder tallooze invloeden gestaan. Daar de batikkunst nog levend is, worden nog steeds oude motieven gevarieerd of nieuwe ontworpen.

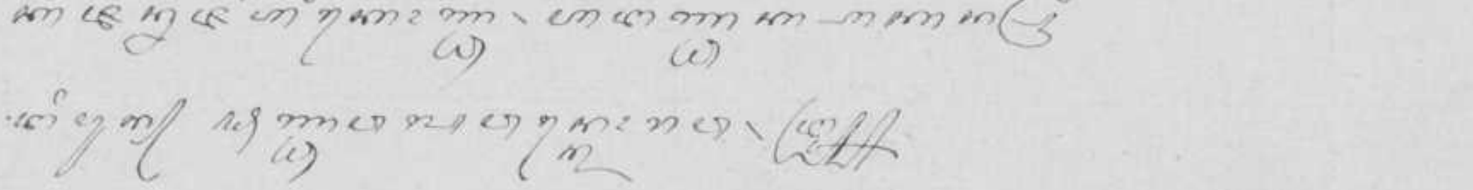
FIGUUR 260. Zeer oude batik=motieven op een antieke doek, afkomst misschien Banjoemas. Merk=waardig zijn de koplooze dieren, waaronder gevleugelde paarden (?) en leeuwen. De gebatikte doek wordt door mannen en vrouwen gedragen als kain, om het middel gewikkeld en in plooien van voren afhangend of als sarong, waarbij de einden aan elkaar worden genaaid, zoodat een koker ontstaat. Een vierkante gebatikte doek doet dienst als hoofddoek (ikĕt), een lange smalle als draagdoek (slendang). Zijn hoofddoek en kain van hetzelfde patroon, dan vormen zij een „stel" (sawitan). (Coll. Snelleman.)

FIGUUR 261. Patroon van een gebatikte doek, in wit, blauw en bruin, de kleuren, die in de Vorstenlanden in gebruik zijn (in West-Java draagt men feller kleuren, ook veel rood). Het patroon is, in tegenstelling tot dat van fig. 260, zeer nieuw. De doek heeft geen kapala (kop, hoofdeinde) en badan (lichaam), zooals de voor een sarong bestemde van fig. 260, en is dus geschikt voor kain pandjang. (Coll. Snelleman.)

FIGUUR 262. Lontarblad uit een kropak, met inkt beschreven. Afkomstig uit West=Java. Oud schrift. De kropak is het oud=javaansche boek en bestaat uit een willekeurig aantal geprepareerde bladen van den lontarpalm, waarop geschreven of waarin gegrift wordt. Op Bali is dit nog de meest gebruikelijke vorm. Het gat in het midden dient tot doorgang van een touw, waarmede de bladen tusschen twee houten deksels worden bijeengehouden. Deze vorm is tevens de oud=indische.

FIGUUR 263. Nieuw=javaansch schrift. Aanvang van de Brata Joeda, de nieuw=javaansche bewerking van het oud=javaansche Bharata Joedha, dat weer een oud=javaansche poëtische bewerking is van het raamverhaal uit het indische Mahabharata, den strijd tusschen Pandawa's en Kaura= wa's (nieuw=jav. Pĕndawa's en Korawa's). Nog steeds behooren, niette= genstaande den Islam, de Brata Joeda en de Rama (bewerking van het Ramajanaverhaal) tot de hoogstgeschatte literatuur, waarbij de wajang aansluit. Vgl. de oudere vormen van het schrift op fig. 58, 104, 131, 262.